Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 9

Ekim 1965 • 250 Kuruş

YAPI ve KREDİ BANKASI

22. çalışma yılına başlarken:

Ne kumar, ne piyango

Bankaların ikramiyeleri ne kumardır, ne de piyangodur. Çünkü mevduat sahipleri için hiçbir **zarar** ve **kayıp** yoktur.

YAPI ve KREDİ BANKASI

★

Eşit şans

Hükümetçe alınmış kararlar gereğince, bankalardaki tasarruf mevduatı sahiplerinin kazanabileceği ikramiye miktariyle kazanma şansı,

bütün büyük bankalarda

aynı ölçülerdedir. Bu hakikati reklâmlarında daima gözönünde bulunduran banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

★

İlimle, teknikle müşterinin huzurunda

Tasarruf hesaplarını Üniversite profesörlerinin koydukları prensipler içinde,

elektronik makinelerle

hazırlayan ve ikramiye çekilişlerini kuruluşundan beri **müşterilerinin önünde** yapan, bu mevzuda da **ilk adımı atmış** olan banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Bursa'da Emîr Sultan Camii.

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Kerem İle Hamlet 4
Türkiye'de Seçim Tarihi 9
Vükelâ Vapurları 17
Bugün Dünyada Kaç Devlet Var 21
Tökeli İmre 29
Ayın Takvimi 33
Emîr Sultan 34
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 36
Mâbeynci Âtıf Bey'in Hatıraları 41
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları 49
İki Kartpostal 59
Topkapı Sarayı Saltanat Arabaları Dairesi 60
İlk Türk Heykeli 67
Zorla Çalıştırılan Çocuklar 69
Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz 73
Bizde İlk Sergi 74
Tulumbacılar 78
Sıvas Kongresi'nde Bir Amerikalı Gazeteci 83
Varşova Casusu 88
Tarihe Akan Bir Ay 93
Kitaplar Arasında 94
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL : 1 SAYI : 9
CİLT : 2 1 EKİM 1965

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

KEREM ile

Yazan: ŞEVKET RADO

Bir zamanlar şu kafatasının bir dili vardı, şarkı da söyliyebilirdi. Herif onu nasıl da yere vuruyor. Sanki ilk cinayeti işleyen katilin elindeki çene kemiğiymiş gibi.

HAMLET

Bir sualim vardır haber ver bana
Sen de bu dünyada var mıydın kafa
Hayvan mıydın insan mıydın ne idin
Türlü meyvalardan yer miydin kafa

KEREM

HAMLET

BELKİ bu yazının başlığı «Kerem ile Romeo» olsaydı, ilk bakışta daha tabiî görünürdü. Gerçi bizim Kerem de Hamlet gibi bir hükümdar oğludur, bir prenstir ama, onun gibi babasının intikamını almak uğrunda çılgına dönmüş, bu yüzden aşkı da elinin tersiyle bir kenara ettiği için o güzel Ofelya'yı mahzun etmiş bir bahtsız değil, tam tersine, sevgilisi Aslı Han'ın peşinden yedi sene dağ, tepe aşmaktan yorulmamış, türlü mahrumiyetlere katlanmış, hattâ bu uğurda babasını gücendirmiş ve sonunda sevgilisi için hakikî mânasında tutuşup alev alev yanmış bir âşıktır. Bu sebeple macerası daha çok Romeo'nun macerasına benzer.

Shakespeare'in «Romeo ile Juliet» hikâyesiyle bizim, kimin eseri olduğunu ne yazık ki bilemediğimiz «Kerem ile Aslı» hikâyesi mevzu bakımından büyük benzerlik gösterirler. Romeo ile Juliet birbirlerine dargın, hattâ düşman iki ailenin çocuklarıdır. Aileler arasındaki bu düşmanlık zavallı âşıkların birleşmelerini daima önlediği için kavuşamamanın edebiyatı doğmuş olur.

Kerem ile Aslı da tıpkı böyledirler. Kerem bir padişahın oğludur. Aslı padişahın hazinedar-başısının kızıdır. Fakat hazinedar Ermeni'dir. Hıristiyan olduğu için kızını Müslüman padişahının oğluna vermeyi katiyen istemez ve kızını alır kaçar. Aslı'nın aşkıyla deliye dönmüş olan Kerem elinde sazı, peşlerine düşer. Her durduğu yerde yanık türküler söyleyerek Isfahan' dan Azerbaycan illerine, oradan Doğu Anadolu'ya, Orta Anadolu'ya, Güney Anadolu' ya yürür, sevgilisini yedi sene aradıktan sonra nihayet Haleb'de ele geçirir ama, gene muradına eremez. Ve böylece hikâye, bir türlü kavuşamama edebiyatının harikulâde güzellikleriyle, bilhassa Karacoğlan ile bir münasebeti olduğuna çok ihtimal verdiğim emsalsiz şiirleriyle, tam bir destan havası içinde sona erer.

Bu bakımdan Kerem ile Romeo'yu, bu iki âşıkı, karşılaştırmak, İngiliz ve Türk edebiyatının iki şaheseri arasındaki yakınlıkları meydana çıkarmaya yarayacak bir çalışma olacaktır.

Fakat ben, bizim Kerem'in aşkta değilse bile, ölümü ve ölümün sonrasını düşünmekte Shakespeare'in diğer meşhur kahramanı Hamlet ile de bir yakınlığı olduğuna burada işaret etmek istiyorum.

Hamlet'i okuyan veya seyreden herkesin aklında kalan, unutulmaz sahnelerden biri, genç Hamlet'in mezarlıkta önüne atılan bir kuru kafa karşısında daldığı ölüm felsefesidir. Ne garip bir tesadüftür ki Kerem de uzun yolculuğu sırasında bir gün yolda bir kuru kafa görür ve onun önünde düşüncelere dalar. Bu kuru kafanın Hamlet'e düşündürdükleri ile Kerem'e düşündürdükleri o kadar birbirine yakındır ki insan, hangi müellifin bunu ötekinden aldığını veya her iki müellifin de hangi kaynağa beraber eğildiklerini düşünmekten kendini alamaz.

Hamlet'teki meşhur mezarlık sahnesini hatırlayacaksınız: Orada Horatio ile dolaşırken bir mezarcı kazdığı çukurdan bir kafatası çıkararak Hamlet'in ayakları dibine atar. Hamlet şöyle konuşur:

Hamlet: Bir zamanlar şu kafatasının bir dili vardı, şarkı da söyleyebilirdi. Herif onu nasıl da yere vuruyor. Sanki ilk cinayeti işleyen katilin elindeki çene kemiğiymiş gibi. Belki de şimdi bu eşek herifin teptiği, vaktiyle Tanrı'yı bile atlatmaya kalkan bir dalaverecinin kafasıdır. Olamaz mı?

Horatio: Belki de efendimiz!

Hamlet: Yahut «Günaydın tatlı efendimiz! Nasılsınız şeker efendimiz?» diyebilen bir saray adamının da olabilir. Yahut, kendisine versin diye içi giderek, falan beyin atını metheden filân bey de olması mümkündür.

Horatio: Evet, efendimiz...

Hamlet: Ya, öyle, ama şimdi sahibi kurtlar. Çenesi düşmüş, kafatası da bir mezarcının küreğiyle oradan oraya çarpılıyor. Eğer bizde görüp ibret alacak göz olsa, bu değişiş yaman bir değişiş! Bu kemikler sonra onlarla kaydırak oynansın diye mi bakılıp büyütüldü. Düşündükçe kendi kemiklerim sızlıyor.

(Mezarcı bir kafatası daha fırlatır).

Hamlet: Al bir tane daha! Neden bu kafa da bir dâvavekilinin olmasın? Kelime oyunları, söz oyunları, dâvaları, mülk şartları, perendebazlıkları şimdi nerede acaba? Kafatasına bu kaba herifin kürekle vurmasına nasıl razı oluyor? Bu adam sağlığında belki de çok mülk sahibiydi; ilâmları, senetleri, temliknameleri, kefilli hüccetleri, ferağ ve intikal kâğıtları vardı. Temliknamelerinin kazandırdığı mülk, ferağ kâğıtlarının kazandırdığı hak, o hile dolu kafatasının toz toprakla dolması mı?...

Ve nihayet çocukluğundaki saray soytarısı Yorick'in kafatası kendisine gösterilince, onu önüne alır ve şöyle der:

Hamlet: Vah zavallı Yorick! Onu tanırdım Horatio. Fevkalâde hoş bir adamdı. Kaç kereler beni sırtında taşımıştır. Hal-

Bundan yarım asır önce basılan Kerem ile Aslı kitabından bir resim: Kerem ile Kafa'nın konuşması

buki şimdi bana ne iğrenç geliyor. Ona baktıkça midem bulanıyor. Şurasında kim bilir kaç kere öptüğüm dudakları vardı. Nerede şimdi o lâtifelerin, o oyunların, o şarkıların? Nerede sofrayı kırıp geçiren o şakaların? Bir tanesi bile kalmadı mı ki şimdi kendi sırıtışınla alay etsin?...[*]

Evet, Hamlet bir kafatası karşısında ölümün her şeyi silip süpürüşü felsefesini böyle yapar. Kerem'e gelince, o şairdir. Söyleyeceklerini şiirle söyler, üstelik kurukafayı da konuşturur. Şöyle ki:

... Gördü ki yol üzerinde bir kurukafa yatar. Kerem, Sufi'ye (arkadaşı) «Bak şu kurukafanın haline! Acep ne zamandan beri burada yatar? Bu da bir zaman bizim gibi yer, içer miydi? Eğlen, bir türkü söyleyeyim, bakalım hayvan mıdır, yoksa insan mıdır?» deyip aldı sazı eline, bakalım kurukafaya ne dedi?

Aldı Kerem

Bir sualim vardır haber ver bana
Sen de bu dünyada var mıydın kafa
Hayvan mıydın insan mıydın ne idin
Türlü meyvalardan yer miydin kafa

Ayrılmış çenesi dökülmüş dişi
Yolunmuş kirpiği süzülmüş kaşı
Her daim böyledir Feleğin işi
Beş vakit namazı kıldın mı kafa

Bakmaz mısın alnındaki yazına
Toprak dolmuş kulağına gözüne
Hiç uydun mu kör şeytanın sözüne
Helâl diye haram yedin mi kafa

Aldı Kafa

Dinle imdi gelen geçen hâlimi
Bir zaman dünyada ben de var idim
Bir şah idim ben de kendi başıma
Bunca gariplere yadigâr idim

Aldı Kerem

Kafa şu dünyada sen de mert miydin
Dünya malı için bir aç kurt muydun
On beş yaşlarında bir yiğit miydin
Yoksa ak sakallı pir miydin kafa

Aldı Kafa

Bilmez idim ben malımın hesabın
Düşünmezdim hiç âhiret azabın
Akıbet nûş ettim ecel şarabın
Öldüğümde gayet ihtiyar idim

Aldı Kerem

Kafa şu dünyada iyi has mıydın
Dünya malı için kara pas mıydın
Yedirmez içirmez bir nekes miydin
Sofrası meydanda er miydin kafa

[*] Hamlet, Orhan Burian tercümesi.

Aldı Kafa

Daim güvenirdim ben de şânıma
Ecel âhır kasteyledi canıma
Bunca konuk el sunardı soframa
İşte ben böyle bir nâmidar idim

Aldı Kerem

Dertli Kerem ahu zarın arttırsın
Cümle müşkül işlerini bitirsin
Ne zamandan beri burda yatırsın
Bu dünyada ölmem der miydin kafa

Aldı Kafa

Ben kurukafayım burda oturdum
Senin müşkül işlerini bitirdim
Yüz on yıldır ben burada yatırdım
Ben de sencileyin aşikâr idim

Deyip keser. Hattâ arkadaşı Sufi Kerem' in kurukafa ile konuşmasına şaşıp: «Bak şu Mevlâya! Kurukafaya lisan verip başına geleni haber verdirdi!» deyip düşüncelere dalar.

Hamlet ile Kerem'in kurukafa karşısındaki bu düşünce yakınlığı, biraz önce de söylediğim gibi, insanı kurukafanın karşısındaki felsefenin kaynağını aramaya sevk ediyor. Gerçi İran'a, Hind'e kadar uzanan Doğu edebiyatında kurukafa motifi çokça geçmektedir. Ve bildiğiniz gibi İran'ın büyük şairi Hayyâm, insan kafasının günün birinde bir şarap kâsesi olacağını sık sık düşünerek ürpermekten kendini alamamıştır.

Fakat meraka kapılarak karıştırdığım birkaç kitap gösterdi ki kurufaka ile konuşma sahnesi, aşağı yukarı aynı devirlerde yaşamış olan büyük halk şairi Pîr Sultan Abdal'da da vardır. Pertev Nailî Boratav'ın «Folklor ve Edebiyat» adlı kitabında işaret ettiğine göre, Kızılbaş ananelerinde Hazreti Ali'ye isnat edilen bir vaka, Ali'nin bir kurukafa ile muhaveresi (Sadeddin Nüzhet, Pîr Sultan Abdal, S. 25-26) Kerem hikâyesinde Âşık Kerem'e isnat edilmektedir. Hakikaten Pîr Sultan Abdal, yukarıda okuduğunuz kadar tafsilâtlı olmamak (beş kıta halinde) ve kurukafanın cevapları bulunmamak şartıyla manzumeyi Hazreti Ali'nin ağzından Kerem'dekine çok benzer şekilde söylemiştir.

Kerem ile Aslı dikkatle okunacak olursa Kerem'in, Acem şahının oğlu olarak takdim edilmesine rağmen, bir Doğu Türk'ü olduğu muhakkaktır. Şiirlerini Azerî ağzıyla Türkçe olarak söylemesi de buna şüphe bırakmıyor. Gene Boratav'ın işaret ettiği gibi, hikâyede Kızılbaş ananelerinin tesirleri açıkça görülmektedir.

Hamlet rolüne hazırlanan modern bir aktör.

Netice olarak, eserlerinde Şark masal ve rivayetlerinden çok faydalanmış olan Shakespeare'in Hamlet'indeki kurukafa sahnesini Batılı değil, Doğulu bir kaynaktan, belki de yedinci asra ait Hazreti Ali rivayetinden alarak kurmuş olduğu hükmüne varılabilir.

Ama bundan daha mühimmi Türk halk edebiyatımızda, belki de en güzel, en tamam, şiirleri bakımından harikulâde, trajedisi bakımındansa Shakespeare'i dahi gölgede bırakan bir büyük eser olan Kerem ile Aslı'nın müellifini bugün dahi bilemeyişimizdir. Ve hazin olan da, bu büyük müellifi aramaya heves edenin henüz ortaya çıkmamış bulunmasıdır.

Büyük Türk müzisyeni Itrî için Yahya Kemal:

O ki bin ihtişamlı dünyaya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi
Âdetâ benziyor muammaya
Ulemamız da bilmiyor kimdi...

diyerek esef eder. Aynı teessüfü Kerem ile Aslı için de tekrarlıyoruz ama, bu bizim ulemamız da o kadar çok şey bilmiyor ki!

Memleketimizde ilk seçim bundan 88 yıl önce yapılmıştı

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

Türkiye'de Seçim Tarihi

1877 seçimleri, yüzyıllar boyunca mutlakiyetle idare olunmuş vatanımızda parlamentolu rejime giriştir. Türkiye'de meşrutiyeti kuran 1293/1877 Kanunuesasî-Anayasası'na göre «Millî Meclis», padişah tarafından kaydıhayat şartıyla tayin edilen bir Âyan Meclisi ile halk tarafından seçilen bir Mebusan Meclisi'nden kurulacaktı.

Memleketimizde bu ilk seçim bir seçim kanununa göre yapılmadı. Hükümet, meclisi kuracak mebuslar için muayyen bir rakam kabul etti ve bunu 130 kişiden az olmamak üzere tespit etti. O zaman tespit edilen son rakamın ne olduğunu öğrenemedik. Bu rakam, vilâyetlere, ehemmiyetlerine göre taksim edildi; her vilâyet gösterilen miktarda mebusunu seçerek İstanbul'a yolladı. İstanbul da dahil olmak üzere her tarafta seçimi, halk veya halkın seçtiği ikinci seçmenler değil, vilâyet meclisleri yaptı. Fakat İstanbul'a ancak 117 mebus geldi, yani asgarî rakam olarak tespit edilen 130 kişiyi de bulmadı, bazı vilâyetlerden ise tek mebus dahi gelmedi.

İLK MECLİS TOPLANIYOR

Âyan ve Mebusan Meclisleri'nden teşekkül eden Millî Meclis, 6 mart 1293/19 mart 1877 pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nın orta kısmını teşkil eden merasim salonunda II. Abdülhamid'in bir nutku ile açıldı. Nutku Said Bey (Mabeyn Başkâtibi) okudu.

Meclise Sultanahmet'teki Darülfünun binası tahsis edilmişti. İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı ilk toplantısını bu binada 20 mart 1877 salı günü yaptı.

İlk Istanbul mebusları şu zatlardır: Ahmed Vefik Paşa, Hasan Fehmi Efendi, Hacı

Ahmed Efendi, Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Hüdaverdi Ohannes Efendi, Vasilâki Bey, Sebuh Efendi, Acıman Efendi, Nikolâki Solidi Efendi.

Meclis reisliğine Ahmed Vefik Paşa seçilmişti. Bu meclisin yapacağı işlerden biri seçim kanununu çıkarmaktı; 1293/1877 Rus Harbi başladı, meclis harp gailesi içinde 56 defa toplandı ve bu kanunu yapamadan 28 haziran 1877'de dağıldı. Aynı yıl içinde aynı usul ile ikinci bir seçim yapıldı, İstanbul' dan gene mebus çıkan Ahmed Vefik Paşa ikinci defa meclis reisi seçildi. İşte bu ikinci meclistir ki ilk seçim kanununu yaptı ve 31 yıl sonra yapılan 1908 seçimi, bu kanuna göre oldu. 1 kânunuevvel 1293/13 kânunuevvel 1877'de toplanan ikinci meclisin de ömrü uzun olmadı; İstanbul mebuslarından Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi' nin, «harp felâketinden padişahın da mesul olduğunu» ima eden sözleri üzerine, II. Abdülhamid, kanunuesasînin kendisine verdiği salâhiyete dayanarak meclisi dağıttı; Abdülhamid, kanunuesasîyi lağvetmemişti, bunun içindir ki Türkiye tarihinde bu hükümdarın istibdat devri denilegelen 31 senelik devreye Abdülhamid'in meclissiz idaresi demek daha doğru olur.

Meclisin fesih fermanını, bizzat Meclis Reisi Ahmed Vefik Paşa'nın okuması şayanı dikkattir.

1908 SEÇİMİ (III. Meclis)

Üçüncü Meclis-i Mebusanı kuran seçim...

Kanunuesasîye göre mebuslar 4 yıl için seçilecek, Âyan Meclisi azaları, mebus sayısının üçte birini geçmemek üzere padişah tarafından kaydıhayat ile tayin edileceklerdi. 4 yıl sonra yapılacak seçimden itibaren mebusların Türkçe okuma bilmeleri ve biraz da yazı bilmeleri şart koşulacaktı. Müntehipler, mebusları, kendi vilâyetleri halkından seçmeye mecbur idiler.

Seçim Kanunu da gazetelerle 22 temmuzda ilân edildi. 1877'deki ikinci meclisin çıkardığı bu kanuna göre:

Seçim, vilâyetlerde sancak sancak yapılacaktı. Meselâ: Konya vilâyeti, biri merkez sancağı olmak üzere Isparta, Burdur, Teke ve Niğde sancaklarından teşekkül ediyordu, bu beş sancak, kendi mebuslarını ayrı ayrı seçeceklerdi. Nüfusu 50 000'den aşağı olan sancaklarda, 25 000 ve fazlası 50 000 itibar edilecek ve bir mebus çıkaracaktı; nüfusu 50 000'den fazla olan sancaklarda da 25 000 ve bundan fazla nüfus 50 000 itibar edilecekti. 18 yaşını dolduran Türk tebaası vatandaşlar ikinci müntehipleri (seçmen) seçecek, onlar da mebusları seçecekti, yani iki dereceli bir seçim yapılacaktı. Mebus olabilmek için 25 yaşını doldurmuş olmak şarttı.

Hürriyetin ilânından, seçimin başladığı kânunuevvel ayına kadar geçen zaman, memleketin her tarafında, o devrin tabirince «keşmekeş-i münakaşat ve kıyl ü kaal-i matbuat» ile geçti ve İttihad ve Terakki Cemiyeti, memlekette tegallübe doğru gitmekle itham olunarak cemiyetin karşısında «Ahrar» adıyla bir muhalif siyasî parti kuruldu.

Mebus seçimi için bütün yurtta tek gün kabul edilmemişti, meselâ Trabzon mebusları seçilip İstanbul'a geldikleri zaman, İstanbul'da henüz mebus seçimi yapılmamıştı.

Seçim, İstanbul'da 28 teşrinisani 1324/11 kânunuevvel 1908'de yapıldı, teşkilâtının henüz kuvvetli olmadığı bazı yerlerde kaybeden «İttihad ve Terakki» İstanbul'da tam

II. Meşrutiyet'te Meclis-i Mebusan'ın açılışı. II. Sultan Hamid'in açış nutku Sadrâzam tarafından okunuyor. (Karşıdaki locada duran II. Sultan Hamid'dir).

liste olarak kazandı. Cemiyetin listesi şu idi:

Manyasizade Refik Bey (503), Ahmed Rıza Bey (472), Mustafa Âsım Efendi (475), Vitali Faraci Efendi (461), B. Hallacyan Efendi (455), Ahmed Nesimi Bey (425), Zöhrab Efendi (392), Kostantini Efendi (369), Hüseyin Cahid Bey (352), Kozmidi Efendi (340) rey.

İstanbul'da kazanamayan Ahrar namzetlerinin en çoğu 64 rey almıştı.

İkinci müntehipler postane binasına konulan ve matbaa-i askeriyye müdürü Ziya Beyin yaptığı sanatkârane bir sandığa rey atmışlardı. Postane binası birinci nişancı taburu tarafından muhafaza altına alınmış, ikinci müntehipler bu suretle ordunun manevî baskısı altına konmuştu. Seçim bittikten sonra ders vekili Hâlis Efendi bir dua okumuş, sandık gene asker muhafazasında Şehremaneti'ndeki heyet-i teftişiye odasına götürülmüştü.

Meclis, 17 Kânunuevvel perşembe günü gene Sultanahmet'teki binada toplandı. Siyah elbiseler giymiş olan mebuslar Nuruosmaniye'deki Mebusan Kulübü'ne, oradan da toplu olarak Beyazıt'taki Harbiye Nezareti'ne gitmişler, nezaretten meclise gayet parlak bir alayla ve ikişer ikişer arabalara bindirilerek götürülmüşlerdi. Ellerinde bayraklar tutan mebusların bindikleri araba sayısı 115 idi. Yol boyunca asker ve polis kıtaları dizilmişti. Meclis önünde de bahriye, mühendis ve tıbbiye mektepleri talebeleri yer almıştı.

Bando, açılış merasiminde sözleri Samih Beyin — Samih Rifat olması muhtemeldir — ve bestesi Zâti Beyin olan bir «Meclisi Mebusan Marşı» çaldı.

Abdülhamid'in açış nutkunu başkâtibi

Cevad Bey okudu, bizzat meclise gelmiş olan padişah da kısa bir hitabede bulunarak:

«Meclisimizin huzurumda küşadından ve sizi cümleten burada gördüğümden dolayı fevkalâde memnun oldum. Devamını ve hüsn-i muvaffakıyetini cenabıallahtan niyaz eylerim. Cenabıhak muvaffakıbilhayr buyursun». dedi.

1908 seçiminin «İttihat ve Terakki Cemiyeti»nin orduya dayanan silâhlı baskısı altında yapıldığı bir tarih hakikatidir. Buna rağmen, mecliste, İttihad ve Terakki'nin tahakkümüne karşı hakikî hürriyeti müdafaa eden bir muhalefet ile irticaı körükleyen seslerin çıkması gecikmedi. Matbuatta ise muhalefet, İttihad ve Terakki'ye karşı en ağır hücum ve tenkide geçti; muhalefetin en ateşîn kalemlerinden Serbestî gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi Bey köprü üzerinde öldürüldü. Hasan Fehmi Bey'in cenazesi bütün İstanbul'u ayağa kaldırdı, cenaze merasimi, İttihad ve Terakki'yi bu cinayet ile itham eden bir siyasî miting halini aldı. İktidarın mevkii ciddî bir şekilde sarsıldı.

Celseler hayli gürültülü cereyan ederken 31 Mart Vakası çıktı, meclis asi askerler tarafından basıldı, mebusların çoğu kaçıp gizlendiler, İttihad ve Terakki'nin mecliste en kuvvetli sözcüsü olan Hüseyin Cahid Bey'e benzetilen Lâzkıye mebusu Emin Arslan Bey asi asker tarafından öldürüldü.

Ordunun İttihadcı zabitler elinde bulunan kuvvetleri «Hareket Ordusu» adı altında İstanbul üzerine yürüdü ve karargâhını (Ayastefanos) Yeşilköy'de kurdu. Mebuslardan kaçabilenler de Hareket Ordusu'na sığındılar. Şehre mevzîî musademelerle giren Hareket Ordusu, iktidarı İttihad ve Terakki'ye temine muvaffak oldu.

Bu üçüncü Osmanlı Meclis-i Mebusanı Ahmed Rıza Beyin riyasetinde vazifesine 1912 senesine kadar devam etti. İttihad ve Terakki fırkasının kendi bünyesinden çıkan gayrimemnunlarla muhalefet gittikçe kuvvetlendi ve İttihad ve Terakki sarsılmaya başlayan mevkiini yeni bir seçimle kuvvetlendirmek için Sadrâzam Said Paşa'yı tazyik etti: Âyanın da muvafakatıyla 18 kânunusani 1912 tarihli bir irade-i seniye ile meclis dağıtıldı. Yeni seçim hazırlıklarına başlandı. O sırada kaydetmek lâzımdır ki «Ahrar» adı altındaki muhalefetin yerini onunla ölçülemeyecek kadar kuvvetli «Hürriyet ve İtilâf» partisi almış bulunuyordu.

1912 SEÇİMİ (IV. Meclis)

Memleketin her tarafında mülkî ve askerî idare amirleri İttihad ve Terakki'ye mensuptu. Kânunusâni sonlarında başlayan seçim; İttihad ve Terakki'nin ağır baskısı altında yapıldı. Muhalif matbuata imparatorluğun her tarafından yüzlerce imzalarla gelen binlerce telgraflara rağmen Said Paşa kabinesi sükûtu muhafaza etti. Hattâ Sadrâzam şubat ayı içinde konağını bile terk etmedi. Sandık başına giden vatandaşlar fiilî tecavüzlere de uğradığından bu seçime muhalefet mahfillerinde «Sopalı Seçim, Dayaklı Seçim» adı verildi. Seçimi her tarafta İttihad ve Terakki kazandı.

İstanbul mebusları şunlardır:

Hüseyin Cahid Bey (452), Ahmed Nesimî Bey (457), Yağcı Şefik Bey (452), Memduh Bey (455), Orfanidis Efendi (455), Faraci Efendi (454), Artas Efendi (456), Hâşim Bey (452), Hallaçyan Efendi (453), Zöhrab Efendi (450) rey.

Bu dördüncü Osmanlı Meclisi Mebusanı 4 mayıs 1912 cumartesi günü ilk toplantısını yaptı ve Menteşe Mebusu Halil Bey Meclis-i Mebusan reisi oldu. Fakat memleket korkunç bir siyasî buhrana sürüklendi. Her tarafta kitleler halinde halkın İttihad ve Terakki fırkasından istifaları başladı. Fırkanın elinde hemen sadece ordudaki sadık fırkacı zabitler kalmış gibiydi. Bu meclisin ömrü çok kısa, ancak 4 ay kadar sürdü ve İttihad Terakki'ye ilk darbeyi o zamana kadar kendisine alet olmuş gibi görünen Sadrâzam Said Paşa vurdu. Şöyle ki:

Kanunuesasî'nin 43. maddesi: «Meclis-i Mebusan feshedildiği takdirde 4 ay sonra içtima edecek olan heyet-i cedidenin içtimaı, bir içtima-ı fevkalâde hükmünde olup müddeti iki aydır. 4 seneden ibaret olan müddet-i memuriyeti teşrinisani iptidasında başlar» diyordu. Said Paşa son fıkranın açık manasını anlamazlıktan gelerek 1908 seçimiyle kurulan 3'üncü meclisin müddetini doldurmadan feshedildiğine göre fevkalâde bir içtima devresinde bulunan yeni meclisin de iki aylık müddeti doldurduğunu ve binaenaleyh meclisin feshiyle seçimin yenilenmesini ileri sürdü. Meclis-te adem-i itimat reyi alarak düştü, yeni kabineyi Gazi Ahmed Muhtar Paşa kurdu. Meclisle hükümet arasındaki bu nokta-i nazar ihtilâfı kanunuesasî üzerinde olduğundan gene kanunuesasî mucibince âyanın tefsirine bırakıldı. Meclisi Âyan kararı son söz olacaktı, Âyan 5 muhalif ve 1 müstenkife karşı 28 reyle hükümetin tefsirini kabul etti. 23 temmuz 1328 - 5 ağustos 1912 tarihli irade-i seniyye ile meclis-i mebusan fesholundu.

İttihad ve Terakki iktidardan düşmüştü. Süratle yeni seçimin hazırlığı başladı, fakat o sırada çıkan Balkan Harbi bu seçimi 1914'e kadar geri attı.

II. Meşrutiyet'te, Meclis-i Mebusan mensuplarına, Yıldız Sarayı'nda verilen ziyafet.

1914 SEÇİMİ (V. Meclis)

Beşinci Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı kuran seçimdir. 1912'de İttihad ve Terakki Fırkası'nın «Sopalı-Dayaklı» seçimle temin ettiği iktidar, memleketi ikiye ayırmış, yurdun her tarafından yükselen şikâyet avazeleri, halkın «Büyük Kabine» adını verdiği Ahmed Muhtar Paşa kabinesi ile padişahı meclisin feshi kararını almaya icbar etmişti. Balkan Harbi aleyhimize bir seyir alınca, «Büyük Kabine» çekildi, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın kendilerine fahrî başkan telâkki ettikleri Kâmil Paşa sadrâzam oldu, buna Hürriyet ve İtilâfın iktidarı denilirse doğru olur. Balkan bozgununu İtilâfcılar da durduramadı, Edirne'yi muhasara eden, Çatalca'ya kadar gelen Bulgarlar, İstanbul'u tehdide başladı.

1912'de, İttihad ve Terakki'yi siyasî hürriyete zincir vurmakla itham eden Hürriyet ve İtilâf âciz ve zelil, başta İngiltere gelmek üzere büyük Avrupa devletlerinin yardımından başka sığınacak yer bulamaz iken, İttihad ve Terakki, yurdun halâskârı oldu, 1913 ikincikânun hükümet darbesini yaptı, Babıâli basıldı, Kâmil Paşa kabinesi silâh kuvvetiyle düşürüldü, Bulgar ordusu payitaht kapılarından püskürtüldü, Edirne geri alındı, Rumeli'nde yürek sızlatan büyük arazi kayıplarına katlanılarak bir an evvel sulha kavuşulma yolu tutuldu. Tarih huzurunda ikisi de suçlu iki siyasî partinin ihtirasları, bir millî felâketi getirmişti.

1914'te yapılan yeni seçime, İstanbul ve Edirne'yi kurtarmış olan İttihad ve Terakki tek parti olarak girdi ve fırkanın «bulunmaz Meclis-i Mebusan»ı kuruldu. İttihadcıların İstanbul mebusları şunlardı:

Yağcı Şefik Bey (450), Ahmet Nesimî Bey (448), Orfanidis Efendi (447), Karas Efendi (446), Hallacyan Efendi (448), İsmet Bey (445), Hüseyin Cahid Bey (444), Viktor Bey (443), Haralambidi Efendi (439), Salâh Cimcoz Bey (434), Zöhrab Ef. (428) rey.

Zamanımızda tek dereceli olarak yapılan seçimde, oy kullanan bir vatandaş topluluğu...

Bu seçimde eski muhaliflerden üç kişi müstakil olarak namzetliklerini koymuşlar, bunlardan Mizancı Murad Bey 8, eski Tokat mebusu İsmail Paşa 6, eski Dersim mebusu Lütfi Fikri Bey 6 rey almışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu bu Beşinci Meclisi Mebusanın zamanındadır ki Birinci Cihan Harbi'ne girdi ve bu meclis, mütarekeyi mütaakıp Altıncı Mehmed Vahîdeddin tarafından feshedildi.

1919 SEÇİMİ (VI. Meclis)

Birinci Cihan Harbi'ne giren Beşinci Meclis, ki bir İttihad ve Terakki meclisi idi, mütarekeyi mütaakıp Altıncı Mehmed Vahîdeddin'in bir iradesi ile feshedildi, 20 kânunuevvel 1334/1918 tarihli bu irade çıktığında iktidarda Tevfik Paşa kabinesi bulunuyordu. Kânunusani başından itibaren gazeteler yeni seçimden bahsetmeye başladılar. Bir ara «Meclisi Mebusanın feshini mütaakıp geçecek dört ay zarfında yeni seçim yapabilmek için, ahvali fevkalâde dolayısıyla nasıl bir imkân bulunabileceği hakkında efkârı umumiyenin gazeteler vasıtasıyla aydınlatılması hükümetçe görüşüldüğü ve matbuata verilecek izahnamenin hazırlanmakta olduğu» yolunda yarı resmî haberler çıktı, nihayet hükümet seçim hakkındaki fikrini şöylece belirtti: «Memleketin bir kısmı işgal altındadır. Seçim işlerinin kanun dairesinde yapılması imkânsızdır. Allahın lûtfu ile sulh akdedilince kanun mucibince, dört ay içinde seçim yapılacaktır». Tevfik Paşa'nın çekilmesi üzerine, bu karanlık devrin Damat Ferit Paşa kabineleri kurulmaya başladı. Seçim geri kaldı. Ancak 3 teşrinievvel 1335/1919'da Ali Rıza Paşa kabinesi kurulduktan ve Anadolu'daki Kuvayi Milliye ile İstanbul hükümeti arasında münasebet kurulduktan sonradır ki seçim işi ele alındı, defterler tanzim edilerek ikinci müntehiplerin ve mebusların seçimine başlandı. Bu seçime, memleketin

her tarafında, azınlıklardan yalnız Musevî vatandaşlar iştirak etti; seçimi gayrimeşru göstermek, bu suretle bir siyasî sabotajda bulunmak için Rumlar ve Ermeniler seçime girmediler. İstanbul'da mebus seçimi 18 kânunuevvel 1335/1919'da yapıldı ve şu zatlar mebus oldu:

Hâmid Bey, (Osmanlı Bankası meclisi idare azası 362 re), A. Salâhaddin Bey (Profesör 359), Celâleddin Arif Bey (baro reisi 350), Reşad Hikmet Bey, (hariciye müsteşarı 299), Kâmil Bey (meşihat müsteşarı 259), Adnan Bey (Adıvar, Hilâli Ahmer kâtibi umumisi 235), Muhtar Bey (elçilerden 221), Mişon Ventura Efendi (profesör 190), Lütfi Fikri Bey (Avukat, Eski Dersim mebusu 164), Hasan Ferit Bey (İtibar-ı Millî Bankası Müdürü 159), Numan Usta (Zeytinburnu fabrikaları ustabaşısı 135) rey.

Lütfi Fikri, bu seçimde de İttihad ve Terakki'nin gizli baskısını sezdiğini ileri sürerek ve ekseriyeti İttihadcılardan olan bir mecliste bulunamayacağını belirterek istifa etti. C. Arif Bey de, aynı zamanda seçildiği Erzurum mebusluğunu tercih etti. Diğer namzetlerden en çok rey alanlar Ahmed Rasim ile tüccar Sezai Bey oldu, 129' ar rey aldılar. Bu seçimde İstanbul'da kaybeden devrin tanınmış simaları şunlardır:

Vakit başmuharriri Ahmed Emin, İstiklâl başmuharriri Rauf Ahmed, Prens Sabahaddin, Samih Rifat, Hürriyet ve İtilâf ileri gelenlerinden Reşid Bey, Muslihiddin Âdil, Yusuf Akçura, Servetifünun sahibi Ahmed İhsan, şair Mehmed Emin, mimar Kemal, Mustafa Şekib, Âkil Muhtar, İkdam Sahibi Ahmed Cevdet, Tasvir sahibi Velid Ebuzziya, Ali Emiri, Galib Kemâli, Reşid Saffet, Cevdet Paşa. Sandıktan 1 rey de Talât Paşa' ya çıktı.

Seçime resmen iştirak etmeyen Hürriyet ve İtilâf fırkası da seçimin feshini istedi ve hatta, Anadolu'dan mebus seçilmiş olan 20 kadar İtilâfcının istifa etmesi için bir tebliğ neşretti. Meclis ilk toplantısını 12 kânunusani 1336/1920'de Fındıklı'daki binada yaptı; evvelâ meclisi padişah Vahîdeddin'in bizzat açacağı rivayeti çıktı ise de Vahîdeddin hastalığını bahane ederek meclise gelmedi, onun adına açış merasiminde Sadrâzam Ali Rıza Paşa bulundu ve açış nutkunu da dahiliye nazırı Damad Şerif Paşa okudu. İlk toplantıya ancak 72 mebus gelebilmişti. Anadolu'daki millî mukavemeti temsilen Mustafa Kemal Paşa'nın meclis riyasetine gönderdiği tarihî telgrafta:

«Hâkimiyet-i milliyenin en mühim bir devre-i hayatımızda uzun bir müddet tecelli ettirilmemiş olmasından mütevellid mücahedatımız, Meclis-i Millînin küşadı ile neticelerinden birini istihsal etmiş bulunuyor. Heyet-i Milliyemiz, mukadderat-ı milliyeyi en meşru ve en kanunî merci-i tetkik ve muhakemesi olan muhterem meclise tevdi etmiş olmakla müftehir ve bahtiyardır,» diyordu.

Fakat, son Osmanlı meclisi olacak olan bu meclisin ömrü çok kısa sürdü. 16 martta İstanbul, İtilâf devletleri askerî kuvvetleri tarafından işgal edildi. Pek az sonra istifa eden Ali Rıza Paşa'nın yerine Damad Ferid dördüncü kabinesini kurdu, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını asi ilân eden ve idama mahkûm eden mahut fetvalar ile beyanname neşredildi. 11 nisanda da padişah, metni, 1918'dekinin aynı olan bir irade ile meclisi feshetti.

BİRİNCİ B. M. M.'NİN KURULUŞU

İstanbul'a hiç gitmemiş veya 11 nisandan sonra Anadolu'ya kaçmış 89 mebus Ankara'da toplandı, boş yerler için de, vilâyet meclisleri yeni mebuslar seçti, bu suretle 23 nisan 1920' de Ankara'da 337 mebusun iştirakiyle Birinci Büyük Millet Meclisi toplandı. Riyasete Mustafa Kemal Paşa seçildi, İstanbul hükümetinin meşruiyetini tanımayan B. M. Meclisi, kendi adına nispetle bir de hükümet kurarak ve büyük tarihî mesuliyeti omuzlarına alarak millî mücadeleye devam etti.

1923 SEÇİMİ (II. B. M. M.)

Büyük zafer ile Lozan sulhü arasında yapılmış ve İkinci Büyük Millet Meclisi'ni kuran seçimdir. Türk İstiklâlini kurtaran Birinci Meclis, Türkiye'de ferdî saltanatı da ilga ederek tarihî vazifesini bitirmişti.

Seçim kanununda bir değişiklik yapıldı, 20 000 erkek nüfusun 1 mebus çıkarması ve 18 yaşını bitirmiş erkeklerin seçim hakkına sahip olması kabul edildi. Hatta, I. B. M. M.' nin bu seçim kanununu kabul eden son celsesinde Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey kadınlara da seçim hakkı verilmesini isteyen bir takrir vermiş, fakat kabul edilmemişti. Seçim hazırlığı memleketin her tarafında büyük heyecan içinde başladı, bir taraftan yer yer seçimler yapılırken, Lozan'da da sulh konferansı nazik safhalar geçirerek devam ediyordu. Bu seçimin arifesinde Müdafaai Hukuk Cemiyeti adını «Halk Fırkası»na tebdil etti ve memleketin her tarafında Halk Fırkası namzetleri kazandı. İstanbul'da mebus seçimi 28 haziran 1339/1923 perşembe günü yapıldı. H. P. namzedi olarak şu zatlar mebus oldu:

Rauf Bey (1252), Müşir Fevzi Paşa (1250), Kâzım Kara Bekir Pasa (1250), Dr. Adnan Bey (1239), Refet Paşa (1238), Muhtar Bey (1237), Abdurrahman Şeref Bey (1234), Fethi Bey (1230), Bahriye miralayı Ahmed Bey

40 yıl müddetle Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı, eski Türkiye B. M. Meclisi binası.

(1226), Doktor Refik Bey (Saydam) (1225), Süleyman Sırrı Bey (1223), Hamdullah Suphi (1213), Ali Rıza Bey (1202), Akçuraoğlu Yusuf Bey (1183), İsmail Canbulad Bey (1181) rey.

İkinci B. M. Meclisi 29 teşrini evvel oturumunda Türkiye'de Cumhuriyet idaresini kurdu. Cumhurreisliğine ittifakla Gazi Mustafa Kemal Paşa seçildi, ilk cumhuriyet hükümetini de İsmet Paşa kurdu.

1927 SEÇİMİ

Gazi, bu seçimde, siyasî otoritesini şahsen mutlak şekilde kullanmıştır. Yurdun her tarafında seçim hazırlıkları yapılırken 1 temmuz 1927'de Gazi, zaferden sonra ilk defa olarak İstanbul'a gelmiş ve büyük şehirde, emsalsiz coşkun ve samimî ve hararetli tezahüratla karşılanmıştır.

20 temmuzda müntehibisani (ikinci seçmen) seçimine başlanmış ve her tarafta C. Halk Fırkası namzetleri kazanmıştır. Bu seçimde İstanbul'da emsalsiz bir sandık alayı tertip edilmiştir: sandıklar Sultanahmed Meydanı'nda toplanmış, bayraklar, halılar, yeşilliklerle süslenerek, Ebussuud Caddesi, Babıâlî Caddesi üzerinden vilâyete götürülmüştür.

Mebus seçimi 2 eylül cuma günü olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası, hazırladığı namzet listelerini Gazi'ye tevdi etmiş ve Gazi bu seçimde namzetleri tesbit eden tek seçici olmuştur. Namzet isimleri evvelâ intihap daireleri gösterilmeden alfabetik bir sıra ile ilân edilmiş, sonra her vilâyet halkına seçecekleri mebusların isimleri, Gazi'nin imzasını taşıyan tezkerelerle bildirilmiştir. 1 eylül tarihli İstanbul gazetelerinin klişesini neşrettikleri tezkerenin sureti şudur:

31 ağustos 927

Aziz vatandaşlarım,

Cumhuriyet Halk Fırkası namına, bütün memlekette Türkiye Büyük Millet Meclisi azalığı için mebus namzeti olarak tespit ettiğim zevatın heyet-i umumiyesini ıttılaınıza arz ediyorum.

Bunlardan her daire-i intihabiyeye tefrik edeceğim mebus namzetlerini ayrıca imzam tahtında arz edeceğim.

Gazi M. Kemal

Gazi tarafından seçilen İstanbul mebusları şu zatlardır:

Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam Bey, Nafia Vekili Behiç Bey, Hakkı Şinasi Paşa, Edib Servet Bey, Yusuf Akçura Bey, İhsan Paşa, Tevfik Kâmil Bey, Hamdullah Suphi Bey, Müt. Bahriye miralayı Hamdi Bey, Sabık şehremini Haydar Bey, Ziyaeddin Bey, Sabık Divanımuhasebat reisi Fuad Bey, Süreyya Paşa, Dr. Prof. Nureddin Ali Bey, Ahmed Rasim Bey, Hüseyin Bey.

Üçüncü B. M. Meclisi 1 teşrinisani 1927'de açılmış, ilk toplantısına iştirak eden 288 mebus, cumhurreisliğine ikinci defa olarak ittifakla Gazi'yi seçmiştir. Kâzım Paşa (Özalp) tekrar meclis reisi seçilmiştir.

Vükelâ Vapurları

Yazan:
Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

TAMAMEN bizim medeniyetimizin eseri olan Boğaziçi'nde, eski köyleri müstesna, bugünkü manaca hayat, Üçüncü Sultan Ahmed (1703-1730) zamanında başlar. Önce Padişah ve damadı Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa Boğaz'ın en güzel yerlerinde birtakım âbâdlar yaparlar:

Kandilli'de Nevâbâd	: Kız Lisesi sahası
Çubuklu'da Feyzâbâd	: Çeşmesi, havuzu var ve namazgâhlı sayebân bahçe halinde.
Üsküdar'da Şerefâbâd	: Şemsipaşa meydanı yeri.
Bebek'te Hümâyûnâbâd	: Bebek bahçesi denen yer.
Beşiktaş'ta Gülşenâbâd	: Saraylar sahasında
Ortaköy'de Neşatâbâd	: Defterdar Burnu sahası.
Salıpazarı'nda Emnâbâd	: Çifte Saraylar yeri. Birisi Kız Lisesi.
Akıntıburnu'nda İzzetâbâd	: Arnavutköyünde.

Bu kasırlar Kâğıthane'deki meşhur Saadâbâd kasrından sonra, İstanbul kasırlarının en başlıcalarındandır.

Bu rağbet, İstanbul'un köylerini de şereflendirmiştir ve artık Boğaziçi XVIII'inci asrın modasıdır.

Bu asırda Boğaz'daki ulaştırma, dağ ve köyler arası yollarda çalışan ufak arabalardan başka denizden ufak ve büyük kayıklarla yapılırdı. Bunların büyük kıtada olanları pazar kayıklarıdır. Her köyün müteaddit kayıkları vardı. Hatta vakıf usulü bunlara kadar teşmil olunmuştu.

XIX. asırda bu usul ananeleşir. Boğaziçi medeniyetimiz de köylerinde mühim bir gelişme gösterir. Zira rağbet fazlalaşmıştır.

Bu büyüme Boğaziçi kayık medeniyetimizi de kemale ulaştırır. Derken Amerikalı Fulton 1807'de ilk buharla işleyen gemiyi yapar. İngiltere'de yapılıp Güliver Seyahatnamesi'ni yazan meşhur yazar Swift ismini alan bir buharlı gemi 1243 (1828)'te tersane hesabına satın alınarak İngiliz kaptan Kelly tarafından getirilir. Geminin ismi değişmez. Türk bayrağı çekilerek II. Sultan Mahmud (1808-1839) emrine tahsis olunur. Halk arasında ismi Buğ gemisidir. Bunu ahşap

Bir asır öncesinin Boğaziçi'nden bir görünüş.

olmak üzere daha büyükçe ve süslü olanlarının inşası takip eder. Sultan Mecid (1839-1861) zamanında getirtilen iki bacalı ve «Sultaniye» ismi verilen buharlı gemi padişahın binmesine tahsis olunur. Avrupa'da bunların emsali her boyda yapılarak kıyı köylerine işlemeye başlayınca Boğaziçi köylerine ve sayfiyelerine gidip gelmeyi kolaylaştırmak üzere başta Koca Reşid Paşa'nın arzusu ve Sadrâzam Keçecizâde Dr. Fuad Paşa (1815-1868) ve Cevdet Paşa'nın teşebbüsüyle bir heyet para toplayarak Boğaziçi'ne vapur işletmeye başlar. Bu teşekkül bizde ilk millî vapur kumpanyasıdır. 1267 (1851)'de başlar ve «Şirket-i Hayriye» ismi verilir. Millî ve en ciddî şirketlerimizden biridir. Devlet Deniz Yolları'na devredilinceye kadar, hususî olarak muazzam inkişaflara mazhar olmuş ve daima kâr ederek çok kıymetlenen hisse senetlerine muazzam kârlar temin etmiştir.

VÜKELÂ VAPURU

Tanzimat ricalinden Koca Reşid Paşa yetiştirmelerinden Fuad ve Âlî paşalar, yazları Boğaziçi'nde içi ahşap ve muhteşem yalılarında geçiriyorlar. Vakıa hepsinin teşrifatta derecelerine göre 3-4-5 çifte kayıkları vardır. Lâkin şirket kurulup, vapurlar gelip 1853'te işlemeye başlayınca, bunlardan herhangi biri nöbetleşe Sultan Mecid ve Sultan Aziz zamanlarında vekil denen bu ve emsali nazırların binmelerine tahsis olunur. «Vükelâ Vapuru» ismini alır.

Bu vapur sabahları Kanlıca'dan kalkar, bazı vekillerin, elverişli yerlerde ise, yalılarının rıhtımına yanaşır. Mümkün olmazsa açıkta durarak kayıkları ile gelen büyükleri alır ve Sirkeci'ye varır. Akşamları gene Sirkeci'den kalkar. Aldığı paşaları, misafirlerini ve erkânı yalılarına veya yanaşan vasıtalara bırakarak Kanlıca'ya gelir ve orada demirleyerek geceler.

Devlet büyükleri zamanın teşrifatına göre Sirkeci'den dairelere yürüyerek gitmezler. Dolgun maaş aldıkları için kara vasıtaları, kayıkları gibi şahsîdir. Arabaları onları Sirkeci'de bekler. Akşam üzeri tekrar vapura getirirler. İlk boğaz vapurlarının 1, 2, 3 diye numaraları vardır ve hem de isimlendirilmiştir.

Bu ilk numaralı vapurlar ve isimleri:

ŞİRKET VAPURLARI

No.	İsim	Tonilâto	
1	*Rumeli*	*188*	*Tekneleri kereste-den. Makineleri 60 beygir kuvvetinde*
2	*Tarabya*	»	» »
3	*Göksu*	»	» »
4	*Beylerbeyi*	*197*	» »
5	*Tophane*	»	» »
6	*Beşiktaş*	»	» »

Bu altı vapur 1267 (1850)'de yapılmış, 1270 (1853)'de Boğaziçi'nde sefere başlamışlardır.

1274 (1857)'te:

7	*Beykoz*	
8	*İstinye*	*90*
9	*Mirgün*	*90*
	Kandilli	
10	*Sarıyer*	*80*
11	*Anadolu*	*80*
12	*Kabataş*	*40*
13	*Galata*	*40*
14	*Büyükdere*	*80*
15	*Bayezid*	
16	*Londra'dan*	*60*
	gelecek	
	vapur	*40*
17	*Bahariye*	*90*
18	*Asayiş*	*90*

1275 (1858)'te vapurlar:

Rumeli, Tarabya, Göksu, Beylerbeyi, Tophane, Beşiktaş, Beykoz, İstinye, Mirgün, Kandilli, Sarıyer, Anadolu, Kabataş, Galata, Büyükdere, Bayezid.

1279 (1862)'da:

Sarıyer vapuru yerine 90 beygir kuvvetinde Büyükada vapuru.

1281 (1864)'de:

90 beygir kuvvetinde Bahariye ve Asayiş.

1285 (1868)'te:

Seyyar, Terakki, Sür'at ve Tayyar üçü 70, biri 60 beygir kuvvetinde 4 vapur.

1286 (1869)'da Azimet, Rahat, Selâmet ve Suhulet geliyor. No. 23-29.

1287 (1870) 28-31 numaralar beheri 32 beygir, 32-34 numaralar arasında 80 beygir kuvvetinde muhtelif isimler alan 7 vapur.

İlk buharlı gemiler saatte 4-5 mil giderken 26 ve 27 numaralı Suhulet ve Sahilbend vapurları 7 mil yapıyorlar.

Vükelâ vapuru hangi tarihte tahsis olundu, ne kadar devam etti? Şirketin hangi numaralı ve isimli vapurları bu işe ayrıldı? Bilemiyoruz.

VAPURLARIN BİÇİMİ

Vapurların güverteleri altında önde ve arkada iki büyükçe salon, personelin ufacık odaları vardır. Güverte üstü tente ile örtülüdür. Yandan çarklı olduklarından yanlarında ufak birkaç küçük kamara, helâ vardır. Orta kısım üstünde kaptanın çıkacağı köşk ve merdiveni yer almıştır. Yazın, yanları açık güvertede sıra ve sandalyelerde oturulur, kışın buraları rüzgârı önleyecek tentelerle sarılırdı. Pek soğukta alta ve bugünkü gibi manzarasız kamaralara inilirdi.

İlk Boğaziçi vapurlarının resmini seyrüsefer esnasında Ressam Brendizi çizmiştir ki bunlardan biri vükelâya tahsis olunurdu. Ressam Üsküdarlı Ali Rıza Bey de başka örnekten birisini ve Dr. Rıfat Osman bey de bir diğerini çizmiştir.

YOLCULAR

Vükelâ binerken teşrifata riayet olunur. Binecekleri vapura tütün çubukları da gelir. İkram para mukabilidir. Vapur Boğaz'

Yusuf Kâmil Paşa'nın Bebek'teki yalısı.

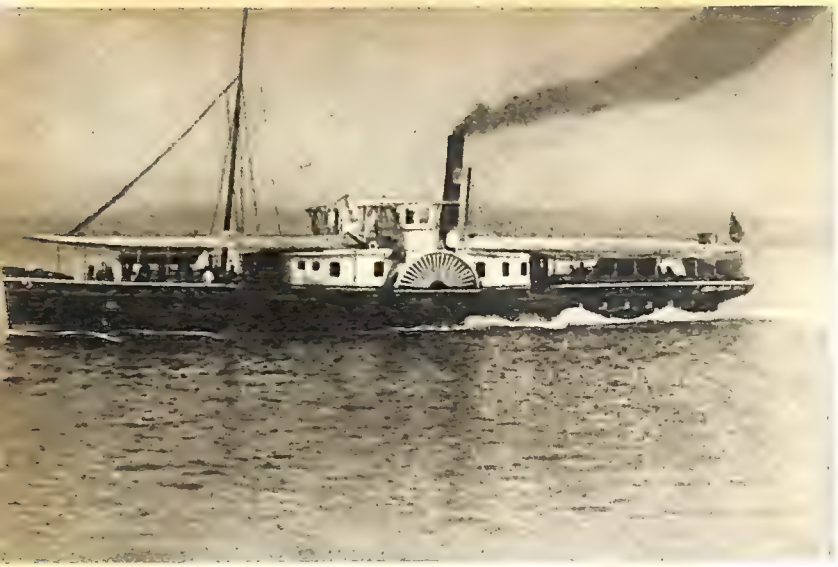

Boğaziçi'nde işletilmek üzere özel olarak yaptırılan 13 numaralı Galata vapuru.

da oturan vekillerin hepsini de almaz, bazıları binerdi.

Vükelâ vapuru ekseriya Bebek'ten kalkar. Uzaktan, karşı sahillerden, vükelâ sandallarıyla oraya gelirlerdi. Âlî Paşa, Bebek'teki yalısından kayığa biner, açıkta bekleyen vapura çıkar, onu yalı komşusu Yusuf Kâmil Paşa takip ederdi. Bunun nasıl olduğunu esbak Mabeyinci Cevad Bey, Esad Fuad Bey'e şöyle anlatmıştır.

Yusuf Kâmil Paşa sadrâzam olunca Âlî Paşa onu takiben biner. Âlî Paşa sadrâzam iken Yusuf Kâmil Paşa arkasından vapura çıkar. Birisinin kayığı diğerinden önce kalksa teşrifatı bozmamak için kayık hamlacıları baştaki bininciye kadar büyük bir kavis yaparak yolu uzatır ve Sadrâzamın binmesine imkân verir ve onu beklemez.

Vükelâ vapuruna Koca Reşid Paşa'nın bindiği işitilmemiştir.

HATIRALAR

Vükelâ vapuru hakkında Ali Rıza Bey'in hâtırasına göre:

«İmparatoriçe Eugènie İstanbul'da iken, Beykoz'da şerefine bir merasim yapılır. Ali Rıza Bey de çok genç, Sadrâzam Âlî Paşa'nın Bebek'te yalısında mahdum beylere misafir. Orada hazır bazı zevat ile, o gün için bir vazifesi olmayan ve yalının önünde demirli bulunan vükelâ vapuruna binerek Hunkâr iskelesine giderler.

Dönüş donanmasını izlemek için herkes gibi onlar da kalır. Vükelâ vapuruna dönerler. Bebek'te yalıda kilercibaşının vapura yolladığı akşam kahvaltısı hazırlanırken büyük bir tersane sandalıyla vapura iki tabla yemek, bir kutu dondurma, şarap ve şampanya gibi içkiler de gelir. Bunları 7-8 kişi ve bir o kadar da hizmet edenler yer ve içer. Kalanı da gemi adamlarına kâfi gelir.

Dr. Fuad Paşa sadrâzam iken Çubuklu'da meşhur yalısının bahçesinde ecnebi sefirlere verdiği ilk «Garden Parti»yi gösteren ve torunu Büyükelçi rahmetli Şevket Fuad Keçeci'de gördüğüm iki tablodan birinde sahile yanaşmış bir halde davetlileri geri götürmek için vükelâ vapurunun beklediği görülmektedir.

Vükelâ vapuru hakkında şimdiye kadar duyulanlardan güzel bir fıkra: Bunu Keçecizâde Sadrâzam Dr. Fuad Paşa'nın torunu Reşad Fuad Bey 1919'da Ressam Rıza Bey hocamızla misafir kaldığımız bir gece, Cağaloğlu'ndaki konağında anlattı:

Vükelâ'dan biri yanına hoşsohbet, nüktedan, şair ve musahib bir arkadaşını da yalıya davet eder. Sirkeci'den vükelâ vapuruna birlikte binerler. Yalıları önünde bekleyen sandalla evlerine gelirler. Geceyi bu zat orada geçirir.

Sabah olur, bittabi gene birlikte vükelâ vapuruna binerler.

Vükelâ vapurunun bir âdeti vardır. Vekillerden birini alıp kalkarken mutlaka düdük öttürür. Bu hazır cevap şairimiz hemen irticalen şu beyti söyler:

Öte git; bunda çalınmaz boru
Düdüğüm bu vükelâ vapuru

Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer ve misali işte budur.

Bugün Dünyada Kaç Devlet Var ?

Yazan: Yılmaz Öztuna

Okuyucularımızdan birçok mektup aldık. Bugün dünyada kaç devlet olduğunu soruyor, hiç olmazsa bu devletlerin adlarını vermemizi istiyorlar. Konu çok aktüel olduğu için, bu mesele üzerinde etraflı bir makale yazmayı uygun bulduk. Zira tarihte çok az devir gösterilebilir ki, yeni devletler doğması bakımından 1945'ten günümüze kadar gelen 20 yıl kadar zengin bir manzara arz etsin. Her yıl, birkaç ülke bağımsızlığını kazanıp yeni bir devlet halinde ortaya çıkıyor. Bir yandan da dünya devletleri gittikçe artan sıkı bağlarla birbirine kenetleniyor. Sömürgelerin bağımsızlığı kadar devletlerin iktisadi ve kültürel yaklaşması da, insanlığın geleceği bakımından çok hayırlıdır.

DAİMA BAĞIMSIZ OLAN DEVLET SAYISI: 12

BUGÜN, 1965 yılının sonlarına doğru dünyamızda 131 devlet vardır. Daha 20 yıl önce, 1945'te devlet sayısının sadece 72 olduğu hatırlanacak olursa, İkinci Cihan Savaşı'ndan bu yana tam 59 devletin meydana çıktığı anlaşılır.

Bağımsızlıkları çok eski yüzyıllara dayanan ve hemen hiç bir zaman bağımsız devlet vasfını kaybetmeyen devletler, 23 tanedir:

Çin, Rusya (Sovyetler Birliği), Japonya, İngiltere (Büyük Britanya), Fransa, İtalya, İspanya, Türkiye, İran, Almanya, Siyam, Portekiz, Habeşistan, Holanda, İsveç, Avusturya, İsviçre, Danimarka, Monako, Liechtenstein, San Marino, Andorra ve Vatikan. Bunlardan Avusturya, bir müddet için Almanya ile birleşmiş, Habeşistan İtalya sömürgesi olmuş, Portekiz 60 yıl İspanya ile birleşmiş, Holanda Napoléon devrinde bir ara Fransa'ya katılmıştır. XIX. asrın sonlarına kadar birçok devletten müteşekkil olan İtalya ve Almanya ise, ancak yüzyıldan az bir zaman önce birleşmiştir. Bu 6 devlet de çıkarılır ve çok küçük teşekküller olan Monako, Liechtenstein, San Marino,

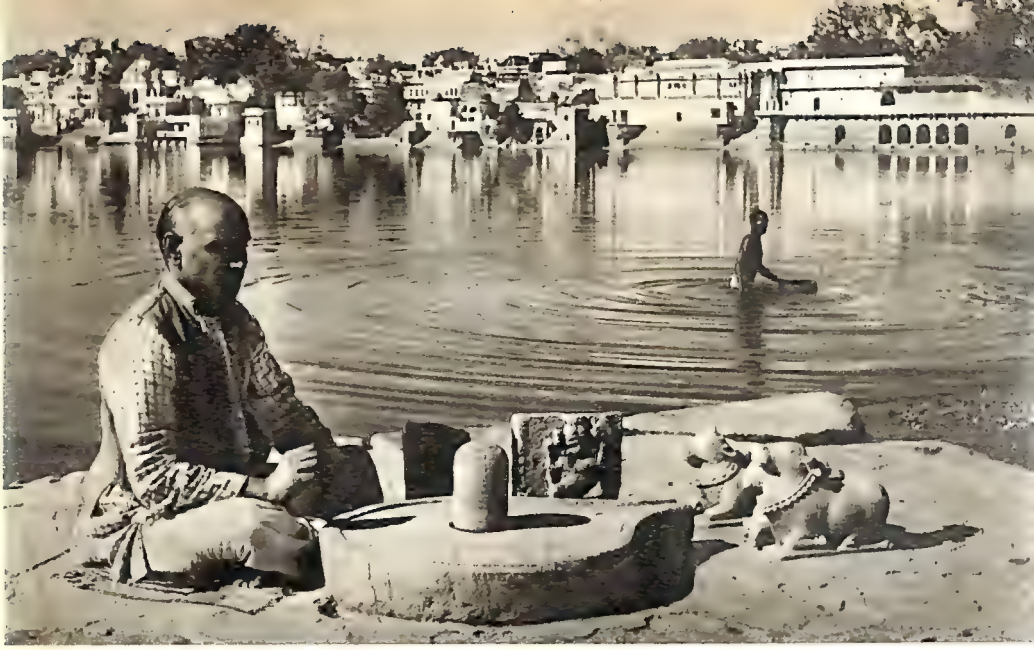

XX. yüzyılda bağımsızlığına kavuşan Hindistan'da sık rastlanan manzaralardan biri.

Andorra ve Vatikan sayılmazsa, ancak 12 devletin, Avrupa'da İngiltere, Fransa, İspanya, Rusya, İsviçre, İsveç, Danimarka, Asya'da Çin, Japonya, Siyam, İran ve Asya ile Avrupa arasında Türkiye'nin ortaçağdan beri bağımsız devlet halinde yaşayageldikleri anlaşılır.

100 YIL ÖNCE BAĞIMSIZ OLANLAR

XVIII. yüzyılda, şu 2 devlet bağımsız olmuştur ve hâlâ bağımsızdır: İngiltere'den ayrılan A.B.D. (1776) ve İran'dan ayrılan Afganistan (1747). XIX. yüzyılın ilk yarısında bağımsız olan ve bugün de yaşayan devletler şunlardır: İspanya'dan ayrılan Meksika (1821), Arjantin (1816), Kolombiya (1819), Peru (1821), Şili (1818), Venezuela (1830), Ekvator (1830), Guatemala (1839), Bolivya (1825), Dominikana (1844), Uruguay (1828), Salvador (1839), Honduras (1839), Paraguay (1811), Nikaragua (1839), Kosta Rika (1839), Portekiz'den ayrılan Brezilya (1822), Fransa'dan ayrılan Haiti (1804), Holanda'dan ayrılan Belçika (1830), Türkiye'den ayrılan Yunanistan (1833) ve Afrika'da teşekkül eden Liberya (1847).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bağımsız olup bugün hâlâ yaşamakta devam eden devletler de şunlardır: Türkiye'den ayrılan Romanya (1878) ve Yugoslavya (1878), Holanda'dan ayrılan Lüksemburg (1890).

XX. YÜZYILDA BAĞIMSIZ OLANLAR

1900-1945 arasında bağımsız olup bugün de yaşayan devletler ise şöyledir: Türkiye'den ayrılan Bulgaristan (1908), Yemen (1918), Suudî Arabistan (1918/1924), Arnavutluk (1914), Fransa'dan ayrılan Suriye (1944) ve Lübnan (1944), Rusya'dan ayrılan Polonya (1917) ve Finlandiya (1917), Avusturya'dan ayrılan Macaristan (1918) ve Çekoslovakya (1918), A.B.D.'nden ayrılan Küba (1909), Kolombiya'dan ayrılan Panama (1903), İsveç'ten ayrılan Norveç (1905), Danimarka'dan ayrılan İzlanda (1944), Çin'den ayrılan Moğolistan (1911), İngiltere'den ayrılan Mısır (1922), Irak (1930), Nepal (1934) ve tam bağımsız olan İngiliz dominyonları Kanada (1931), Avustralya (1931), Yeni Zelanda (1931), Güney Afrika Birliği (1931).

İkinci Cihan Savaşı'ndan bu yana, her yıl bir, iki devlet bağımsızlık aldı. Bunların içinde tarihte hiç bir zaman bağımsız olmayan ve devlet teşkil etmeyen Afrika ülkelerinin yanında vaktiyle büyük devlet derecesine erişmiş Hindistan-Pâkistan, Fas gibi ülkeler de vardır. Son 21 yıldan yalnız 1950, 1952, 1953, 1955 yıllarında dünya yeni devletlerin doğuşuna şahit olmamış, diğer yıllar içinde hiç olmazsa bir devlet bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu arada 1960 yılı 17, 1962 yılı 7, 1949 yılı 6, 1947 yılı 4 devletle rekor kırmıştır.

1945'te Japonya'dan Kore, 1946'da Kore'den Kuzey Kore, A.B.D.'nden Filipinler, İngiltere'den Ürdün, 1947'de hepsi İngiltere'den Hindistan, Pâkistan, Birmanya ve Butan, 1948'de İngiltere'den Seylan ve İsrail ile Fransa'dan Kamboç, 1949'da Holanda'dan İndonezya, Fransa'dan Viet-Nam ile Laos, İngiltere'den İrlanda, Almanya'dan Doğu Almanya, Çin'den Formoza (Milliyetçi Çin), 1951'de İtalya'dan Libya ve İngiltere'den Umman, 1954'te Viet-Nam'dan Kuzey Viet-Nam, 1956'da Fransa'dan Fas ve Tunus

ile İngiltere'den Sudan, 1957'de hepsi İngiltere'den Malezya, Gana (eski Altın Sahili) ve Maldiv, 1958'de Fransa'dan Gine, 1959'da İtalya ile İngiltere'den Somali, 1960'ta Fransa'dan Madagaskar, Orta Afrika, Orta Kongo, Moritanya, Gabon, Kamerun, Mali (eski Fransız Sudanı), Volta, Fildişi Sahili, Çad, Nijer, Senegal, Dahomey ve Togo olmak üzere tam 14 devlet, İngiltere'den Afrika'nın en nüfuslu devleti olan Nijerya ile Kıbrıs, Belçika'dan Kongo, 1961'de İngiltere'den Tanganyika, Küveyt ve Sierra Leone, 1962'de Fransa'dan Cezâyir, Belçika'dan Burundi ile Ruanda, İngiltere'den Uganda, Jamaika ve Trinidad, Yeni Zelanda'dan Samoa, 1963'te İngiltere'den Kenya, 1964'te İngiltere'den Malta, Zambia (eski Kuzey Rodezya) ve Malavi (eski Nyassa), 1965'te İngiltere'den Gambia devletleri ayrıldı.

GELECEKTEKİ BAĞIMSIZLAR

1966'da, pek muhtemeldir ki, İngiltere'den 3 (Guyana, Hadramut ve Rodezya), Portekiz'den 3 (Gine, Angola ve Mozambik) devletleri çıksın ve dünya devletlerinin sayısı 137'ye yükselsin. Önümüzdeki 5 yıl içinde bağımsız olmaları muhtemel daha otuz devlet var: İngiltere'den Beçuanaland, Swaziland, Bazutoland, Mauritius, Seyşel, Barbados, Bahama, Aden, Lahc, Katar, Ummânu'l-Mutasâlih, Rüzgâr Adaları, Rüzgârüstü Adaları, Fiji, Tonga, Yeni Hebrid, Solomon, Portekiz'den Yeşilburun Adaları, Gine Adaları, A.B.D.'nden Porto Riko, Fransa'dan Komor Adaları, Guyana, Avustralya'dan Papua ve Kuzeydoğu Yeni Gine, Holanda'dan Surinam ve Curaçao, İspanya'dan Gine ve Gine Adaları, Güney Afrika'dan Güneybatı Afrika, Danimarka'dan Grönland.

Bağımsızlıkları kuvvetle muhtemel, hatta kaçınılamaz olan bu 35 ülkeden ancak şu 4 tanesinin nüfusları bir milyonu geçmektedir: Portekiz'e ait Mozambik (6,6 milyon) ve Angola (4,7 milyon), A.B.D.'ne ait Porto Riko (2,6 milyon), İngiltere'ye ait Rodezya (4,3 milyon). Diğerlerinin hepsinin nüfusu bir milyondan aşağıdır; hatta bazıları yüz binin de altındadır. Esasen bütün «Batı sömürgeleri»nde yaşayan nüfus, 35,7 milyondan ibaret kalmıştır.

«Doğu sömürgeleri»ne, yani Rusya ile Çin'in «peyk», «müstakil cumhuriyet», «muhtar cumhuriyet» gibi adlarla hâkimiyetleri altında tuttukları ülkelere gelince — ki buralarda tam 356 664 000 nüfus yaşıyor — bunların bağımsızlıklarına dair bugün için bir işaret yoktur. Ancak tarihin akışı ve insanlığın gelişmesi o yoldadır ki, XX. yüzyıl çıkmadan bu ülkeler de kendi kendilerini idare eder duruma geleceklerdir. Birleşik Amerika, Rusya ve Çin sömürgelerinin tasfiye tarihi olarak 1976'yı ümit etmektedir. Bu tasfiye, tıpkı Batılılar gibi, Komünistler'in de kendi kendilerine akıl yolunu seçmeleriyle olacaktır. Böyle olmayıp da üçüncü bir cihan savaşı çıkarsa, Rus ve Çin imparatorlukları gene tasfiyeye tabi olacaklardır. Bu mesele hakkında fazla bir şey söylemeye lüzum görmüyorum. Çünkü **Hayat Tarih Mecmuası**nın 6. sayısındaki **Günümüzdeki Sömürgecilik** yazımda bu konuyu işledim.

Sömürgeciliğin tasfiyesini işaret eden yıl, 1947'dir.

Gene XX. yüzyılda doğan devletlerden Pâkistan'ın başkenti Karaşi'den bir görünüş.

Bu yıl Hindistan, Pâkistan, Birmanya ve Butan bağımsız olmuşlardır ki bu devletlerde bugün 614 milyon insanoğlu yaşıyor. Bu devletlerin dördü de, İngiliz sömürgesiydi ve Hindistan-Pâkistan'ı kaybetmemek için İngiltere, geçen çağlarda cihanı ateşe vermekten çekinmiyordu.

DEVLETLER ARASINDAKİ MUVAZENESİZLİK

Şimdi bu devletlere ait bazı ilgiye değer noktalara temas edelim. Bu noktalardan biri, devletler arasındaki muvazenesizliktir. Birçok bakımdan muvazenesizlik vardır. Fakat bilhassa nüfus bakımından olanı çok göze çarpıyor. Çin'de 723 milyon, Vatikan devletindeyse sadece bin nüfus yaşıyor. Ocak 1965'te dünya nüfusu tahminlere göre 3 296 580 000'dir. Bu nüfusun %21,9'u Çin'de, %14,7'si Hindistan'da, %6,9'u Sovyetler Birliği'nde, %6,1'i A.B.D.'nde yaşıyor. Sadece bu 4 devletin nüfusu, dünya nüfusunun %49,6'sı, yani hemen hemen yarısıdır. Sonra dünya nüfusunun %3,2'siyle İndonezya, %3,2'siyle Pâkistan, %3'üyle Japonya, %2,5'iyle Brezilya, %2,1'iyle Büyük Britanya, %1,8'iyle Almanya, %1,5'iyle İtalya geliyor. Bu sayılan 11 devlette, dünya nüfusunun 66,9'u, yani üçte ikisinden az fazlası yaşamaktadır. Sonra dünya nüfusunun %1,5'iyle Fransa, %1,3'üyle Meksika, %1,2'siyle Nijerya, %1'iyle Filipinler, %1'iyle İspanya, %1'iyle Lehistan (Polonya),

II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan bağımsız devletlerden biri İsrail'dir. Resim, yeni cumhuriyetin bir köyünü gösteriyor.

%1'iyle Türkiye geliyor. Yukarıdan beri sayılan en fazla nüfuslu 18 devlette, dünya nüfusunun hemen hemen dörtte üçü, %74,9'u yaşıyor. İşte geri kalan 113 devlet, dünya nüfusunun artakalan %25,1'ini paylaşmaktadır.

Dünyada yaşayan her 100 insandan biri Türkiye' dedir. Türkiye'nin nüfusu, en az nüfuslu 33 devletin nüfusları toplamını geçmektedir.

Ancak nüfus fazlalığı, devletin ehemmiyetini gösteren birçok faktörden yalnız biridir. Hele arazi büyüklüğünün, devletin ehemmiyetiyle hiç bir alâkası yoktur, veya pek az alâkası vardır. 20 milyon nüfuslu Kanada büyük devlet sayıldığı halde, yüz milyonu geçen nüfuslarıyla İndonezya ve Pâkistan, büyük devletler arasında değildir. 1947'den beri ancak şu 11 devlet «büyük devlet» vasfını taşıyor görünmektedir (ehemmiyet ve kudretlerine göre sıralanmıştır):

Birleşik Amerika
Sovyetler Birliği
Büyük Britanya
Federal Almanya
Fransa
Japonya
Çin
Kanada
İtalya
Hindistan
Brezilya

Bunlardan Britanya, Almanya, Fransa ve Çin, ortaçağ'dan beri aralıksız olarak «büyük devlet» vasfını kaybetmeyen devletlerdir. Birleşik Amerika 1823' te, Rusya 1556'da, Japonya 1889'da, Kanada 1945'te, İtalya 1860'ta, Hindistan 1947'de, Brezilya 1939'da büyük devletler arasına girmişlerdir.

ÜÇ BLOK

Bugün bu 131 devlet, 3 blokta toplanmıştır: «Batı Bloku» denen hür demokrat dünya, «Doğu Bloku» denen Komünistler ve «Tarafsızlar» denen «üçüncü dünya». Tarafsızlar, devlet sayılarının çokluğuna rağmen, diğer iki blokla mukayese dahi edilemeyecek derecede zayıftır. Savaş çıkarmak iktidarı, 11 büyük devletin «devler» denen ilk ikisinin, Amerika ile Rusya'nın inhisarındadır.

Çeşitli siyasî kombinezonlarla komünistlere karşı birleşmiş olan devletler şunlardır: A.B.D., Pâkistan, Japonya, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa, Filipinler, İspanya, Türkiye, Siyam, Kore, İran, Portekiz, Kanada, Viet-Nam, Holanda, Avustralya, Formoza, Belçika, Yunanistan, Danimarka, Norveç, Yeni Zelanda, Lüksemburg ve İzlanda. Bu 26 devletin nüfus toplamı 945.518.000, dünya nüfusunun %28,6'sıdır.

Komünist blok, şu devletlerden müteşekkildir: Çin, Rusya, Lehistan, Romanya, Doğu Almanya, Kuzey Viet-Nam, Kuzey Kore, Küba, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan, Arnavutluk, Moğolistan. Bu 13 devletin nüfus toplamı 1 090 212 000, dünya nüfusunun %33,1'idir.

Geri kalan 92 devlet tarafsız olup, bunların nüfus toplamları da dünya nüfusunun %38,3'üdür.

Çok hayırlı bir teşebbüs olan Türkiye-İran-Pâkistan yakınlaşması iyice perçinlenirse, 159 953 000 nüfuslu bir kitle teşkil edecektir ki, dünya nüfusunun %4,9' udur.

MÜSLÜMAN DEVLETLER

Birinci Cihan Savaşı'ndan önceki yıllarda, Fas'ın da Fransa tarafından yutulmasından sonra, dünyada bağımsız sadece 3 Müslüman devlet vardı: Türkiye, İran ve Afganistan. Afganistan da tam bağımsız olma-

yıp, dış işlerinde aşağı yukarı İngiltere'ye tabi bulunuyordu. İkinci Cihan Savaşı'nın başladığı 1939 yılında, bağımsız Müslüman devletler Türkiye, İran, Afganistan, Mısır, Irak, Suudî Arabistan, Yemen'den ibaret olup, savaşın sonlarına doğru Arnavutluk, Suriye ve Lübnan da bunlara katıldı ve 10 Müslüman devlet teşekkül etti. 1945-1965 arasında, nüfus ekseriyeti Müslüman olan şu 24 devlet ortaya çıktı: İndonezya, Pâkistan, Nijerya, Fas, Sudan, Cezâyir, Malezya, Kenya, Tunus, Mali, Çad, Gine, Kamerun, Nijer, Senegal, Somali, Ürdün, Moritanya, Libya, Umman, Orta Afrika, Gambia, Küveyt ve Maldiv. Bu 34 Müslüman devlette bugün 477 605 000 kişi, dünya nüfusunun %14,5'i yaşamaktadır. Dünya Müslüman nüfusu bu sayının üzerindedir. Fakat Rusya'da, Çin'de ve Hindistan'da çok büyük, her birinde on milyonlarca Müslüman azınlık bulunmaktadır.

Bu 131 devletten önemli bir kısmı birleşik devlettir. Bu şekilde Çin 7, Hindistan 30, Sovyetler Birliği 15, A.B.D. 50, Pâkistan 2, Brezilya 20, İngiltere 6, Federal Almanya 11, Nijerya 4, Meksika 28, Arjantin 17, Birmanya 5, Yugoslavya 6, Kanada 10, Güney Afrika Birliği 4, Viet-Nam 2, Avustralya 6, Tanganyika (yeni adıyla Zengibar'la birleşmiş olarak: Tanzanya) 2, Malezya (Malaya) 4, Suudî Arabistan 2, Avusturya 9, Venezuela 20, İsviçre 25, Somali 2, Libya 3 devletten müteşekkil birleşik devletlerdir. Tabiî bu federal devletlerdeki konferede ülkelerin iç bağımsızlıkları bazan gerçekten çok geniş, çok defa ise gösterişten ibarettir.

Şu 44 devlet, halen monarşi ile idare edilmektedir: Japonya, İngiltere, İspanya, İran, Siyam, Habeşistan, Kanada, Afganistan, Holanda, Fas, Avustralya, Seylan, Malezya, Belçika, Nepal, S. Arabistan, Yunanistan, İsveç, Kenya, Uganda, Zambia, Kamboç, Danimarka, Norveç, Malavi, Burundi, Yeni Zelanda, Sierra Leone, Laos, Ürdün, Jamaika, Libya, Umman, Trinidad, Butan, Malta, Lüksemburg, Gambia, Küveyt, Samoa, Maldiv, Monako, Liechtenstein ve Vatikan. Bu devletlerin nüfus toplamı 480 837 000, dünya nüfusunun %14,6'sıdır. Bu 44 monarşiden İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Holanda, Belçika, Lüksemburg, İsveç, Norveç, Danimarka, hatta 1945'ten bu yana Japonya, dünyanın en demokratik ülkeleri ve hayat seviyeleri en üstün vatandaşların yaşadığı devletlerdir. Gerek ideale yakın bir demokrasiyi, gerek insanlığın eriştiği en yüksek kültür seviyesi ve hayat standardını gerçekleştirme bakımından, bu 11 devlete, cumhuriyetle idare edilen devletlerden A.B.D., Almanya, İtalya, Fransa, İsviçre, İsrail, Finlandiya, Avusturya, İzlanda ve İrlanda'yı katabiliriz. Bu 11 monarşi ve 10 cumhuriyet, geri kalan bütün dünya devletlerini kıskandıracak bir seviyeye erişmiştir. 629 525 000 kişinin, dünya nüfusunun %19,1'inin yaşadığı bu 21 devlet dünyanın en ileri devletlerini teşkil etmekte olup, insanoğlunun %80,9'unu barındıran geri kalan bütün devletler, bu 21 devletten çok farklı bir mesafeyle ayrılmaktadır.

«Commonwealth» denen İngiliz Milletler Topluluğu, şu devletlerden ibarettir: İngiltere, Hindistan, Pâkistan, Nijerya, Kanada, Avustralya, Seylan, Tanzanya, Malezya, Kenya, Uganda, Zambia, Gana, Malavi, Sierra Leone, Yeni Zelanda, Jamaika, Trinidad, Kıbrıs, Gambia ve Samoa. Bu 21 devlette 805 340 000 kişi, dünya nüfusunun %23,9'u yaşamaktadır.

«Communauté» denen Fransız Milletler Topluluğu ise şu devletlerden ibarettir (eski Union Française): Fransa, Madagaskar, Çad, Senegal, Orta Afrika, Orta

Bugünün dev Amerika'sı daha 200 yıl önce bağımsız değildi. İşte genç cumhuriyetin Şikago şehrinden bir görünüş.

Değişik bir kutlama: Hür Kenya devletinin bayrağı, Kenya dağına çekiliyor.

Kongo, Gabon. Bu 7 devlette 65 536 000 kişi, dünya nüfusunun %2'si yaşamaktadır.

Dünya devletlerinin diğer ilgi çekici hususiyetlerinden, başka bir yazımda bahsedeceğim. Aşağıda 131 devlete ait liste verilmiştir. Devletler, nüfus çokluğuna göre sıraya konulmuştur. İlk rakam km^2 olarak yüzölçümlerini, sonraki, nüfuslarını göstermektedir. Nüfuslarının yanında parantez içinde verilen rakam, km^2 başına düşen insan sayısı, yani nüfus yoğunluğudur. Nüfuslar, 1 ocak 1965 seviyesine getirilmiştir. Bu seviyeyi bulmak için, devletlerin birbirlerinden çok farklı olan nüfus artış oranları esas alınmıştır. Hemen bütün kitaplarda verilen bu çeşit listelerde son sayımlar ve tahminler alındığı için, şaşırtıcı fikirler hâsıl olmaktadır. Çünkü bir devletteki son sayım, diğerinden yıllarca önce yapılmış olabilir. Halbuki her yılki nüfus değişiklikleri, bazen baş döndürücü şekildedir. Onun için burada biz, bütün nüfusları 1 ocak 1965 seviyesine getirmeyi uygun bulduk. Birçok ülkede tarih boyunca hiç bir sayım yapılmadığı için, o devletlerin resmî veya yarı resmî tahminleri yahut salâhiyetli organların (Birleşmiş Milletler, Novara Coğrafya Enstitüsü, Statesman's Year-Book, Encyclopedia Britannica, Information Please vs.) tahminleri esas alınmıştır. Bu tahminler bazen ciddî hesaplamalara dayanmakta (İran vs.), bazen de çok kaba bir tahmin sınırını aşamamaktadır (Habeşistan, Afganistan, Yemen vs.). Kullandığımız çeşitli kaynaklar arasında da anlaşma yoktur. Sayım yapılmayan ülkelerdeki nüfus, iki kaynakta bazen esaslı şekilde farklı tahmin edilmektedir. Biz, o ülke için daha salâhiyetli bulduğumuz kaynağın rivayetini esas aldık. İngiltere, Portekiz, Fransa, İspanya... gibi devletlerin henüz bağımsızlık kazanmayan sömürgeleri de, bu devletlerin nüfus ve yüzölçümlerine eklenmiştir.

Not: Yazımız dizildikten sonra, 1965 ağustosunun haftasında Malezya Federasyonu'nu teşkil eden devletlerden biri olan Singapur, bu federasyondan ayrılmış ve bağımsız bir devlet olmuştur. Böylece bir devlet daha ortaya çıkmıştır. Singapur'da nüfus çoğunluğu Çinliler'de olup, Müslüman Malaylar azınlıktır. Yeni devletin yüzölçümü 572 km^2, nüfusu 1 836 000'dir. Bir ada üzerinde olup, Singapur şehri ile banliyölerinden ibarettir. Nüfus yoğunluğu km^2'ye 3 210 kişidir. Bu yüzölçümü ve nüfusu şimdi Malezya devletinden düşmek icap etmektedir.

DÜNYA DEVLETLERİ (1965)

(Yüzölçümü, nüfus ve nüfus yoğunlukları)

1. Çin	9 560 000	-	723 000 000(76)
2. Hindistan	3 192 196	-	485 484 000(152)
3. Sovyetler B.	22 273 700	-	227 619 000(10)
4. A.B.D.	9 376 908	-	200 515 000(21)
5. İndonezya	1 904 345	-	105 672 000(56)
6. Pâkistan	1 044 629	-	104 700 000(104)
7. Japonya	371 040	-	100 096 000(270)
8. Brezilya	8 513 844	-	83 293 000(10)
9. Britanya	1 940 131	-	70 398 000(36)
10. Almanya	248 452	-	59 719 000(241)
11. İtalya	301 226	-	50 884 000(169)
12. Fransa	702 771	-	50 439 000(72)
13. Meksika	1 969 367	-	41 928 000(21)
14. Nijerya	966 718	-	38 465 000(40)
15. Filipinler	299 404	-	32 866 000(110)
16. İspanya	791 762	-	32 577 000(41)
17. Lehistan	311 730	-	31 700 000(101)
18. Türkiye	776 980	-	31 315 000(40)
19. Siyam	513 521	-	30 835 000(60)
20. Mısır	1 049 869	-	29 800 000(28)
21. Kore	93 634	-	28 603 000(304)
22. İran	1 621 866	-	23 938 000(15)
23. Portekiz	2 150 661	-	23 600 000(11)
24. Arjantin	2 778 412	-	23 527 000(7)
25. Birmanya	680 640	-	22 851 000(33)
26. Habeşistan	1 237 020	-	22 000 000(18)
27. Kanada	9 959 401	-	19 877 000(2)
28. Romanya	237 500	-	19 494 000(82)
29. Yugoslavya	255 804	-	19 207 000(75)
30. Kuz. Viet-Nam	164 103	-	19 170 000(117)
31. Gün. Afr. Bir.	2 047 836	-	18 716 000(9)
32. Viet-Nam	170 231	-	17 295 000(102)
33. D. Almanya	107 834	-	17 079 000(158)
34. Kolombiya	1 134 258	-	15 972 000(14)
35. Kongo	2 344 932	-	15 572 000(7)
36. Afganistan	635 000	-	15 500 000(24)
37. Çekoslovakya	127 859	-	14 302 000(112)
38. Fas	443 632	-	13 691 000(31)
39. Sudan	2 505 405	-	13 457 000(5)
40. Peru	1 249 000	-	13 022 000(10)
41. Holanda	176 252	-	12 990 000(74)
42. Cezâyir	2 223 990	-	12 823 000(6)
43. Avustralya	8 177 123	-	12 580 000(2)
44. Formoza	35 961	-	11 965 000(332)
45. Malaya	336 983	-	11 191 000(33)
46. Seylan	65 610	-	10 897 000(165)
47. Tanzanya	942 003	-	10 446 000(11)
48. Macaristan	93 030	-	10 183 000(109)
49. Nepal	140 735	-	10 043 000(71)

XX. yüzyılda Rusya'dan ayrılan Finlandiya'nın başketi Helsinki'den bir görünüş.

Genç devletlerden Uganda'nın üniversite binası.

50.	Belçika	30 527	9 542 000	(313)	91.	İrlanda	70 282	2 866 000	(41)
51.	Kenya	582 579	9 420 000	(16)	92.	Burundi	28 080	2 750 000	(98)
52.	Şili	741 767	9 202 000	(13)	93.	Sierra Leone	72 373	2 730 000	(38)
53.	Yunanistan	132 562	9 001 000	(68)	94.	Yeni Zelanda	69 187	2 705 000	(10)
54.	S. Arabistan	1 890 000	9 000 000	(5)	95.	İsrail	20 804	2 576 000	(124)
55.	Kuz. Kore	127 154	8 900 000	(70)	96.	Lübnan	10 170	2 388 000	(234)
56.	Venezuela	912 050	8 888 000	(10)	97.	Dahomey	115 762	2 300 000	(20)
57.	Bulgaristan	110 927	8 337 000	(75)	98.	Honduras	112 088	2 280 000	(20)
58.	Gana	237 850	7 930 000	(33)	99.	Somali	637 661	2 110 000	(3)
59.	Uganda	243 410	7 862 000	(32)	100.	Laos	236 800	2 100 000	(9)
60.	İsveç	449 661	7 743 000	(17)	101.	Ürdün	96 622	2 079 000	(21)
61.	Küba	114 524	7 592 000	(66)	102.	Paraguay	406 732	1 958 000	(5)
62.	Irak	444 442	7 206 000	(16)	103.	Arnavutluk	30 098	1 850 000	(62)
63.	Avusturya	83 849	7 139 000	(85)	104.	Nikaragua	139 000	1 731 000	(12)
64.	Kamboç	181 000	6 300 000	(35)	105.	Jamaika	11 424	1 715 000	(150)
65.	İsviçre	41 288	6 216 000	(151)	106.	Liberya	111 370	1 600 000	(14)
66.	Madagaskar	590 436	6 191 000	(10)	107.	Togo	56 500	1 591 000	(28)
67.	Kamerun	483 900	5 170 000	(11)	108.	Kosta-Rika	50 900	1 454 000	(22)
68.	Suriye	184 479	5 116 000	(28)	109.	Orta Afrika	617 000	1 370 000	(2)
69.	Yemen	195 000	5 100 000	(26)	110.	Libya	1 759 500	1 360 000	(1)
70.	Ekvador	270 670	5 057 000	(19)	111.	Panama	75 474	1 248 000	(17)
71.	Danimarka	2 220 041	4 929 000	(2)	112.	Moğolistan	1 531 000	1 096 000	(1)
72.	Mali	1 204 021	4 730 000	(4)	113.	Umman	212 400	1 000 000	(5)
73.	Haiti	27 750	4 661 000	(166)	114.	Trinidad	5 128	979 000	(192)
74.	Volta	274 122	4 610 000	(17)	115.	Orta Kongo	342 000	945 000	(3)
75.	Tunus	155 830	4 542 000	(30)	116.	Moritanya	1 085 805	845 000	(1)
76.	Guatemala	108 889	4 258 000	(39)	117.	Butan	50 000	750 000	(15)
77.	Finlandiya	337 009	4 063 000	(14)	118.	Kıbrıs	9 251	615 000	(66)
78.	Bolivya	1 098 581	3 821 000	(4)	119.	Gabon	267 000	563 000	(2)
79.	Norveç	386 824	3 725 000	(9)	120.	Küveyt	15 540	362 000	(23)
80.	Zambia	744 901	3 713 000	(5)	121.	Malta	316	330 000	(1 045)
81.	Gine	245 857	3 659 000	(15)	122.	Lüksemburg	2 586	328 000	(126)
82.	Dominikana	48 734	3 634 000	(74)	123.	Gambia	10 368	323 000	(30)
83.	Fildişi Sahili	322 463	3 565 000	(11)	124.	İzlanda	102 819	195 000	(2)
84.	Uruguay	186 926	3 470 000	(19)	125.	Samoa	2 927	125 000	(43)
85.	Nijer	1 188 794	3 255 000	(3)	126.	Maldiv	298	120 000	(403)
86.	Salvador	21 393	3 180 000	(149)	127.	Monako	1,5	25 000	(16 666)
87.	Malavi	127 368	3 177 000	(25)	128.	Liechtenstein	158	20 000	(127)
88.	Senegal	197 161	3 100 000	(16)	129.	San Marino	61	18 000	(295)
89.	Ruanda	26 092	3 050 000	(117)	130.	Andorra	453	11 000	(24)
90.	Çad	1 284 000	2 938 000	(2)	131.	Vatikan	0,44	1 000	(2 273)

Türk Himayesinde Bir Macar Kralı

TÖKELİ İMRE

Yazan: Mithat Sertoğlu

TÜRKLER, Kanunî Sultan Süleyman Han devrindeki savaşlarla Macaristan'ı fethetmişlerdir. Kanunî, 1521 yılında o zamanlar Macarlar'ın elinde bulunan Belgrad kalesini fethederek daha ilerilere gidecek Türk orduları için sağlam bir dayanak noktası ele geçirmiş oldu. Macaristan'ın baş eğmesi ise, 1526 yılında, Mohaç Meydan Savaşı'ndan sonradır. Türkler, Macaristan'ı evvelâ ilhak etmeyerek kendilerine tâbi bir krallık şeklinde idare ettiler. 1541 yılında ise, yeniden fethetmek zorunda kalıp bir daha herhangi bir tehlikeye uğramaması için bir eyalet haline getirdiler. Burası, eyalet merkezinin adına uyularak Budin Beylerbeyliği diye anılırdı.

Türkler, Macaristan'a kesin şekilde yerleştikten sonra aynı temiz soya mensup bulunan iki kardeş millet, yani Türkler ve Macarlar çok iyi anlaşmışlar ve kaynaşmışlardır. Bunun birçok sebepleri vardı. Evvelâ bir soydan geldikleri için millî karakterleri birbirine uygundu. Her ikisi mert, âlicenap, kahraman, şövalye ruhlu, savaşçı, cesur, konuksever, medenî kabiliyeti yüksek birer milletti. Bundan başka, Türkler tarafından fethedilişi, Macaristan'ı içinde bulunduğu ekonomik güçlüklerden kurtarmış ve refaha kavuşturmuş-

İstanbul'a gelen Macar elçisi Kaprara.

tu. Çünkü, bu memleketin gerek toprak ürünleri ve gerekse el sanatlarına dayanan mamul maddeleri, kendisi için en mükemmel bir pazara kavuşmuştu. Ayrıca, Osmanlı memleketlerinde kolay müşteri bulan birçok mallar, hemen Macaristan'da istihsal edilmeye başlandı. Üstelik, bütün bunların sonucunda hâsıl olan refah, yalnız belli bir zümreyi değil, bütün halkı kapsıyordu.

Türk fethi Macaristan'a en önemli olarak siyasî istikrar ve vicdan hürriyeti getirmiştir. Çünkü, bilhassa Protestan Macarlar, Katolik idaresinden ve Katolik kralların zulmünden bıkıp usanmışlardı. On altıncı yüzyıl sonlarında Almanya İmparatoru Leopold, hâlâ kendi idaresinde bulunan Protestan Macarlar'ı ezmekteydi. Dinî taassup, gözlerini tamamen karartmış bulunuyordu. Macarlar, mezhep hürriyetlerini garanti altında bulunduran antlaşmaları ileri sürdükçe, imparator buna kanlı idamlarla karşılık veriyordu.

Bu durum karşısında Macarlar üç kısma ayrıldılar. Bir kısmı kuvvetli bir ordu kurarak imparatora imtiyazlarını zorla kabul ettirmeyi düşünüyorlardı. Öbür kısmı ise, Macaristan'ı evvelâ Türk hâkimiyetinden kurtarmak taraftarıydılar. Üçüncü parti, tam tersine Türkler'le birleşerek Almanya'nın hakkından gelmeyi en çıkar yol bulmaktaydı. O günkü şartlar ve imkânlar karşısında, en doğru hareket tarzı da esasen bu idi. Bu partinin başında ise, Tököli İmre bulunuyordu.

Almanlar tarafından Emerih Tökelli diye anılan bu Macar vatanseveri, aslında asil bir aileden gelmiyordu. Dedesi basit bir at tüccarıydı. Kendi şahsî gayreti, gösterdiği kahramanlık ve cesaret sayesinde asalet unvanına ve Karpatlar'da Keş Mark malikânesine sahip oldu. Sonra Erdel Kralı Rakoçi'nin dul karısı Zrini İlona ile evlendi.

KURS KRALI TÖKÖLİ

Almanlar'ın zulmüne karşı baş kaldıran Macarlar haç manasına gelen Kurts adı altında birleşmişlerdi. Bu yüzden Türkler, onların başkanı olan Tököli İmre'ye Kurs Kralı derlerdi. Bütün Macar büyükleri ve ileri asılzadeleri bu davada onunla birliktiler. Bu yüzden Leopold'un anlaşma tekliflerini reddettiler. Macar milletinin isteklerini bildiren beyannamelerinin sonunda daima:

— Vatanımızın selâmeti ve saadeti için Allah'ın himayesinden sonra en büyük yardımcımız Türkler'dir, diyorlardı.

Bu sırada Osmanlı tahtında Dördüncü Mehmed bulunuyordu. Sadrâzam ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idi. Leopold'un en büyük endişesi Tököli'nin Osmanlılar'la resmen bir ittifak yapmasıydı. Buna engel olmak ve Türkler'le iyi münasebetler kurmak için elçi Kaprara'yı İstanbul'a gönderdi.

Bu esnada Kurs Kralı'nın delegeleri de İstanbul'a varmış ve pek parlak şekilde karşılanmışlardı. Osmanlı Devleti'nin Macarları, himayesi, değişmez siyasetiydi. Kara Mustafa Paşa'nın büyük emelleri vardı. Kanunî zamanında başlayıp yarıda kalan teşebbüsü tekrarlayarak Avrupa kıtasında o zamanlar Türkler'in en büyük düşmanı ve rakibi olan Almanya'ya baş eğdirmek, Türk hâkimiyetini Orta Avrupa'ya kadar yaymak istiyordu. Bunun için tamamen hazırlanmıştı. Sadece bir fırsat bekliyordu. En büyük engel, iki devlet arasında 1664 yılında imzalanmış olan Vaşvar Barışı idi. Lâkin, bunu feshedecek bahaneler de yok değildi. Netekim «Nemçelü — yani Avusturya Devleti — evvelce kendi ile Devlet-i Aliye — Osmanlı Devleti — arasında birçok maddeler üzerinde aktedilen sulh şartlarına mugayir yeniden bir, iki kale ve köprüler bina ve inşa ve serhadde bazı eşkıya hududu tecavüz eyledikçe himaye edip ve hatta

Tököli İmre'nin karısı Zrini İlona.

sahip çıkmakla teşvik edip onlara gayret» vermekteydi, lâkin, Kara Mustafa Paşa Vaşvar Barışı'nı bozmadan evvel Macarlar'la kesin olarak anlaştı.

Tököli İmre Orta Macar kralı tayin edilip on dört maddelik bir anlaşma imzalandı. Bunâ göre, Osmanlı Devleti Tököli, yi Orta Macaristan kralı olarak tanıyor, onun ölümü halinde karısını himayeyi taahhüt ediyordu. Böyle bir hal olursa, Macarlar kimi isterlerse kral seçecekler, lâkin bunu Osmanlı Devleti'nin haberi olmadan yapmayacaklardı. Macarlar, her türlü hak ve imtiyazlarını, millî varlıklarını, din ve mezhep hürriyetlerini tamamen muhafaza edeceklerdi. Düşman tarafından saldırıya uğrarlarsa, Türkler'in himayesini göreceklerdi. Türkler, Macarlar'ın muvafakati olmadan onların düşmanlarıyla barış yapmayacaklardı. Macaristan' da Türkler'in eline geçen kale ve istihkâmlar, Macarlara terk olunacaktı. Vaşvar Barışı'nda Macarlar lehinde olan maddeler değiştirilmeyecek, Cizvitler Macaristan'dan koğulup bir daha da kabul edilmeyeceklerdi. Macar köylüsünün ödediği vergi asla artırılmayacak, Macar tacirleri Osmanlı memleketlerinde istedikleri gibi ticaret edebilecekler, Macar büyükleri Türkiye'de öbür devletler elçilikleriyle eşit muamele göreceklerdi. Macaristan'ın ödediği vergi miktarı artıp eksilmeyecek, Macaristan bu anlaşmaya riayet ettikçe Türkler de edeceklerdi. Burada ele alınan topraklar, asıl Macaristan'la Avusturya arasında kalan şeritti. Bu şeride Türkler «Ordu Macaristan» diyorlardı. Yoksa asıl Macaristan, «Budin Beylerbeyiliği» adıyla bir Türk eyaleti teşkil ediyordu.

Tököli İmre'nin delegeleri anlaşmayı imzalayıp İstanbul'dan ayrıldıktan sonra

Kara Mustafa Paşa, Almanya elçisini kabul etmiş, lâkin müzakereler neticesiz kalmış, savaş kaçınılmaz bir hale gelmişti. Elçi, durumu bir mektupla İmparator'a bildirdi. Bu sırada Tököli İmre, delegelerin getirdiği ahitnameyi alarak kendisini resmen Orta Macar Kralı ilân etti. Bu hal, bütün Macarlar tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Tököli İmre ise, kıralılık mührüne şu Türkçe mısraları kazıtmıştı:

TÖKÖLİ'NİN MÜHRÜ

Muîn-i Âl-i Osmân'ım itâat üzreyim emre
Kırâl-ı Orta Macar'ım ki nâmım Tököli İmre

Savaş, 1683 yılında başladı. Kara Mustafa Paşa, Macaristana' ayak basıtığı zaman Tököli İmre tarafından eli öpülerek karşılandı. Osmanlı sadrâzamı, onunla istişarede bulundu. Orta Macar Kralı esas noktada kendisiyle aynı fikirdeydi. Yani, Viyana'nın muhasarasına taraftardı. Lâkin, daha evvel Macaristan'ın Almanlardan temizlenmesini, onların elinde bulunan kalelerin alınarak ordunun gerisinin emniyet altında bulundurulmasını, sonra Macaristan'ın da bütün kaynaklarından faydalanılmak suretiyle Almanya' nın üzerine yürünmesini doğru buluyordu. Budin Beylerbeyisi İbrahim Paşa da aynı fikirdeydi. Ancak, Sadrâzam hiç birisini dinlemeyerek doğru Viyana üzerine yürüdü. Burasının fethi ile her şeyin kolaylıkla ve süratle halledileceğine inanmıştı. Tököli İmre, bu sefer sırasında maiyetindeki ordu ile elinden gelen her hizmeti ve yararlığı gösterdi. Lâkin, Türk ordusu Viyana önünde muvaffak olamayarak geri çekildi. Leopold, bu fırsattan faydalanarak Macarlar hakkında genel af ilân etti. Artık Osmanlı Devleti'nden ümitlerini kesmiş olan Macarlar'ın çoğu Tököli İmre'yi terkettiler. Birçok kaleler ve şehirler imparatora tâbi olduklarını bildirdiler. Tököli İmre ise, nüfuz ve ehemmiyetini kaybettiği ve hattâ Osmanlı Devleti'nin bile gözünden düştüğü halde Türkler'e sadık kaldı. Bunun mükâfatını görmekte de gecikmedi. Türk-Alman savaşı devam ediyordu. Tököli, 1688 yılı temmuz ayında Vidin muhafızı Sarı Hüseyin Paşa ile birlikte Tuna suyu üzerinde ve Demirkapı geçidinin altında Fethulislâm ve Orsova kalelerinin alınışında buluştu. Ertesi yıl, yeni padişah İkinci Süleyman kendisine Erdel Krallığını verdi. Lâkin, bu memleket Avusturya işgalinde bulunduğundan Silistre Valisi Ahmed Paşa geri almaya memur oldu. Ahmed Paşa, Törzburg boğazından geçerek Alman generali Haysler'i yendi ve savaşta öldürdü. Alman İmparator'un himayesindeki Erdel Prensi Teleki de aynı âkıbete uğradı. Lâkin, Ahmed Paşa da şehit olduğundan ordu geri dönmeye mecbur kaldı. Tököli, bundan sonra gene Macaristan Kralı unvanını muhafaza edip Belgrad'ın 1693 yılında Türkler tarafından geri alınışında ordu ile birlikte bulunarak hizmet etti.

Tököli zamanındaki Türk padişahlarından IV. Sultan Mehmed'in Macarlar tarafından yapılmış bir gravürü.

1699 yılında imzalanarak Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya İmparatorluğu ve müttefikleri olan Polonya, Venedik, Rusya vs. arasında on altı yıl sürmüş olan savaşı sona erdiren Karlofça Antlaşması, Tököli İmre için büyük bir darbe oldu. Çünkü, bu antlaşmaya göre bütün toprakları Almanya'da kalıyordu. Bu antlaşmanın bir maddesine göre, Osmanlı idaresini tercih edecek olan Macarlar, Türkiye'ye göçeceklerdi. Bunun üzerine 1 400 muteber Macar ailesiyle birlikte Türkler'in sadık ve vefalı müttefiki Orta Macar Kralı Tököli İmre de, yanında sevgili karısı İlona bulunduğu halde, kendi vatanı kadar sevdiği ve hizmet ettiği Türkiye'ye hicret edip o sırada tahtta bulunan İkinci Mustafa' nın İzmit civarında kendilerine hibe ettiği çiftliğine çekildi. Burada eski parlak günlerinin hâtırasıyla baş başa, Macaristan'ın yeniden hürriyet ve istiklâline kavuşacağı zamanı bekleyerek sakin bir hayat geçirdi ve 1705 yılında sessiz sedasız öldü.

AYIN TAKVİMİ

1 EKİM 1918

47 yıl önce, I. Cihan Savaşı'nın son haftalarında, Şam'ı kaybetmiştik. General (sonra Mareşal) Allenby'nin kumandasındaki İngiliz - Fransız - Hindû - Arap - Yahudi kuvvetleri, Yıldırım Orduları Grubu (3 Türk Ordusu) tarafından savunulan Filistin cephemizi yarmış ve Suriye vilâyetimizin merkezi Şam'ı düşürmüştü.

5 EKİM 1908

57 yıl önce Avusturya-Macaristan imparatorluğu, 1878'den beri Türkiye namına idare ettiği Bosna-Hersek eyaletini ilhak etmişti. Aynı gün, Bulgaristan prensliği de, Türkiye'yi metbu tanımakta devam etmeyeceğini bildirmiş ve «Bulgaristan Krallığı» ilân edilmiştir. Bu suretle Türkiye imparatorluğu, aynı gün içinde Bosna-Hersek'le Bulgaristan'ı kaybetmiştir. Bu olay, Meşrutiyet'e ölçüsüz ümitlerle bağlanmış olanları, derin bir inkisara uğratmıştır.

8 EKİM 1918

47 yıl önce, Talât Paşa sadâretten istifasını VI. Sultan Mehmed Vahîdeddin'e bildirmiş ve İttihat ve Terakki partisi iktidardan düşmüştür. I. Cihan Savaşı kaybedilmiş bulunuyordu. Birkaç gün sonra, Müşir Ahmed İzzet Paşa, sadrâzam olmuştur. Mondros mütarekesini, bu kabine kabul etmiştir.

12 EKİM 1579

386 yıl önce, Sadrâzam Damat Sokollu Mehmed Paşa, bir Dîvân-ı Hümâyûn (hükümet) toplantısından çıkarken, yanına yaklaşan derviş kıyafetinde ve meczup olduğu söylenen bir şahıs tarafından hançerlenmek suretiyle öldürülmüştür. Sokollu, Kanunî'nin son sadrâzamı olup, onun oğlu II. Selim'in de tek sadrâzamı olmuş, nihayet II. Selim'in oğlu III. Murad'ın ilk yıllarında da makamını muhafaza etmiştir. İktidarda kaldığı müddet 14 seneden fazladır. Bu müddet zarfında, tamamen diktatörce hareket etmiş ve karşısında mühim bir muhalefet topluluğu teşekkül eylemiştir. Sokollu'nun kayınbiraderi olan III. Murad, enîştesini açıkça bertaraf etmeyi mahzurlu görmüş, fakat yukarıda anlatılan komployu düzenletmiştir. Sokollu'nun III. Murad tarafından öldürtüldüğü muhakkak sayılabilir. Türk imparatorluğunun zirvesini bulduğu yıllarda iktidarda bulunduğu için Sokollu, pek büyük bir vezir sayılmıştır. Halbuki ne bir sefere çıkmış, ne de II. Selim'le III. Murad'ı çıkarmıştır.

14 EKİM 1915

50 yıl önce, Bulgaristan, «İttifak Devletleri» veya «Merkezî İmparatorluklar» denen Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye imparatorluklarının sonuncu müttefiki olarak I. Cihan Savaşı'na girmişti. Maksadı, II. Balkan Savaşı'nda Romanya, Yunanistan, bilhassa Sırbistan'a kaptırdığı eski Türk topraklarını almaktı. Bulgaristan, Balkan devletleri (Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Bulgaristan) arasında en kuvvetli orduya sahipti.

15 EKİM 1912

53 yıl önce, Türkiye ile İtalya arasında Ouchy Muahedesi imzalandı. Ouchy, İsviçre'nin Lausanne nehrinin bir banliyösüdür. Bu tarihten 7 gün önce, müttefik Bulgar-Sırp-Yunan-Karadağ ordusu Rumeli'nde Türkiye'ye saldırmıştı. Onun için Babıâlî, İtalya ile acele bir sulh yaptı. Bu sulha göre Trablusgarb vilâyeti ile Bingazi sancağı, yani bugünkü Libya, padişahın halife sıfatıyla yetkileri mahfuz olmak üzere, İtalya'ya bırakılıyor, bu savaş içinde İtalyanlar'ın işgal ettiği Rodos ile Oniki Ada ise, Türkiye'ye geri veriliyordu. Bu sulha rağmen Şeyh Sünûsî'nin (şimdiki Libya krallık hanedanı) liderliğinde, Türkler tarafından şiddet ve ehemmiyetle desteklenen mukavemet, daha yıllar boyu İtalyanları kıyıdan içe rilere bırakmamıştır.

Emîr Sultan

Bugün Bursa'nın bir semtine ve bir camiine adını veren Emîr Sultan, bundan 600 yıl evvel, XIV. yüzyılda Buhara'dan gelerek Bursa'ya yerleşen bir Türk velîsidir.

Emîr Sultan, Hac dönüşünde Bursa'da yerleşmiş ve kısa zamanda büyük bir şöhret yaparak, etrafına sayısız mürid toplamıştır. Padişaha varıncaya kadar herkesten hürmet ve itibar gören Emîr Sultan'ın I. Sultan Bâyezid'in kızı Hundî Sultan'la olan izdivacından bir erkek iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir.

Daha sonra Emîr Sultan'ın Timur kuvvetlerine esir düşerek bu hükümdarın huzuruna çıkarıldığı, sonra serbest bırakılarak tekrar Bursa'ya döndüğü bilinmektedir. Emîr Sultan, II. Sultan Murad'ın yaptığı İstanbul muhasarasına da katılarak askeri teşci etmiştir.

Emîr Sultan'ın kerametleri hakkında çok geniş menkıbeler anlatılır. Türkiye'nin her tarafına yayılmış olan müritleri, onu sağlığında ziyaret ederlerdi. Emîr Sultan'ın ölümünden sonra da bu âdet devam etmiş, müritleri her yıl kalabalık kafileler halinde gelerek türbesini ziyarete devam etmiştir. Bu âdetin XX. yüzyılın başlarına kadar süregeldiği bilinmektedir. Osmanlılar'ın yaptığı fetihlerle yakından alâkadar olan Emîr Sultan, müritlerini daima cihada teşvik ederdi. Ölümünden sonra da yüzyıllar boyunca Emîr Sultan'ın bu manevî tesiri devam etmiş, hudut boylarında çarpışan kahramanlardan, manevî himmetini esirgemediğine inanılmıştır.

Bugün Bursa'nın doğu kesiminde bir mahalle Emîr Sultan diye anılır. Emîr Sultan Camii ve türbesi buradadır. Mecmuamızın kapağında fotoğrafını gördüğünüz Emîr Sultan Camii, tek kubbeli ve iki minarelidir. Camiin ilk banileri hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bazı kaynaklar camii, Emîr Sultan'ın müritlerinden Hoca Kasım ve Hundî Sultan'a izafe eder, bazı kaynaklar da II. Murad tarafından yaptırıldığını ileri sürerler. Cami ilk yapıldığı zaman altı kubbeli olduğu halde zamanla harap olması üzerine III. Sultan Selim tarafından tek kubbeli olarak yeniden yaptırılmıştır. Ayrıca bundan sonra da birçok tamir görmüştür.

Camiin karşısında bulunan türbede Emîr Sultan ve zevcesinden başka, kendisinden önce ölen çocukları medfundur. Türbe de, cami gibi ilk şeklini muhafaza edememiştir. Bugünkü türbe II. Abdülhamid zamanında yeniden yapılmıştır.

Bursa'nın Emîr Sultan mahallesinde ayrıca Çandarlı Halil Paşa'nın bir misafirhane yaptırıdığını biliyoruz. Cami civarında bazı önemli şahsiyetler gömülüdür. Bursa'nın güzel bir semtinde bulunan Emîr Sultan türbesi bir ziyaret yeri olarak hâlâ halkın ilgisini çeker.

Renkli Gravürler

Türkiye'nin tabiî güzellikleri ve âdetleri üzerine renkli gravürler yapan Batılı ressamların en önemlilerinden biri Brendizi'dir. Geçen sayılarımızda Brendizi'nin yaptığı renkli gravürlerden örnekler vermiştik. Bu sayımızda da daha çok kıyafetleri göstermek maksadıyla yaptığı gravürleri okuyucularımıza sunuyoruz.

Fotoğraflar: **Hasan Âli Göksoy**

Soldan sağa: Müjdecibaşı, Serdengeçti Ağası, Saraçbaşı, bir subay, Cebeciler Kâhyası.

Brendizi tarafından yapılan diğer renkli gravürleri 39, 43, 47, 55. sayfalarımızda bulacaksınız.

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

Yeniçeriler

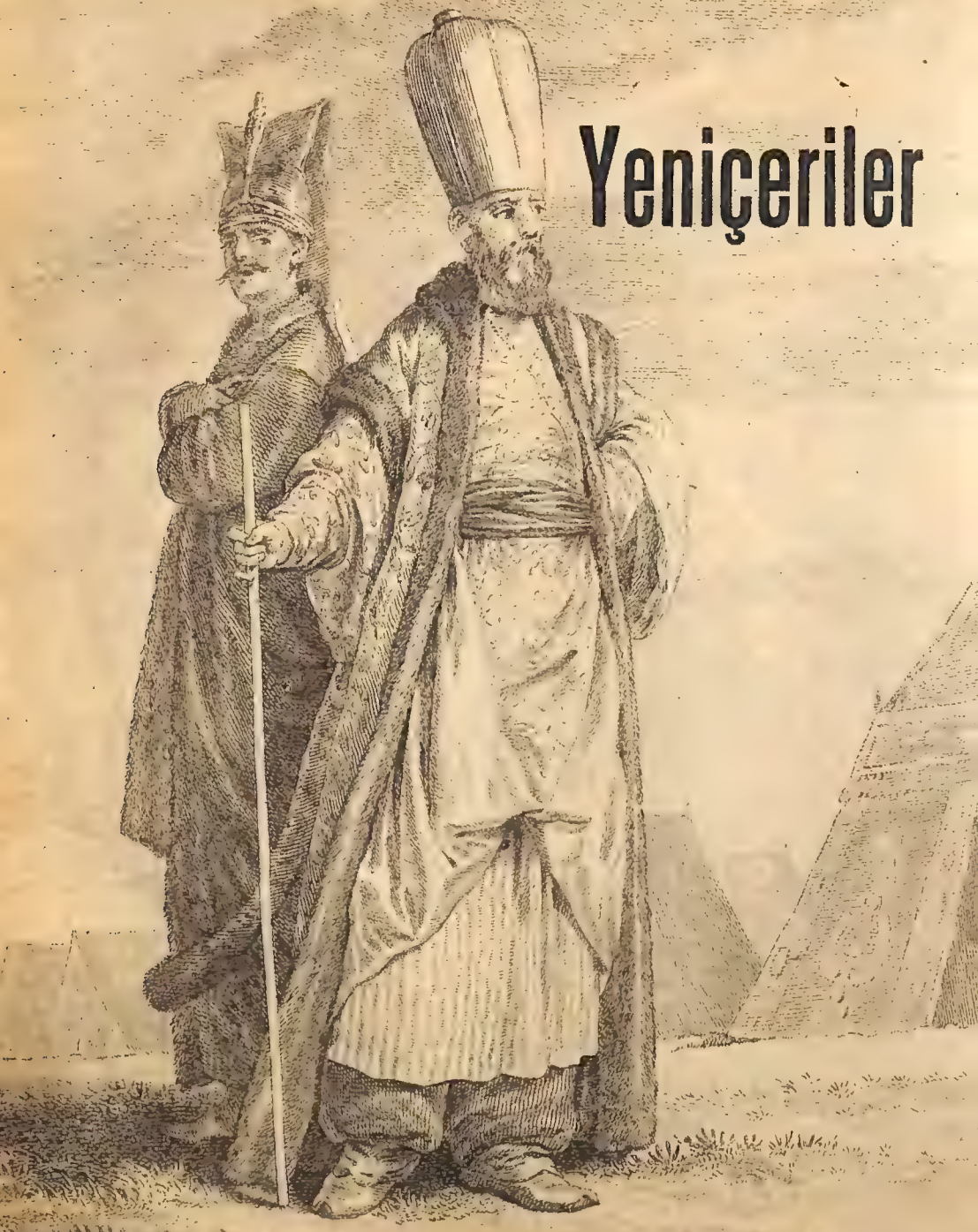

BU YAZI SERİSİ 1. SAYIMIZDA BAŞLAMIŞTIR

Yazan: P. G. İNCİCİYAN

10 — OSMANLI DEVLETİNDE HİZMET VE ASKERÎ SINIFLAR

Osmanlılarda piyade asker öteden beri yürürlükte olan nizam gereğince dört ocak, yani bölüğe ayrılmış olup: 1 — Yeniçeri, 2 — Bostancı, 3 — Topçu, 4 — Cebeci adını taşırlar. Bunlardan ayrı ayrı bahsedelim:

1. Ocak: Yeniçeriler

Ocağa adını veren yeniçeri sözü Türkçe olup yeni asker demektir. Yeniçeri Ocağı, diğer sınıflardan kalabalık ve meşhur olup devlete geçmiş olan hizmetlerinden dolayı itibarları ziyade ise de bazan sebep oldukları karışıklıklar yüzünden isimleri asilikle lekelenmiştir. Yeniçeri ocağı ilk defa Sultan I. Murad zamanında ve Hayreddin Paşa'nın gayretiyle kuruldu. Hayreddin Paşa vezir olmadan önce kazasker idi; Kara Halil denirdi. Karaman eyaletinden işbilir bir zat idi ve kendisine Türk Kara Rüstem de derlerdi. Hıristiyan esirlerinden beşte birinin askerlik hizmetine alınmasının faydalı ve meşru bulunduğunu padişaha beyan edip padişahın emri ile bizzat Gelibolu'ya gitti ve orada **Akıncı Kadıları** denilen hâkimlerin yaptığı vazifeyi ifaya başladı. Şöyle ki: Oradan geçen esirlerin her biri için 25 akça alıp beşinden birini tevkif ederdi. Bu suretle birçok çocuk toplanarak padişaha gönderildi ve Kara Halil'in emriyle İslâm dinine göre terbiye edildi.

Başka rivayetlere göre Sultan Orhan devrinde Vezir Alâeddin Paşa ile Kara Halil'in nasihat ve irşadatiyle piyade asker yazılıp bunlardan bazıları **Acemi**, bazıları da bostanların muhafazası için idi. Bunların her biri seferde maaş alıp harp bitince memlekete döndüklerinde ziraatle meşgul olurlardı. İçlerinde onbaşı, yüzbaşı, binbaşı rütbelileri olup bunlara piyade denirdi. Lâkin sonra bunlar arasında intizamsızlık görülmekle Hıristiyan çocuklarından bin kişi alınarak onlara ilâve edildi ve bu ilâve edilenlere **Yeniçeri** denildi. Yeniçerilerin menşei ne olursa olsun şu muhakkaktır ki son zamanlarda Hıristiyan tebaasına on çocuktan birinin asker olmak üzere padişaha verilmesi tembih edildi. Lâkin bu tembih birçok defalar yerine getirilmediğinden çocuklar babalarının evinden zorla alınırdı. Bu suretle devşirme usulünün Sultan I. Selim devrinde konduğu rivayet edilir. İlk devşirme 1517 tarihinde ve Sultan I. Selim devrinde olup ikinci defa 1519, üçüncü defa 1531'de Sultan I. Süleyman'ın saltanatı devrinde, dördüncü defa 1549, beşinci defa 1590 tarihinde III. Murad devrinde, altıncı defa 1622 tarihinde Sultan I. Mustafa'nın ikinci saltanatında vaki olmuştur. Bu son devşirmede Rumeli'nden Ermeni ve Boşnak Rumları'ndan altı ve Anadolu'dan üç kafile getirildi; her bir kafilede 110 çocuk vardı. Bunları bostancı ocaklarına karıştırıp Hasbahçe'ye amele yaptılar. Yedinci devşirme 1638 tarihinde Sultan IV. Murad ve sekizincisi 1668 tarihinde Sultan IV. Mehmed zamanında vaki olmuştur.

Tekrar bu suretle vaki olan devşirmelerle Sırp, Bulgar ve Hıristiyan Arnavutlar'dan alınan çocuklar bostancıların vazifesine tayin ve bostancılar dahi yeniçeri sınıfına nakledilerek Girit'e gönderildiler. 1543 senesinde Sultan I. Süleyman tarafından çıkarılan bir hatt-ı şerif mucibince Bayburt ve Tercan cihetlerinden, yani Ermeniler'den devşirme suretiyle çocuk alınmadığı gibi Rumlar dahi keza Sultan Süleyman'dan bu bapta bir hatt-ı şerif aldılar. Bununla beraber sonraki vakaların ispat ettiği gibi bu hatt-ı şeriflerin ahkâmında riayet olunmadı. Bu suretle devşirilen çocuklar terbiye edildikten sonra ne kendi ebeveynini, ne de vatan-ı aslîlerini tanımayıp yalnız bayraklarını tanırlardı. Bundan dolayı küstah ve asi oldular, öyle ki hatta bazı defalar vezirin vesair büyüklerin başlarını istemeye kalktılar. Sultan IV. Mehmed devrinde ezir olan Köprülü devşirme usulünü kaldırdı.

Yeniçerilere ait kanun ve nizamlar Kanunî Sultan Süleyman tarafından konmuş olup, bunlar pek muvafık ve değişmez emirlerdir. Bu kanunlara göre yeniçerilerin adedi 40 bin olması icap eder ise de sonra bu adet hayli geçildi. Bununla beraber yeniçerilerin maaş alan kısmının adedi sabit kaldı, şöyle ki: Yeniçeriler üç sınıfa taksim edilip maaş alanlar birinci sınıfı teşkil etti. İkinci sınıfa **Gönüllü** yahut **Taslakçı** denip bunların adedi pek çoktur. Çünkü ister adi şahıslar, ister ekâbir olsun herkes askerlerin imtiyazlarına nail olmak için kendi nefsini gönüllü yazdırırdı. İstanbul halkının üçte ikisi, hatta padişah da bu sınıfa dahil olup, padişah bu sınıfa dahil asker olmak itibariyle yevmiye 1 000 akça maaş alır. Üçüncü sınıfa dahil olanlar harpte yağmacılık ederek para kazanmak için asker olurlar. Bunların maaşı olmayıp saraydan yemekleri parasız çıkar, eski ve yeni odalarda ikamet ederler. İstanbul'un muhafazasına memur olan askerlerin cümlesi bu sınıfa mensuptur. Çünkü maaşlı olan askerler vazifeden kaçınıp yalnız maaş alacakları günlerde meydana çıkarlar.

Yeniçeri **Ocağı** 196 **Ortaya** bölünmüş ve mevcudu **esamiye** yani maaş cetvellerine göre 80 bin kişidir. 196 orta üçe taksim olunup bunlara: 1 — Bölük, 2 — Sekban, 3 — Cemaat denir.

1 — **Bölük:** 1'den 62'ye kadar olan orta-

ları içine alır ve bunlara **muhzır** denilen bir ve **haseki** denilen iki orta dahi dahil olup bunlar mücrimlerin takip ve tevkifine ve bazan cellâdın hizmetlerine tahsis olunmuşlardır. Bölüğün bütün mevcudu ekseriya İstanbul'da vazife görüp bir kısmı üç tuğlu vezirler yanında muhzırlik yapar; diğer bir kısmı ise cemaatlerle birlikte hudut boyundaki kalelerde vazife görürler.

2 — **Sekban:** Avam tarafından seymen telâffuz olunur ve Farsça köpek muhafaza eden manasına gelir. Fâtih Sultan Mehmed avı sevdiğinden yeniçeri ağasına tazı beslenmesini emretti ve bu hizmet için bir nota tahsis olunup işbu ortaya dahil olanlara Sekban adı verildi. Bunlara mahsus Ayasofya'da **Sekbanlar Fırını** namiyle bir de fırın tesis olundu. Bazıları sekban sınıfının kurulmasını Fatih'ten daha evvel olarak gösterip yeniçerilerin daha tesisinden evvel piyade Osmanlı askerlerinin bu isimle yad edildiğini söylerler. Sekbanlar 63'üncü ortadan 95'inci ortaya kadar 33 ortadırlar; daima İstanbul'un muhafazasına memur olup seferde dahi İstanbul'da kalırlar. 33'üncü (yani yeniçerilerin 95'inci) sekban ortası padişahın avcısıdır.

3 — **Cemaat:** 96'ncı ortadan 196'ncı ortaya kadar 101 ortadırlar ve ekseriya hudutlarda ve kalelerde hizmet görürler.

Her bir orta odalara taksim olunur. Ortaların da mevcudu müsavi olmayıp bazılarında bin kişi olduğu halde bazılarında 400, 500 veya daha az kimse bulunur. Binaenaleyh ortaların adedi dahi orta mevcuduna göre taayyün eder. İstanbul'da bulunan yeniçeri ocağının 200 odası vardır ve bu odalarda yirmi bin asker bulunur. Bu odalar iki kışlaya taksim edilmiş olup birincisine **Eski Odalar** denir. Çünkü Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'u aldığında Vezir Mahmud Paşa ile bir yeniçeri bölüğü Unkapanı kapısından içeriye hücum edip bu odaların bulunduğu mahalle gelmiş ve orada bayraklarını diktikleri gibi o vakit sekbanbaşı bulunan yeniçeri ağası dahi maiyetindeki efrat ile birlikte oraya gelip bayrağını dikmiştir. Bundan dolayı buraya padişahın emriyle yeniçerilere mahsus bir ev yapıldı. O vakit bölüğün mevcudu az olduğundan ve birbiriyle kavga etmemeleri için her birine rasgele bir oda verilerek sonra bu odalarda birer takım iskân edildi. Öyle ki odalar işbu takımların sırasına tevafuk etmemektedir. Eski odaların üç kapısı bulunup birine **Kırk dört kapısı,** yani **Kırk Dördüncü Ağa Bölüğü Kapısı** denir ve Çukurçeşme tarafına bakar. İkincisi **Altmış Bir Kapısı** olup Şehzade camii cihetine bakar, üçüncüsü **Meyyit Kapısı** olup eski odaların diğer tarafına açılır ve cenazeleri bu kapıdan çıkarırlar. Kışlanın ikincisine **Yeni Odalar** denilip bu odalar Kıztaşında ve Fâtih Mehmed Camii civarında **Sarıgüzel** [*] denilen mahalde sonradan ve evvelkinden daha büyük olarak inşa olunmuştur. Beş kapısı bulunup bunlara **Meydan Kapısı** yahut **Çayır Kapısı** (buradan orta camie gidilirdi) **Ağa Bölükleri Kapısı, Solaklar Kapısı, At Kapısı** (çünkü Atmeydanı'na bakar) ve **Karaköy Kapısı**'dır. İşbu kapılar aralarında bulunan Orta Cami Sultan Süleyman'ın devr-i saltanatında yapılmış olup **Ağa Bölüğü Odaları** Sultan Selim zamanında yeniçeri ağasının saray içinde ikametine nihayet verilmesinden sonra inşa olunmuştur. Padişah 61'inci ortaya mensup olup cülus merasimi gününde eski odaların Altmış Bir Kapısının önüne geldiğinde 61'inci odabaşısı tarafından padişaha sarayda hazırlanıp mühürlü bir kap içine konmuş bulunan kahve ve şerbeti takdim eder. Padişah bunu alıp kabı bahşiş altını ile doldurarak mezkûr oda yeniçerilerine: «İnşallah Roma'da buluşuruz» diye hitap eder.

Mezkûr 196 odaya 11 acemioğlan odalarını da ilâve etmelidir. İşbu odalarda askere ve hizmete yeni alınanlar yeniçeri ocağına dahil olmadan terbiye olunurdu. Bunların odaları Eski Odalar'da bulunup ufaktır. Bunlardan başka mehter ve tulumbacı ortaları da vardır. Her bir odanın **Görihani** denilen sakaları olmakla beraber tulumbacılar tulumbalarıyla yangınları söndürmeye memurdurlar. Ayrı çorbacıları olmayıp doğrudan doğruya yeniçeri ağasına bağlıdırlar ve daima Ağa kapısında kalırlar; ağanın hususî memurları ve ocak erkânından bulunan salma çuhadarları ile birlikte İstanbul'u gezerler.

Her bir ortanın muhtelif erkânı vardır, şöyle ki: En büyüğüne çorbacı denilip divan günlerinde saray mutfağından pilâvı alır ve yeniçerilere dağıtır. Buna **Yayabaşı** dahi denir. Sonra **Odabaşı** gelip çorbacının vekili ve ortanın intizam ve masraflarına bakmakla mükelleftir. **Bayraktar** da bayrağı taşır.

Her odanın da aşçıbaşı, saka, karakullukçu gibi çeşitli memurları vardır. Bunların bellerinde **Çaprast** denilen bakırdan enli bir kuşak bulunur. Bu üç kişi odanın büyüklerinden olup aşçıbaşı merasim günleri oda efradını tanzim ettiği gibi onlara

[*] Sarıgüzel adında oralarda bir semt vardır. (H. T. M.)

Soldan sağa: Kulluk neferi, keçeli, odabaşı, kulluk bayrakları.

dayak cezası dahi verebilir. Resmî günlerde siyah deriden ve üzerinde iri gümüş çivi bulunan koca bir palto giyip kuşağında iki heybetli bıçak, yanlarında zincirler ve gümüş paralar asılı olduğu halde bulunur. Saka bakır çıngıraklar ile süslü siyah bir nimten giyer; tulumbacı dahi bıçak yerine başına kalaylı bakırdan bir **tas** ve aynı cinsten bir nimten giyer.

Yeniçerilerin umum ocağının büyüklerine de **Ocak Ağaları** denir. Bunlardan birincisine **Yeniçeri Ağası** yahut yalnız Ağa ve Türkçe ismi ile **Çeribaşı** denir. Vezir ve Padişah buna **Ağababa** derler. Bütün ocağın yani yeniçerilerin ve piyade askerlerin başı olup ocaklı arasından ve bazen de dışarıdan seçilir. Yeniçeri ağaları **Üç Tuğlu Vezirler** rütbesine kadar terfi edebilip bu takdirde umum devletin ikinci rüknü itibar olunurlar. Sultan I. Selim zamanında önce Silâhtarağası olan Enderundan Miralem Yakup Ağa dahi yeniçeri ağalığına terfi etti. Bunun zamanında **Ağabölüğü** teşekkül edip işbu bölüğü 61. bölükbaşısı teşkil eder ve her birinin maiyetinde 30 yeniçeri bulunur.

Yeniçeri ağası askerin başı olduğu gibi İstanbul'un intizam ve asayişinin muhafazasına dahi memurdur. Ekseriya sokakları dolaşıp teftişlerde bulunur. Devletin bütün yeniçerilerinin âmiri olup askerî ümera ve erkânını kendisi intihap eder, ancak ocağın ilk üç büyük memurunu padişah bizzat tayin eder. Yeniçeri ağası Divan-ı Hümâyûn'da hazır bulunursa da üç tuğlu vezirlerden olmadıkça rey beyan edemez. Ancak ocağa ait hususlarda malumatına müracaat edilip mühim hususlarda bir hüküm verilmeden önce reyi sorulur ve ocağı alâkadar eden işleri ocak mensuplarına tebliğ ederek reylerini divana bildirir.

Yeniçeri ağasının kendisine mahsus sarayı ve divanı olup Süleymaniye civarındadır ve **Ağakapısı** denir. (İşbu kapı çok defalar yanmış olup tekrar yapılmıştır. Bir tahta kulesi vardı ki şehirde yangın çıkarsa oradan görülür ve bundan dolayı yangın köşkü denir). Yeniçeri ağası Divân-ı Hümâyûndan, Ağakapısı'na döndüğünde eski âdet üzere başçavuş yüksek ses ile ve yüzünü duvara dönmüş olduğu halde bir dua okur bu duada Fatih Sultan Mehmed'den başlayarak bütün padişahların adları sayılıp vezir ve ağanın muvaffakıyeti dahi temenni olunur. O sırada çorbacılar ve odabaşıları ayağa kalkarlar yeniçerilerin koruyucusu olan Hacı Bektaş'ın ismi anılırken ağa dahi ayağa kalkar. Yeniçeri ağası kapısında maiyetini muhakeme etmek üzere divan topladığında davası olanların gelmesi için seslenilir. Ve **zindan yazıcısı** tarafından huzura çıkanların suçu ne olduğuna dair evrak okunur.

Cuma günleri selâmlık için padişah ata binerken Yeniçeri Ağası padişahın yanında bulunup kunduralarını giydirir. Eskiden Yeniçeri Ağası daima padişah ile birlikte bulunup yalnız padişah sefere gittiği takdirde kendisi de harbe giderken Macarlar ile sık sık muharebe edilmesi dolayısıyla yeniçeri ağasının padişahın yanında kalması âdeti terk ve vezir-i âzam ile birlikte harbe gitmesi münasip görüldü. Merasim günlerinde eski âdet üzere beyaz bayrağı bulunup arkasından mehterhane gider. Eğer denizden giderse kürekçileri 56, ortadan olup on ikisi bir tarafa ve on ikisi de diğer tarafa oturur.

Yeniçeri ağasının yakınında aşağıda görüleceği gibi 4 erkân bulunup bunlara Bölük Ağaları denmektedir. Şöyle ki:

1 — **Kul Kethüdası:** Halk dilinde **Kul Kâhyası** denir. Ağanın vekili olup vazifesi pek mühimdir. Padişah bunları tayin etmeden önce bütün ocağın reyini alır. Halbuki yeniçeri ağasının tayini için bu suretle hareket olunmaz. Yeniçeri ağası diğer devlet memurları gibi sık sık azledilmez.

Kul Kâhyası rütbece ağanın altında almakla beraber yeniçeri ocağına daha ziyade doğrudan doğruya hüküm ve onların idaresine daha çok karışır. Çorbacı ve Odabaşı gibi diğer alttaki memurların vazifesini tayin edip bunlardan vazifesinde ihmal gösterenleri azleder.

2 — **Sekbanbaşı:** 33 sekban ortasının âmiri olup yeniçeri ağasının sefere gitmesi halinde İstanbul'da onun vazifesini vekâleten görür.

3 — **Zağarcıbaşı:** Zağar av köpeğinin bir nevidir. Bu memuriyet Samsuncubaşı ile birlikte ihdas olunmuştur. 64 cemaat 25 akça ulufe ile bu işe memurdur.

4 — **Samsuncubaşı:** Fatih Sultan Mehmed'in devri saltanatında ihdas edilmiştir. Çünkü o zaman Eflâk tarafından Samsun denilen heybetli köpekler hediye olarak padişaha gönderilip yeniçeri odalarından biri bunların muhafazasıyla memur ve 31'inci cemaat eski olduğundan 25 akça dan 25 akça maaş ile Samsuncubaşı tâmaaş ile Samsuncubaşı tâyin edildi.

Adı geçen dört memuriyete muadil olarak **Turnacıbaşı**'yı da zikredebiliriz. Ancak bu şimdi cemaatlerden sayılıyor. Eskiden 68'inci orta cemaatinin (turna kuşu kaçarken üzerine atılarak yakaladığı için) **Yörük Turna** adı verilen **tazısı** olduğundan turnacı ismi bundan alınmıştır.

GELECEK YAZI
Ağa'nın Maiyetindeki Erkân

Koca Reşid Paşa, dizlerindeki romatizma ağrısından ve istiğna ve istifa âdeti olmakla beraber, galiba Londra'da Taymis fabrikasına ısmarlanan zırhlılardan birisinin taksiti zamanında ödenemeyerek satılmasına sebep vermesinden ve bu hususta gayretsizlik ettiğinden mühür geri alınarak Ahmed Esad Paşa'ya verildi. 17 zilhicce 89 (15 şubat 1873).

Ahmed Esad Paşa, Harbiye Mektebi'nden erkânıharp (kurmay) olarak çıkmış ve Avrupa görmüş, yabancı dil ve İslâmî ilimleri bilen, saltanat tarafına bağlı, hamiyet ve hayâ sahibi ise de, kıdemi olmadığı için öbür vükelâ tarafından hafif görüldü. Kendisi sadârete tâyin edildiği gün eski sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa kalabalık içinde:

— Bu gidişle efendimiz kapıcıları da sadrâzam yapıp Bâbıâlî'ye gönderecek, der.

Bu sözü padişaha yetiştirirler. Padişah birkaç gün sonra bunu paşaya nakledip:

— Bu sözü sizden beklemezdim, diye buyurur.

Lâkin Yusuf Kâmil Paşa, pervasızca:

— Ne çare ki hakikat da bundan ibarettir, karşılığını verir.

Kendisi, istikamet ve dirayetini takdir eder ve hakkında saygı gösterir, ancak henüz sadârete gelecek bir yaşta olmadığını söylermiş.

Maliye Nazırı Şirvanî Paşa, Serasker Rıza Paşa'yı da[13] kendisine uydurarak bir gün mâbeyne gelip huzura çıktılar ve Esad Paşa hakkında işleri idareye ve danışılan hususlarda doğru bir fikir beyanına kudreti olmadığını söylediler. Bunun üzerine Esad Paşa sadâretten azledilerek Şirvanî sadrâzam oldu. 17 safer, sene 90 (16 nisan 1873).

Yeni sadrâzam, nüfuzu gittikçe artan Serasker Hüseyin Avni Paşa ile birlik olup yerini iyice sağlamlaştırdığından, istikraza da teşebbüs etti ve Edirne'ye kadar evvelce yapılan demiryolunun Rumeli'nde gerekli bazı mühim yerlerle birleştirilmesi için hususî memurlar tâyin ettiyse de, istikrazı başaramadığından yol neticesiz kaldı.

NÂSİRÜDDİN ŞAH'IN ZİYARETİ

Bu sırada İran Hükümdarı Nâsirüddin Şah'ın Avrupa seyahatinden dönüşünde İs-

beklemeye başladıkları gibi, devlet tarafından da Beylerbeyi Sarayı hazırlandı. Bir taraftan da Çanakkale Boğazı'na karşılayıcılar gitti ve şaha mahsus olarak Sultaniye vapuru gönderildi. Bir gün sabahleyin toplar atılarak Beşiktaş Sarayı hizasına şahın bindiği vapur demirledi. Zât-ı Şahane yedi çifte tebdil kayığı[14] ile vapura gitti. Orada biraz dinlendikten sonra şahı sağ tarafına alarak Beşiktaş Sarayı'na döndü. Sonra iskeleye kadar teşyi ederek kendisine ayrılan kâşaneye gönderdi. Şah, mücevherli setre giymiş, beline mücevherle süslü kılıç ve külâhının altına gelen yerine mücevher çelenk takmış, velhâsıl mücevherlere gömülmüştü.

Beşiktaş Sarayı'ndaki divan yeri herkesin malûmudur. Orada şaha ziyafet hazırlanarak vükelâ, müşirler ve bütün sefirler ve ileri gelen kimseler davet olundu. Akşam on birde[15] şah tebdil kayığına binerek Beylerbeyi Sarayı'ndan Beşiktaş Sarayı iskelesine gelince Zât-ı Şahane iskeleden karşılayarak üst katta biraz dinlendikten sonra güneş batarken sofranın sağına şah, soluna zât-ı şahane, şahın alt tarafına sefirlerin en kıdemlisi Rusya Büyükelçisi İgnatiyef, ondan sonra İngiliz Büyükelçisi Elyot ve Zât-ı Şahanenin soluna İran Sadrâzamı Hüseyin Han, onun alt tarafına Sadrâzam Şirvanî Paşa ve öbürleri teşrifata göre yerlerine oturdular. Sanırım iki yüz kişi olmalı. Divan yeri pek güzel aydınlatılmıştı. Bir taraftan da saray mızıkası çalıyordu. Yemekten ve ikramdan sonra dağıldılar. Biraz sonra da Şah memnun halde Rusya yoluyla memleketine döndü.

Mısır Hıdivi İsmail Paşa ilk zamanlarda Âlî ve Fuad Paşalar'la iyi geçinmişse de, hıdivin Avrupa'dan zırhlı gemiler satın alması — bunun Mısır imtiyazı dışında bulunması dolayısıyla — padişah tarafından doğru bulunmamıştır. Bu yüzden mesele hakkında izahat isteyen ve kendisini uyaran bir ferman çıkarılıp Âlî Paşa tarafından da bir mektup hazırlanmış ve serkurenâ Nuri Paşa ile gönderilmişti. Hıdiv telâş ederek gemileri tersaneye hediye ile sadakatını ispat edip Nuri Paşa da memnun halde dönmüştü. Ondan sonra Hıdiv, Âlî Paşa'nın ölümüne kadar İstanbul'a gelmemiş ve şimdiki vükelâ güveneceği kimseler olduğundan İstanbul'a gelmişti. Padişah tarafından hakkında pek çok iltifatlar icra olunmakta ve arasıra başkâtip hatırını sormak maksadıyla ve bazı işler için yanına gidip gelmekteydi. Hıdiv, usule göre kâtip beye gerek para ve gerekse diğer hediyeler her ne ise verip o da izin aldıktan sonra kabul ettiğinden serkurenâ Hayri ve öbürleri kendisini kıskanmaya başlamışlardı. Gerçi Hıdivin validesi saraya geldikçe bıraktığı paradan serkurenâ ve arkadaşları da haklarını alıyorlarsa da Refik Bey'in aldıkları fazla olduğundan bir de serkurenâların vazifesi olan ceyb-i hümayûnun [16] idaresi de Refik Bey'e verilmiş bulunduğundan bütün kurenâ takımı zavallıya diş bilemekteydiler. Nihayet Zât-ı Şahaneye Refik Bey'in irtikâplarını ve hıdivden aldıklarının hepsini — çok görülmesin diye — arz etmediğini, velhâsıl birtakım kötülüklerini arz ve ifade ederek azil ve hesabını valide kethüdalığı ile beraber mâbeyn nazırı olan Ferid Paşa'ya havale ettirdiler. Paşa da beyin kasasını ve kendisini paşa dairesine getirtip parasını ve eshamını sayarak bildirilmemiş denilen kısmı geri aldı ve lâyık olmayan böyle bir muamele kötü yakınların telkini ile oldu. Allahın takdiri böyle imiş.

MÂBEYİN BAŞKÂTİBİ OLUYORUM

Bu meseleden birkaç gün sonra ben mâbeyn başkâtipliğine tâyin olundum. Bâbıâli'den irade mucibince iki efendi istendiğinden Şirvanlı Paşa âmedî hulefasından Hurşid Paşa-zâde Süleyman — Bükreş sefiri iken vefat etmiştir — ve Tevfik — Bülbül Tevfik diye tanınmıştır. Şimdi sadâret müsteşarı ve vezirdir — beyleri seçip gönderdi. Padişah'a sorulduktan sonra kabul ve alakonuldular. Eski Serkurenâ İzzet Bey, âmedî odasına[17] memur oldu. Mahut Hayri Bey de müzevvirliğinden dolayı serkurenâlıktan koğulup yerine Selâmi ve seryaverliğe de Feyzi Paşalar feriklik ile memur oldularsa da Selâmi Paşa'nın halinden serkurenâlığı beceremeyeceği anlaşıldığı için Feyzi Paşa seryaverlikten ikinci kurenâlığa getirilmiş ve biraz sonra da serkurenâ olmuştur.

Bir müddetten beri inşasına başlanan Yıldız Kasrı ile Silâhhane'nin tamamlanması yakınlaşmıştı. Bunların masrafı hususî hazineden verilirdi. İkisine yüz elli bin altın civarında masraf oldu. Lâkin Silâhhane'nin silâh yuvalarının ahşap olarak Tophane'den tedarik ve inşasına karar verildi.

---

[14] Padişahların hususî gezintilerinde bindikleri kayık.

[15] Yani güneşin batışına bir saat kala.

[16] Padişahların şahsî ve hususî masraflarına ait gelir ve ödenekler.

[17] Bâbıâli'de sadâretle sarayın bağlantısını sağlayan daire.

XIX. yüzyıldan bazı tipler: (Soldan sağa) Soytarıbaşı, bektaşi babası, soytarı, delibaşı.

Sultan Aziz'in Avrupa seyahati sırasında Paris'te karşılanışı.

Sadrâzam Şirvanlı Rüştü Paşa evvelce bir istikraza teşebbüs ederek Rumeli'nde demiryolları inşasına başlatmış, fakat her nasılsa istikrazın ilerisini söktürememiş ve padişaha müracaat edip Maliye Nazırı Hamdi Paşa ile birlikte verdiği senet karşılığında on milyonluk konsolid almışsa da, bununla da iş bitmemişti. Bunun üzerine devletin itibarını iade için gerekli teminatı vermek ve — istikrazı kabul edecek — bir sarraf heyeti bulmak için hususî talimatla vezirlerden Sadık Paşa'yı Paris'e göndermeye mecbur olmuştu. O zaman meydanda bir de Katolik meselesi vardı[18]. Eski kaidelere bağlı Katolikler'in teamüle uydurulması Fransa Devleti tarafından istenmekte, Almanya ise buna karşı olanları tutmakta, yani Papa'nın nüfuzunun kırılması politikasını gütmekteydi. Almanya Devleti'nin bu sırada nüfuz ve ikbaline hürmet etmek icap ettiğinden bunun aksi yolun tutulmasına Avni Paşa itirazda bulunduğu gibi, Bahriye Nazırı Kıbrıslı Ahmed Paşa vasıtasıyla Rüştü Paşa'nın kötülüklerini de yaymaktaydı.

PADİŞAHIN İRADESİ YERİNE GETİRİLMEMİŞTİ

Doksan senesi zilhicce ayının on dördüncü günü (5 şubat 1874), evvelce konağının selâmlık dairesi yandığından padişah tarafından yaver gönderilip hatırı sorulduğuna karşılık teşekkürde bulunmak için sadrâzam mâbeyne, başkâtiplik odasına gelmişti. Bu sırada Fransa baştercümanı bizi mahrem olarak görmek üzere geldi ve sefirden aldığı talimatı getirdi. Bu talimatta elçinin geçenlerde padişah tarafından mazhar olduğu iltifattan son derece memnun kaldığı ve Katolik meselesinin Fransa'nın isteğine göre halledileceği hakkında teminat verildiği, lâkin bir ay geçtiği halde padişahın bu iradesinin yerine getirilmemesinden elçinin pek mustarip olduğu belirtiliyordu. Bu durum, Sadık Paşa'nın Paris'e varışına rastladığı için Fransa Devleti'nin bu meseleden düşeceği ümitsizlik paşanın memuriyetini ifasında büyük güçlükler doğuracaktı.

Böyle bir meselenin geri bırakılmasının iki devlet arasındaki dostça münasebetleri bozucu ve Osmanlı Devleti'nin çıkarları bakımından zararlı olduğu, bunun için elçi devletine henüz bir şey yazmadan evvel meselenin hükümdara bir daha arz edilip icabının yapılmasının irade edilmesinin rica edildiği bildiriliyordu.

Bu talimatı tercümandan aldım ve padişaha arz edilip edilmemesini sadrâzam ile görüştüm. Kendisi bu sırada elimde tutmamı doğru buldu. Birkaç gün sonra Avni

[18] Ermeniler'den Katolik olanların ayrı bir cemaat sayılıp ayrı bir patrikliğe bağlanmasını devlet resmen kabul ve tasdik etmiyordu.

Paşa gelince ona da gösterildi. Avni Paşa, elçiliğin mâbeyne başvurmasının ve tercümanın gönderilmesinin sadrâzam ile hariciye nazırı tarafından elçiye öğretilmesinden ileri geldiğini, çünkü vükelâ meclisinde bu mesele birkaç kere bahis konusu olup Avni Paşa ile tarafını tutanlar sadrâzama ve hariciye nazırına muhalefet ettiklerinden işin geri kaldığını, bu yüzden katî bir irade çıkarılıp meselenin hallini sağlamak gayesiyle böyle bir tedbir alındığını söyledi.

Velhâsıl tercüman birkaç defa gene gelerek arzı hususunda ısrar edince çaresiz kendisine verilen talimatı padişaha takdim ettim. Okuduktan sonra:

— Sadık Paşa bahsini bu talimata koymaktan maksat işi istedikleri gibi bitirmektir. Halbuki bunların kendi haklarını zerre kadar ihlâl eden bir maddeyi kabul etmemek için nasıl şamatalar edegeldikleri malûmdur. Osmanlı Devleti de işine gelen meselelerde dostlarını hoşnut etmeye çalışırsa da bu meselede imkânsızdır. Sadık Paşa'nın memuriyeti sarraflık işine ait bir şeydir. Fransa Devleti o işi kabul etsin etmesin, Katolik meselesinde tutulacak yolun, devletin haklarını muhafaza dairesinde olması lâzım gelir. Bu işi böylece katî şekilde sadrâzama tebliğ ediniz, dedi.

Bâbıâli'ye giderek bu iradeyi Rüştü Paşa'ya tebliğ ettim. Ondan da, devletin hukukunu ihlâl etmeyecek ve iki tarafı hoşnut edecek bir kararın alınmasına çalışılacağı cevabı alınarak Zât-ı Şahaneye arz olundu.

Lâkin, Fransız İmparatoru Napoléon'un Belgrad'ın Sırplı idaresine verdirilmesi ve buna benzer istekleri ve bilhassa efendimizin Paris'i teşriflerinde Girit'in Yunanistan'a terki gibi talepleri yüzünden dost bildiği Fransa'dan gördüğü zararlardan dolayı Napoléon'dan sonra padişahın gözleri Almanya'ya çevrilmişti.

ALMANYA İLE TEMASLAR

Almanya Devleti ise Napoléon belâsını ortadan kaldırarak Avrupa'da şöhret sahibi olmuş bulunduğu gibi Zât-ı Şahanenin yeni icat edilmiş silâhlara ve savaş gemilerine son derece itinası bulunduğundan bunlar içinden Almanyalı Krup'un yapmakta olduğu çelik toplardan lüzumu kadarı Avni Paşa vasıtasıyla oraya ısmarlanmıştır.

Serasker Avni Paşa huzura çıktıkça toplar münasebetiyle Almanya Devleti'nin sözü açılmaktaydı. Kendisi padişahın Almanya Devleti'ne temayülünü hissedip efendimizin o tarafa şevkini arttıracak sözler söylemekte kusur etmezdi.

Sadrâzam ile aralarında görünüşte bu sebeplerden, hakikatte ise menfaat yarışlarından dolayı karşılıklı derin bir nefret peyda olduğu için padişahın düşüncelerine göre hareket etmek hususunda hasmından evvel davranmak ve mührü ele geçirmek meselesinde Almanya taraftarlığı gütmeyi çarelerin başı addediyordu. Lâkin, padişahın huzurunda henüz sadrâzamı açıkça kötülemeye cesaret edemiyordu.

Efendimiz beni Katolik meselesi için Bâbıâlî'ye gönderdiği gün serasker paşayı çağırıp tercümana elçi tarafından verilen ta-

Soldan sağa: Ömer Fevzi, Hüseyin Avni, Abdülkerim Nadir Paşalar.

Şirvanlı Mehmed Rüştü Paşa

limatın örneğini onunla gizlice Almanya elçisine göndermiş ve dostça duygularını bildirmiş, elçinin de teşekkürlerini dönüşte padişaha arz etmişti. Bu sırada fırsat bularak Sadık Paşa'nın Paris'te yapacağı işin zararlı olduğunu, Katolik meselesinde yanlış yola gidildiğini ve sadrâzamın bunun gibi başka yolsuzlukları da bulunduğunu arz ile padişahı mühürü ondan geri almaya razı etmişti. Lâkin bu Avni Paşa tilki gibi gayet hilekâr olduğundan sadrâzamlığa talip bulunduğunu evvelâ belli etmeyerek Koca Rüştü Paşa'yı[19] sevk etmişse de onun da çırpınıp da ötemeyen horoz gibi senelerce doğru bir nağmesi işitilmediğinden ve Avni Paşa padişahın düşüncesine uygun şekilde kara ve deniz kuvvetlerinin çoğaltılmasına çalışmak hususunda gösterişlerde bulunduğundan sonunda mâbeynden maliye hazinesine verilen konsolidin zamanında iade edilmemesi görünüşte bahane edilerek Mâbeyn Müşiri Ferid Paşa vasıtasıyla Şirvanlı Rüştü Paşa sadâretten azlolundu ve halefi Avni Paşa'yı taltif ve temin için İstanbul'dan Halep valiliği ile uzaklaştırıldı. Kısa zaman sonra da memuriyeti Hicaz vilâyetine naklolunup biçare çok geçmeden Mekke'nin sayfiyesi sayılan Taif şehrinde vefat etti ve müfessir[20]ler sultanı Abbas oğlu Abdullah Hazretleri'nin civarında gömüldü [*].

[19] Mütercim Rüştü Paşa.

[20] Kurân-ı Kerim'i tefsir edenler.

[*] *Hüseyin Avni Paşa tarafından zehirletildiği kuvvetle rivayet edilmektedir. (H.T.M.).*

Kendisi fazilet ve irfan sahibi bir kimse olup Abbas oğlu Abdullah Hazretleri'ne pek muhabbeti olduğunu hayatında söylermiş.

BİR İFTİRA

Rüştü Paşa, Şirvan'dan Amasya'ya gelerek nice müddet irşat ve ders vermekle meşgul olan Şirvanî Şeyh İsmail'in oğludur. Babasından aklî ve naklî ilimleri okuyup Amasya'da müftü olmuştu. Sonra bazı düşmanlarının öğretmesiyle bir gün hükümet konağında bir fahişe herkesin önünde ortaya bir kara beşlik atarak:

— Bu gece benimle eğlenip de verdiğin paraya bak!... diye tahkir etmesi üzerine utancından ertesi sabah hiç kimse ile görüşmeden Amasya'dan savuştu ve İstanbul'a geldi.

Bazı camilerde ders okutmaya başladı. Ders verişi beğenildiğinden talebesi çoğaldı. O vakit şeyhulislâm bulunan fazıllardan meşhur Sıdkı-zâde damadı Ârif Efendi ilmini ve faziletini takdir edip oğlu Sıddık Bey'in hocalığına tâyin etti. Bu münasebetle müderris ve evkaf nazırı oldu. Cennetmekân Abdülmecid Han devrinin sonlarında Şam'da çıkan karışıklıklar ve yabancı devletler ve bilhassa Fransa Devleti tarafından olan şiddetli müdahaleler üzerine o zaman hariciye nazırı bulunan Fuad Paşa oranın ıslahına memur edilmişti. Fuad Paşa, yanına Bâbıâlî'den bazı kâtiplerle beraber evkaf müftüsünü de aldı. İş sona erince bir aralık müderrislikten vezirlikle Şam valisi olup Şirvanlı Rüştü Paşa unvanını kazandı.

Sultan Abdülaziz Han Efendimiz'in cülûsundan biraz sonra Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Paşa azlolunarak Âlî Paşa sadrâzam olduysa da, Fuad Paşa'nın halline memur olduğu Şam olayının bitirilmesinden ve başka hareketlerinden meydana çıktığı için bazı yakınlarının sevk etmesiyle Şam'da iken sadârete getirilmiş ve onun gelişine kadar meclis-i vâlâ reisi Yusuf Kâmil Paşa sadâret kaymakamlığına tâyin olunmuştu. Sadrâzam Fuad Paşa, Rüştü Paşa'yı Şam valisi yaptığı gibi, sonradan maliye nazırlığına getirmişti.

Gelecek Sayımızda:
AFERİN MURAHHAS EFENDİ

Saraydan üç tip: (Soldan sağa) Kızlarağası, Cüce, Akağa.

Türk Basınında Hadise!

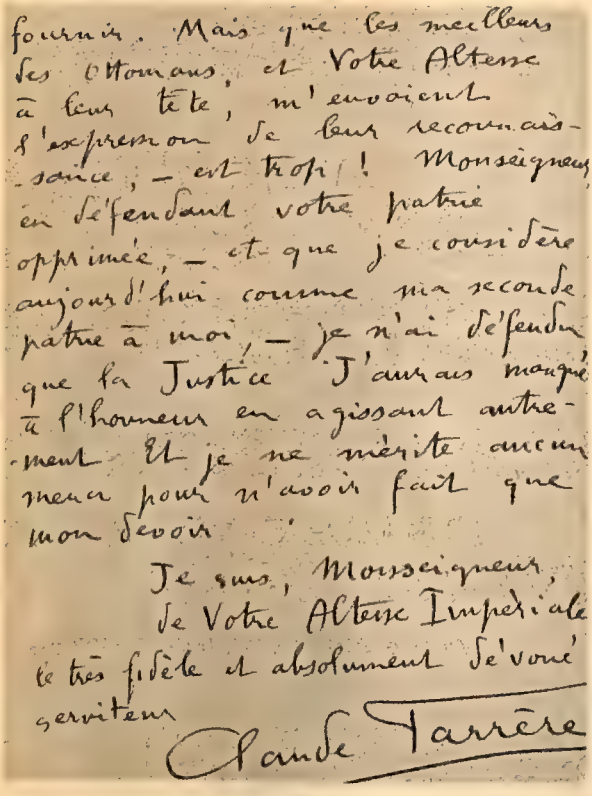

fournir. Mais que les meilleurs
des Ottomans, et Votre Altesse
à leur tête, m'envoient
l'expression de leur reconnais-
sance, — est trop! Monseigneur,
en défendant votre patrie
opprimée, — et que je considère
aujourd'hui comme ma seconde
patrie à moi, — je n'ai défendu
que la Justice. J'aurais manqué
à l'honneur en agissant autre-
ment. Et je ne mérite aucun
merci pour n'avoir fait que
mon devoir.

Je suis, Monseigneur,
de Votre Altesse Impériale
le très fidèle et absolument dévoué
serviteur

Claude Farrère

Türk dostu büyük Fransız yazarları Pierre Loti ve Claude Farrère'in II. Abdülmecid'e yazdığı mektuplar bulundu...

Değerli edip Abdülhak Şinasi Hisar ölümünden önce bu mektupları Türkçe'ye çevirdi

Türk Edebiyatında Hadise!

Pierre Loti ve Claude Farrère'in Türkler'e ve Türk'ün hürriyet mücadelesine karşı duydukları alâkayı, yakınlığı belirten mektupları, Gelecek sayıdan itibaren mecmuamızda...

Kapdân-ı Deryâlığım

ÖZET: Yavuz ve Kanunî tarafından «Cezâyir Beylerbeyisi» olarak tanınan Barbaros, Akdeniz'de İspanyol ve Venedikliler'e göz açtırmaz. Amirallerinden Aydın Reis'in İstanbul'u ziyaretinden bir süre sonra, kendisi de padişahın davetine uyarak görülmemiş bir debdebe içinde İstanbul'a gelir. Padişah tarafından kabul edilir.

Kabul merasimi muhteşem oldu. Dîvân-ı Hümâyûn, merasimlere mahsus şekilde toplanmıştı. Bütün vezirler hazırdı. Padişahın iki yanına dizilmişlerdi. Yalnız Halep'te bulunan Vezîr-i âzam Damat İbrahim Paşa yoktu. 68 gün önce, İran seferine çıkmak üzere İstanbul'dan ayrılmış.

Cihan'ın Hakanı, getirdiğim âcizâne hediyelere teşekkür etmek tenezzülünde bulundu. Bana ve reislerime muhteşem hıl'atler giydirildi. Bu yaşa geldim, bugünkü kadar sevindiğimi hatırlamam. Padişahımız efendimiz:

— Baka Paşa, dedi; seni kapdân-ı deryâ yapmak isterim. Göreyim donanmay-ı hümâyûnumu nasıl idare eder, ne zaferler kazandırırsın! Cezâyir beylerbeyiliğini de senden almıyorum. Dilediğin kimseyi vekil yap, Cezâyir'i senin adına idare etsin! Ancak bütün bu işleri Halep'te bulunan vezîr-i âzamım İbrahim Paşa ile görüşmek gerek. Tez ata atla, Halep'e git. Avdette gene görüşürüz!

Merasimden sonra tek başıma Süleyman Han'la görüştüm. İspanya'nın Batı Akdeniz'de vurulmasını irade buyurdu. Bir ara Doria'dan bahsedince nefsimi zaptedemedim:

— Padişahım, dedim; Doria ne köpek olur da mübarek ağzınıza alırsız?

Birden yaptığım terbiyesizliği anladım ve çok mahcup oldum. Cihan Padişahı'na karşı böyle konuşulamazdı. Çok nazik olan Süleyman Han, tebessüm etti ve kusurumu bakmadığını ima buyurdu. Rahatladım. Huzurdan çıktım. Birkaç gün İstanbul'da kaldım. Çok yürük bir ata atladım. 10 günde Halep'e geldim. Söylendiğine göre şimdiye kadar İstanbul - Halep yolunu kış içinde 10 günde alan süvari işitilmemiş. Yalnız Bursa ve Konya'da birer gece geçirdim. Diğer geceler, çok yorulunca atımdan inip münasip bir yerde bir, iki

Kanunî devrinde, ince donanma (Tuna nehrindeki hafif donanma) bir sefer sırasında.

Cezâyir kalesinden bir görünüş.

saat uyur, kalkardım. Konya'ya vardığımda Mevlânâ Celâleddin Rûmî Hazretleri'nin mübarek makamlarını ziyaret ettim.

10 günün hitamında Halep'e geldim. Vezîr-i âzam Damat İbrahim Paşa'nın kaldığı saraya indim. Paşa, padişahımızla akran, 40 yaşlarında, zarif, nazik, çok zeki bir adamdı. Halep'te kaldığım 2 gün boyunca kendisiyle Avrupa'nın siyasî vaziyetini ve Donanmay-ı Hümâyûn'un harekâtını konuştuk. Elime kapdân-ı deryâ olduğum hakkında bir ferman verdi; sırtıma bir hıl'at giydirip beni selâmetledi.

Gene 10 günde Halep'ten İstanbul'a geldim. Dünyanın en büyük donanmasının başına geçtiğim için sonsuz bir sevinç içindeydim. Bu öyle bir donanmaydı ki, cümle Frengistan'ın donanmaları birleşse alt etmek kaabil olmazdı.

DÜNYANIN EN BÜYÜK DONANMASI

Derhal İstanbul Tersanesi'ne koştum. Devletin birçok liman şehrinde tersanesi vardı. Ama büyüğü, Haliç üzerindeki tersaneydi. Bu tersanenin dünyada eşi yoktu. Hiç bir tersane burası kadar gemi kızaklayamaz, işçi çalıştıramazdı. Akla gelebilecek her türlü sanat erbabı mevcuttu. İşçilerin çoğu Hıristiyan esirlerdi. Ama bedava değil, ücretle çalıştırılırlardı. Ücretlerini biriktirenler değerlerini öderler, hür olur, memleketlerine dönerlerdi. Ustaların ve mühendislerin hepsi Türk'tü. Tersanede çalışanların sayısı 20 000'den az değildi. Murad edilse, bir yıl içinde, Venedik donanmasının bir eşini inşa etmek ve donatmak mümkündü. Gerçi İstanbul Tersinesi'nin şöhreti dünyayı tutmuştur. Venedik kâfiri bile, hakanımızla sulh içinde olduğu demlerde bu tersaneye kadırga ısmarlardı. Ancak gözle görüp içine girmedikçe, azametinin derecesini takdir edememiştim. Böyle bir tersane, bu kadar zengin bir devletle her şey yapmak ve Tanrı'nın izniyle başarmak mümkündü. İbrahim Paşa'ya, henüz keşfedilen Yeni Dünya (Amerika)'ya sefer düzenlesek istifade edeceğimizi de söyledim. Fakat uzak denizlerle işimiz olmadığını, Akdeniz'i ve Hind denizlerini tutmamızın kâfi olduğu cevabını verdi, müsaade etmedi.

Bir yandan Tersane'deki yeni makamımda donanmanın düzeni, yeni tekneler donatımıyla uğraşırken, bir yandan da İstanbul'u geziyordum. Bütün padişah ve şehzade türbelerini ziyaret ettim; Osmanoğulları'nın mübarek ruhlarına fâtihalar okudum. Her gördüğüm yerde ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderdim. Anlaşılan şöhretimiz, bizden evvel İstanbul'a gelmiş. Beni her yerde tanıyorlar, Akdeniz'deki, Afrika'daki cenklerimi biliyorlardı. İstanbullular beni çok seviyorlardı. Ben de onları çok sevdim. Gezmediğim az ülke vardır. Boğaz gibi bir beldeye rastlamadım. Sanki her köşesi Cennet'ten nişan verirdi. İnşallah Boğaz'ın Marmara'ya yakın bir yerinde arsa alıp türbemi derya kenarına yaptıracağım.

Kapdân-ı deryâ olmamın Avrupa'da da tesirleri büyük oldu. Bilhassa Karlos Kral çok telâşlandı. Bahar gelince, Donanmay-ı Hümâyûn'dan 80 parça ile İstanbul'dan ayrıldım. Messina Boğazı'na geldim. Boğaz'ın İtalya olan kıyısında Reggio, Sicilya adası olan kıyısında Messina limanları vardı. Her ikisini de zaptettim. 16 000 esiri teknelerime doldurdum. Esir sayısı, donan-

Düşmana hiç bir tarafta göz açtırılmıyordu.

ma efradının sayısını aştı. Bu seferimde tam 18 kale fethettim. 18 kale anahtarını, 16 000 esiri ve 425 büyük sandık ganimet eşyasını 40 parça kadırgayla İstanbul'a gönderdim. Ben 40 parça kadırga ile daha bir müddet Akdeniz'de kaldım.

Hakanım benden memnundu, Vezîr-i âzam Damat İbrahim Paşa da memnundu. Ancak bazı haddini bilmez kıskanç devlet adamları:

— Şevketlû Hakanımız'ın şu işine bakın, bir korsanı kapdân-ı deryâ eyledi! deyü dedikodu yapmaktan utanmazlardı. Bu dedikoduyu yapanların çoğu, hayatlarında bir kale fethetmemiş, bir kayık ele geçirmemiş kimselerdi. Ancak Sultan Süleyman Han Hazretleri, her yıl, her ay, her gün bana daha fazla iltifat etmeye başlayınca, zamanla bu dedikoduların da ardı kesildi. Haset edenlerin hasetleri içlerinde kaldı, dışarıya çıkamadı.

Kapdân-ı deryâ olarak çıktığım ilk seferde Sicilya'dan sonra Sardunya'ya, oradan Cezâyir'e ve Tunus'a gittim. Tunus Beyi'nin aklı başından gidip taht şehrini bıraktı, çöllere kaçtı. Tunus şehrine girdim. Bütün ülkeyi fethettim. Güneyde Kayrevân şehrine geldim. Tekrar Tunus şehrine döndüm. Tunus Beyi, asırlardan beri ülkeye ve bir ara bütün Kuzey Afrika'ya hâkim olan Hafsî hanedanındandı. Hemen Karlos Kral'dan imdat diledi.

Kral Karlos'un Tunus'a geleceğini haber aldım. Hazırlandım. O kış içinde bazı gemilerimi de Batı Akdeniz'deki İspanyol ülkelerini vurmaya gönderdim. Sardunya kıyılarına yolladığım bir filo, 12 000 duka altını, 475 seçkin esir ve başka ganimetle döndü. Nihayet Kral Karlos'un bizzat başında bulunduğu büyük bir donanma Tunus önlerinde göründü. Donanmada, Kral Karlos'un hâkim olduğu bütün ülkelerden, İspanya'dan, Almanya'dan, İtalya'dan, Holanda'dan on binlerce asker vardı.

Kral Karlos, 500 harp ve nakliye gemisiyle Barselona limanından 17 günde Tunus'a geldi. Tunus şehrini almak için, Halkulvâd kalesini düşürmek lâzımdı. Kaleyi, en iyi reislerimden Sinan Reis müdafaa edecekti. Muhasara başladı. Kâfir ordusuna bizzat Karlos Kral, donanmasına da Andrea Doria kumanda ediyordu. Sinan Reis'in 120 topu, düşmanın yüzlerce kara ve deniz topu vardı. Reis, 3 defa kaleden düşman üzerine huruç hareketi yaptı ve 6 000 zayiat verdirdi. Ben Tunus'ta bulunuyor ve Tunus beyi Mevlây Hasan'a karşı dikkatli davranıyordum. 12 000 askerim vardı. Fakat bunların yarısı, askerlik kaidelerine göre savaşmayı bilmeyen Arap gönüllüleriydi ve başları sıkışınca kaçmaları, hatta düşmanla birleşmeleri görülmemiş işlerden değildi. Bütün ümidim Halkulvâd'in mümkün olduğu kadar fazla dayanmasındaydı. Zira İstanbul'a haber uçurmuş, Donanmay-ı Hümâyûn'a derhal yetişmesi emrini vermiştim. Donanmam yetişirse, Kral Karlos iki ateş arasında kalıp perişan olacaktı. O da bunu biliyor, bir an önce Halkulvâd'i düşürmek için en büyük zayiatı göze alıyordu. Halkulvâd, tam bir ay dayandı. Avrupa'nın en büyük ordusuna karşı bu kadar mukavemet edebilmek bile, büyük muvaffakıyetti. Sinan Reis, huruç hareketlerinde Sarno Dukası ve Mondeia Markisi gibi en namlı İspanyol kumandanlarını öldürmüştü. Mevlây Hasan da, 1 600 atlı ve 8 000 deve yükü erzak ve mü-

himmatla üzerime geliyordu. İki ateş arasında kalmak üzereydim. Halkulvâd'in düşmesinin gün meselesi olduğu anlaşılınca Tunus şehri halkında da ayaklanma emareleri görüldü.

Tahmin ettiğim gibi, emrimdeki 6 000 Arap gönüllüsü öyle zararlı bir hareketle ihanet ettiler ki, bir an önce güneye çekilmek vacip oldu. Bu sözde gönüllüler, Kral Karlos'a yaranmak için, ben 6 000 Türk levendiyle sûrların önündeyken, şehrin hapishanelerini açıp, 10 000 Hıristiyan esirini serbest bıraktılar. İçlerinde Türkler'i seven, böyle bir alçaklığı irtikâp etmeyecek derecede dinine bağlı kimseler vardı. Fakat sözde hükümdarları Mevlây Hasan tarafından kandırılmışlardı. Mevlây Hasan'ın casusları, Tunus şehrinde havayı bulandırıyor, İspanyollar'ın ülkeyi Türkler'den kurtarmak için Tunus'a geldiklerini, hükümdarlarının Karlos Kral'la müttefik olduğunu ağızdan ağza yayıyorlar, İspanyollar'ı şehre alırlarsa, bir tek Müslüman'ın burnunun kanamayacağını söylüyorlardı. Öyle bir an geldi ki, bu düşman muhit içinde, bir yandan şehirdeki 10 000 Hıristiyan esirin muhafazası, diğer taraftan kâfirlerle savaşmak, imkânsız göründü. Tam bu sırada Halkulvâd kalesi de düştü. Fakat Sinan Reis, sağ kalan leventleriyle beraber kurtulup Tunus şehrine geldi, bana katıldı. İhtiyar reisimin bu başarısı, her türlü takdirin üzerindeydi. Ben bile nispetsiz düşman karşısında reisimin ve leventlerin hayatından ümit kesmiştim. Halkulvâd'in düşmesinden sonra daha 6 gün Tunus şehrini müdafaa ettim ve düşmana büyük zayiat verdirdim. Sinan Reis'in Halkulvâd'den getirdiği leventlerle beraber kuvvetim 9 700 Türk'e çıkmıştı. Bu kuvvetle, Karlos'un 30 000 askerine, 500 gemisine, yüzlerce topuna, güneyden üzerimize yürüyen Mevlây Hasan'a karşı koymak imkânsızdı. Üstelik Halkulvâd'deki 40 topumuz ve mühim miktarda malzememiz de düşmanın eline geçmişti. Mevlây Hasan, Karlos'un ordugâhına gelmiş, kâfir kralının ayaklarını öpmüştü. Onun sayesinde büyük Arap kuvvetleri de aleyhimizde toplanmaya başlamıştı. İlk büyük vuruşmada 2 500 şehit verdim. Geri kalan 7 200 kişiyle artık mukavemet edilemezdi. Yazın tam ortasındaydık [*] Hava dehşetli sıcaktı.

Son bir huruç hareketi yaptım. Dönüşte Tunus halkı, şehrin kapılarını yüzümüze kapadı. Esasen Câfer adında yeni Müslüman olmuş bir kâfir, zindan kapılarını açıp Hıristiyan esirleri şehre salmış, bunlar Tunus'a hâkim olmuşlardı. Korkunç bir yarma taarruzu yaptım. Yer ve gök «Allah Allah» sedalarından inledi. Leventlerimin naraları bulutlara aksedip geri dönüyor, düşmanın yüreğini titretiyordu. Ekserisi Maraşlı olan leventlerimin birkaç bini şehit düştü. Yüce Tanrı bilir, ben de onların arasında olmak isterdim. Canımı kurtardığıma şu bakımdan memnun oldum ki, Avrupa'nın büyük asılzadeleri arasında sırf beni zincirlere vurulmuş görmek için Tunus'a kadar zahmet edip gelenler vardı. Onların bu hevesleri kursaklarında kaldı. Ben de Tanrı'nın hayatımı bağışlamasına şükran olmak üzere elbette bunca Müslüman'ın öcünü Karlos Kral'ın yanına koymayacaktım. Yanımda Aydın ve Sinan Reisler'le birkaç bin yaralı levent kalmış, fakat düşmanın saf saf hatları yarılmıştı. Tunus Körfezi'ni baştan başa dolaştım. Sicilya'nın güneybatısına bakan Beledu'l-Unnâb Burnu'na geldim. Burada 14 kadırgam beni bekliyordu. Tam bu sıralarda Aydın Reis, boğularak şehit oldu. Türk milletinin şimdiye kadar yetiştirdiği en büyük denizcilerden olan merhum, Kemal Reis'in yanında yetişmiş, ağamın, sonra benim yanımda, bütün Avrupa'ya yayılan büyük bir şöhrete erişmişti. Tanrı makamını Cennet eylesin!

TUNUS'TAKİ HAÇLI VAHŞETİ

Tunus şehri, Afrika'nın en büyük birkaç beldesinden biriydi. Haçlılar, bu büyük Müslüman şehrine girdiler. 30 000 Arap'ı boğazladılar. 10 000 kadın ve çocuğu esir aldılar. Camiler, medreseler, türbeler tahrip edildi. Saraylar yağmalandı. Kütüphanelerdeki on binlerce yazma kitap yakıldı. En nadir sanat eserleri yok aldı. Beni ve reislerimi ele geçirememenin hıncını kâfirler, zavallı Müslüman ahaliden çıkardılar. Bilhassa İspanyollar, şenaatte pek ileri gittiler. 72 saatlik bir yağma ve katliamdan sonra Kral Karlos, harabe ve mezbaha haline gelmiş olan zavallı şehre girdi. Atının ayakları, sokaklardan dere gibi akan kanla kıpkırmızı kesildi.

Bu suretle Tunus şehri ile çevresi, Hafsîler'in, gerçekte İspanyollar'ın eline geçti. Ülkenin güneyi ve bütün doğu kıyıları gene bizdeydi. Tunus şehrindeki bu hâkimiyetimiz on bir ay sürmüştü. Fakat elbet gene buraya gelecektik. Tunus'tan Cezâyir'e geldim. 32 parça gemiyle Cezâyir'den ayrıldım. Balear Adaları'na vardım. Mayorka ve Minorka'yı yağmaladım. Mahon ve Palma limanlarından 5 500 esir topla-

[*] *21 temmuz 1535.*

Yeniçeri tipleri: (Soldan sağa) yol hasekisi, çuhadar, bölük ağası.

Zaman zaman düşmandan paha biçilmez hediyeler alınıyordu.

dım. Sonra Sebte Boğazı'ndan Okyanus'a çıktım. İspanya ile Portekiz arasındaki Kadiz Körfezi'nde dolaştım. Portekiz'in güneyindeki Faro limanını tahrip ettim.

Faro önlerinde büyük bir Portekiz gemisi ele geçirdik. 76 topu, 300 tayfası, yüzlerce forsası vardı. Hindistan'dan geliyor, çok değerli Hind mallarından başka 36 000 altın taşıyordu. Tekne o kadar büyük ve güzeldi ki, batırmaya kıyamadım. Yedeğimde Cezâyir'e getirdim. Cezâyir'de fazla kalmadım. İstanbul'a varıp Cihan Hakanı'nın huzuruna çıktım. Sultan Süleyman Han Hazretleri, beni hususî bir mecliste, yalnız başlarına kabul buyurdular. Bütün seferin hikâyesini anlattım. Bir inci tesbih, bir pırlanta mühür, bir mücevherli altın saat, üç değerli kuştan ibaret hediyelerimi kabul buyurdular. Bu hediyelerin değeri 12 000 kese akça idi. Sonra vezirleri ziyaret ettim. Onlara da hediyeler verdim. Ganimet malından Hazine'nin hissesi olan beşte biri teslim ettim. Tersane'ye geldim. Makamıma oturdum. Gıyabımda geçen işler hakkında malumat aldım. Tersane Başmühendisi'ni çağırdım. Yeniden 30 kadırgayı tezgâhlamaya başlamasını emrettim. Bu defa Cihan Hakanı ile beraber sefere çıkacaktım. Ben Donanmay-ı Hümâyûn'un başında hareket ettim. Sultan Süleyman, ordunun başında karadan Adriya Denizi kıyılarına geldi.

Sefer Venedik ve İspanya üzerineydi. Hakanımızın muradı, Venedik'ten Korfu adasını, İspanya'dan, İtalya'nın güneydoğusundaki Otranto limanını almaktı. Adriya Denizi'ne girince Venedik donanmasından büyük bir parça gördüm. Hemen taarruza geçip düşmanın 14 kadırgasını batırdım. 16 kadırgayı zapt ettim. Gerisi kaçtı. Vezirler ve beylerbeyiler, baştardama gelip bu büyük zaferi tebrik ettiler. Padişah ve ordu karadan, ben denizden donanmayla İstanbul'a döndük. Ertesi yıl Ege Denizi'ne çıktım. Hakanımız, Boğdan'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardı. Bu defa Ege Denizi'nde Venedik kâfirinin elinde kalan son adaları, Kerpe ve Kaşot'u feth edecek ve Girit kıyılarını yakıp Venedik'i sulha zorlayacaktım. Fakat her şeyden önce, Mısır İskenderiyesi'nden gelen Sâlih Reis'in filosunu, Andrea Doria'ya karşı himaye etmek emrini almıştım.

Sâlih Reis, Mısır'dan «Hind Hazinesi»ni getiriyordu. Bu hazine, büyük Hind hükümdarlarından Gucarat şahı Bahâdır Şah tarafından İstanbul'a yollanıyordu. Bahâdır Şah, Hind denizlerini Portekizliler'den temizlemek için bizden imdat istemiş, ben İstanbul'dan ayrıldıktan 6 gün sonra ve hakanımız sefere çıkmadan 25 gün önce Mısır beylerbeyisi Vezir Süleyman Paşa da, büyük bir donanmayla Hindistan seferine çıkmak üzere Süveyş'ten ayrılmıştı. Andrea Doria, benden sonra en çok Sâlih Reis'e kin beslerdi. Akıl almaz cüreti, görülmemiş zekâsı, denizcilikteki büyük dehasıyla Sâlih, bütün kâfir hükümdar ve amirallerini yıldırmıştı. Şimdi çok büyük bir hazineyi de İstanbul'a taşıdığı duyulduğu için Doria, büyük donanmasıyla Sâlih'in filosunu yakalamak, bir taşla iki kuş vurmak istiyordu. Sâlih'in 20 gemisi vardı. Ancak Doria, 40 kadırgayla Sâlih'le birleşmek üzere olduğumu öğrenince, başını belâya sokmaktan vazgeçip, âdeti olduğu üzere Akdeniz'in bir bucağına kaçtı.

Venedikliler'den 28 ada ve 7 kale fethettikten, her birine muhafız koyup devlete kattıktan sonra, Ağrıboz'a geldim. 20 000

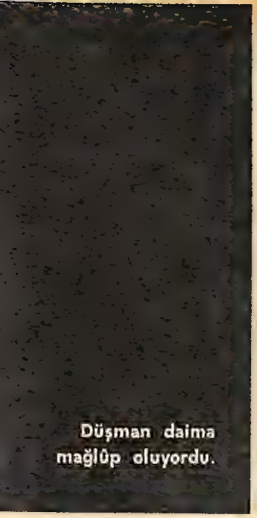

Düşman daima mağlûp oluyordu.

esir almıştım, bunları İstanbul'a yolladım. Burada, hemen bütün Avrupa donanmalarının Andrea Doria'nın idaresinde toplandığını haber aldım. 20 kadırgayla Turgut Reis'i keşfe gönderdim. Fakat Turgut'un getireceği malumatı beklemeye sabrım elvermedi. Ağrıboz'dan kalktım. Mora'nın güneyinden dolaştım. Ben Modon'a geldiğim zaman Haçlılar, Korfu açıklarında toplanmışlardı. Modon'dan kalktım. Mora kıyılarını güneyden kuzeye doğru çıkarak Arta Körfezi'ne girdim. Bu körfezciğin kuzeybatı ucunda, Preveze kalesi vardı. Körfezin medhali çok dardı. Preveze kalesindeki Türk toplarını susturmadan — ki bu çok zor bir işti — hiç bir düşman gemisi Arta Körfezi'ne giremezdi. Başta İspanya, Venedik, Ceneviz, Papalık, Floransa, Malta donanmaları olmak üzere Kral Karlos'un toplayıp Andrea Doria'nın emrine verdiği donanma büyüklüğünde bir donanmayı ben hayatımda görüp işitmediğim gibi, tarih kitaplarında da okumadım. Düşmanın 600'den fazla gemisi vardı. Bunun 308'i harp teknesi olup, 120'si en büyük oturak gemilerdi. Donanmaya, kürek çeken on binlerce forsadan başka 60 000 asker bindirilmişti. Bazı gemilerde 2 000'in üzerinde asker vardı. Yüzer kale gibi derya üzerinde geziyorlardı, fakat hareketleri ağırdı. Benim 122 kadırgam vardı. Nakliye gemim yoktu, açık deniz muharebesinde yardımcı gemiye ihtiyaç da olmazdı. Forsalar dışında 20 000 levendim ve topçum vardı. Bu suretle iki tarafın insan sayısı forsalarla beraber 120 000 kişiyi buluyordu ki, bu kadar insanın derya yüzünde karşı karşıya gelmesi görülüp işitilmedikten başka, tasavvur dahi edilemezdi.

Reislerimi, kapdân-ı deryâlık baştardama çağırdım. Hepsiyle müşavere ettim. Turgut gibi en cüretkârları, Sâlih gibi en zekileri bile, Haçlılar defolup gidinceye kadar körfezden çıkılmaması reyinde bulundular. Bu fikri kabul etmedim. Gerçi düşman bizden üç, belki dört defa üstündü. Ancak bu üstünlüğü donanmamızı en iyi şekilde sevk ve idare etmek suretiyle telâfi etmek, hatta zafer kazanmak, ihtimal dışında görünmüyordu. Görülüp işitilmemiş büyüklükte bir müttefik donanmanın karşımıza çıkması benim için bir felâket değil, talihin bir lûtfu idi. Esasen düşman karşısında sinip kıyılarımızı Haçlı donanmasına açık bırakamazdım. Böyle bir şey yaparsam yarın ne yüzle şevketlû hakanımızın huzuruna çıkabilirdim?

PREVEZE SAVAŞI

Turgut'un kumanda ettiği filoyu arkama alıp körfezden çıktım. Körfeze sindiğimi sanan Andrea Doria, böyle bir şey beklemediği için çok şaşırdı. Muharebe vaziyeti alabilmek için o gün cengi kabul etmedi. Kuzeybatıya doğru açıldı. Muharebe vaziyeti aldı. Ertesi sabah[*] tekrar karşı karşıya geldik. Cihan Hakanı'nın donanmasının orta kanadında, ortada ve başta yer almıştım. Baştardamda oğlum Hasan Reis ve manevî oğlum diğer Hasan Reis de bulunuyordu. İhtiyar Sinan Reis, Câfer Reis, Şâban Reis, orta kanattaki filoların başındaydılar. Sağ kanadın başında Çanakkaleli Sâlih Reis, sol kanatta büyük bir âlim ve şair olan Seydî-Ali Reis, arkada ihtiyat filosunun başında Turgut Reis bulunuyorlardı. Murad, Sâdık ve Güzelce Mehmed Reisler, Turgut'un emrindeydiler.

[*] *28 eylül 1538 cumartesi.*

Düşmanın birçok bakımdan üstünlüğüne karşı bizim de bazı üstünlüklerimiz vardı. En mühimmi, benim, donanmamın bütün filolarına, hatta her kadırgaya hâkim olmam, herhangi bir emrimin o anda en uzaktaki kadırgalar tarafından bile yerine getirilmesiydi. Düşmanda vaziyet bunun aksiydi. Doria, değil filolara, kanatlara bile hâkim değildi. Esasen düşman donanması, birbirinin dilinden anlamayan, birbirini kıskanan çeşitli kavimlerin donanmalarından meydana gelmişti. Venedik büyükamirali Vincenti Capello ile Papa'nın donanmasının başında bulunan Marco Grimani, Doria'yı sevmezlerdi. Diğer üstün tarafımız, toplarımızdı. Top menzillerimiz, düşmanınkinden uzundu. Bunu bir an bile unutmayarak, donanmamı düşmandan öyle bir mesafede tuttum ki, bizim güllelerimiz kâfir kadırgalarının seren direklerini kırarken, onların gülleleri, bizim kadırgaların birkaç arşın ötesinde denize düşüyor, kâfir kaptanları hiddetlerinden kuduruyor, fakat bir şey yapamıyorlardı. Öyle bir an geldi ki, Doria gülünç duruma düştüğünü anladı ve donanmasına bize iyice sokulmak emrini verdi. Fakat bu emir tatbıka başlandığı zaman iş işten geçmişti. Kâfir donanmasının çoktan belini kırmıştık. Diğer bir üstünlüğümüz, teknelerimizin hafif ve yürük olmasındaydı. Düşman kadırgalarından daha hızlı ve yollu seyreden kadırgalarımız, kolayca menzile girip çıkabiliyor, kâfir teknelerini istediği cihetten dövebiliyordu. Diğer bir üstünlüğümüz, leventlerimin çok hafif giyiminde ve silâhlarının oldukça hafif olmasındaydı. Kâfirlerin zırha bürünmüş şövalye ve silâhşorları ellerini kaldırıncaya kadar, leventlerim onların haklarından geliyordu. Nihayet en büyük üstünlüğümüz, iman kuvvetimizde, Cihan Hakanı'nın tebaası oluşumuzdaydı.

«DORİA PERİŞAN OLDU»

Muharebe başlarken güney rüzgârı çok sert esiyor, kadırgalarımıza muhalif geliyordu. **Kur'ân-ı Kerîm**'den âyet-i kerîmeler yazılı varakları derya yüzüne serptirip Cenâb-ı Hakk'ın ben âciz kulundan bugüne kadar esirgemediği lûtuf, merhamet ve inayetini niyâz ettim. Duam kabul buyuruldu. Rüzgâr önce hafifledi, sonra cihet değiştirdi.

Söylediğim gibi, benim hareketimin âdeta esiri olan, harekâtını benim herakâtıma göre değiştiren, teşebbüsü elden kaçıran Doria, perişan oldu. Filoları dağıldı. İş kıvamına gelmişti. İhtiyattaki Turgut'a, kâfir gemilerinin ardına düşüp çevirmesi emrini verdim. Düşman iki ateş arasında kalınca Doria, ricat emrini verdi. Akşam karanlığı basmak üzereydi. Doria, bütün gemilerinin fener söndürmesini buyurdu. Bu emir, bir donanma için hem şerefsizlik, hem uğursuzluktu. Ancak karanlıktan faydalanan Doria, büyük donanmasının yarısını olsun elimizden kurtarıp kaçtı. Yalnız kaçan tekneler içinde güllemizin değmediği hemen hiç bir kadırga yoktu. Kral Karlos'un, Venedik Doçu ve Papa'nın yardımıyla karşımıza çıkarttığı donanmanın yarısı, deryanın dibini boyladı. Bu donanma gûya Akdeniz'i elimizden alacak, birçok ülkelerimizi bizden koparacaktı. Hatta kâfir hükümdarları, hangi Türk ülkesinin hangi hükümdara ait olacağını kararlaştırmışlar, hakanımızın ülkelerini hayallerinde paylaşmışlardı.

Muharebe 5 saat sürdü. Ancak birkaç kadırgamız battı. Turgut, bir müddet karanlıkta düşmanı takip edip birkaç yaralı kadırga daha ele geçirdi. Oğlum Hasan Bey'i, müjdeyi hakanımız Sultan Süleyman Han'a ulaştırmak üzere derhal yola çıkardım. Hasan, 17 günde hakanımıza erişti. Boğdan seferinden Edirne'ye dönen Süleyman Han'ı, Yanbolu konağında buldu. Huzura çıktı, el öptü. Sultanımız, Dîvân'ı fevkalâdeden toplamıştı. Gönderdiğim zafer-nâme, Tanrı'ya şükür makamında, ayakta okunup dinlendi. Sultan Süleyman Han, üzerinde güneşin batmadığı bütün ülkelerinde, zaferin şerefine şenlikler yapılmasını buyurdu.

Muzaffer Donanmay-ı Hümâyûn'u İstanbul'a getirdim. İstanbullular, büyük tezahürat yaptılar. Şehirde birkaç gün kalıp, hakanımıza erişmek üzere Edirne'ye gittim. Zaferin tafsilâtını hususî mecliste, günlerce padişahımızla baş başa kalarak anlattım.

Ertesi yıl donanmanın başında gene sefere çıktım. Adriya Denizi'ne girdim. Oğlum Hasan Bey ve onun kaynatası olan Turgut Reis, Venedik'ten Nova kalesini fethettiler. Venedik baş eğdi. Sulh istedi. Birçok adasını, kalesini bize bıraktı. Büyük bir tazminat verdi. Sulh yapıldı.

Preveze'den sonra Karlos Kralı, Türkler'i açık denizde yeneceğinden ümit kesti. Cezâyir'de bana beylerbeyi vekili olarak vekâlet eden evlatlığım Hasan Bey'in elinden bu Kuzey Afrika ülkesini almaya hazırlandı. Hele Hasan Bey'in 30 kadırgayla Cebelitârık kalesini ele geçirmesi ve İspanya topraklarında köprübaşı tutması, İspanyollar'ı çılgına çevirmişti. Karlos Kral, ümitsizce olduğu kadar gülünç bir işe de girişti. Beni kandırıp devletime, hakanıma, dinime ve soyuma ihanet ettirmek istedi.

Gelecek Sayıda:
KARLOS'UN CEZÂYİR BOZGUNU

İki Kartpostal

Ruşen Eşref Ünaydın'ın 1931 yılında, Viyana'dan, arkadaşı Abdülhak Şinasi Hisar'a gönderdiği iki kartpostal elimize geçti. Ruşen Eşref bir hafta ara ile gönderdiği bu iki kartpostaldan 12 aralık 1931 tarihli olanı Kohlenbergerdorf'da, sağda görüldüğü gibi dağlarla çevrili bir göl kenarını göstermektedir ve arkasına şunları yazmıştır:

Azizim;
Bu dağlar tarihî dağlar: İkinci Viyana muhasarasında Kara Mustafa Paşa'nın karargâhı dağlar; Kara Mustafa'nın gafletini, Jan Sobyeski'nin hırsının baskınına uğrattığı dağlar! Tarihin ve taliin dönüm noktası dağlar! Oiun için gönderiyorum. Notlarla birlikte Gazi'nin Büyük Nutkunun Fransızcasını da bekliyorum ve beklediklerimi pek çabuk yollamanızı tekrar rica ediyorum.

Ruşen Eşref

Bir hafta sonra 19 aralık 1931'de Viyana'dan Ruşen Eşref'in Abdülhak Şinasi'ye gönderdiği ikinci kartpostal, Türkenschanzpark = Türk siperleri parkı adını taşıyan bir manzaradır.

Solda gördüğünüz bu kartpostalın arkasına da şu satırları yazmış:

Azizim;
Bu park, İkinci Viyana Muhasarası'nda Kara Mustafa Paşa'nın ordusunun siperleri imiş. Şimdiki her ağaç gövdesinin yerinde bir yeniçeri nöbet beklermiş! Dipte dimdik duran çamlarda onların suna boyundan ve dev ruhundan bir heybet izi yok mu? Onların hızı da bu fışkıran su tuğuna benzemez miydi? Gözlerinden öperim

Ruşen Eşref

İstanbul Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

Saltanat Arabaları Dairesi

RÖPORTAJ: ERDOĞAN SEVGİN

FOTOĞRAFLAR: TAMER GÜVENÇ

KENDİ gitti ismi kaldı yadigâr» diye bir mısra vardır. Topkapı Sarayı'ndaki bir salonda teşhir edilen, birbirinden nefis, birbirinden güzel saltanat arabaları için söylenecek tek söz bu deyimdir... Bu taş salonda teşhir edilen arabalar, bugünün insanları için eski devirden kalma bir taşıttan başka bir şey değil artık... Halbuki yaşları altmışı aşmış kişiler, bu arabalara bambaşka bir gözle bakarlar... Onlara baktıkça çocukluk devirleri gelir akıllarına... Babalarının soğuk ve uzun kış günleri anlattıkları gençlik hikâyeleri, bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden gelip geçer... Kâğıthane âlemleri, Göksu sefaları... Mesireleri dolduran, boy boy, renk renk, çeşit çeşit arabalar... Lândo'lar, Kaleş'ler, Kupa'lar, Koçu'lar, Payton'lar... Bunların içinden inen fesli, rugan iskarpinli, kaytan bıyıklı efendiler, feraceli, çarşaflı hanımlar... Daha düne kadar en lüks taşıt olan bu arabalar, bugün tam anlamıyla tarih olmuştur.

SALTANAT ARABALARI DAİRESİNİN TARİHÇESİ

Dünkü hayatımızın en renkli tablosu olan arabaların en muhteşemleri, şüphesiz saraya mahsus arabalardır. Bugün, bu arabalardan bir kısmı, Topkapı Sarayı girişinin sol tarafındaki hayli büyük taş bir binada teşhir edilmektedir. Bina, Fâtih Sultan Mehmed zamanında Istabl-ı Has «Padişah Ahırı» olarak yapılmıştır. İç içe dört bölmeden ibarettir...

Bu bölmelerden birincisi Raht Hazinesi «at takımları hazinesi» idi. Kıymetli taşlarla süslü at takımları burada muhafaza edilirdi... İkinci kısım ahır dairesi kumandanına aitti. «Emîr-i Âhûr=İmrahor» denilen bu kısmın yanında «Tavla» bölümü, bu bölümün yanında ise «Seyis Dairesi» vardı...

Has ahırın en kıymetli eşyaları, raht hazinesinde muhafaza olunurdu. Her yıl bayramlarda vâlide-sultan, sadrâzam, kızlarağası, yeniçeri ağası, defterdar veya daha başka kişiler tarafından padişahlara takdim edilen birbirinden güzel ve kıymetli at ve eyer takımları, bu hazineye teslim edilirdi. Raht hazinesine, padişaha ait kıymetli bir at ve eyer takımı geldiği zaman hemen özel deftere kaydolunur, bir sureti de Defterdarlık (Maliye Bakanlığı) baş muhasebecisine gönderilirdi.

Raht hazinesi ya padişahın, ya da sadrâzamın mürüyle, yani mühr-i hümâyûn ile mühürlenirdi. Hazinenin mesul şahsı olan raht hazinedarı değiştiği zaman, eldeki defterle, burada bulunan kıymetli eşyalar bir bir kontrol edilirdi... Bugün

Saray kadınlarının bindiği «Koçi» arabasının içi...

burada bulunan kıymetli at takımlarının pek çoğu yok olmuştur. Arta kalan kıymetli takımlar ise, Topkapı Sarayı Hazine Dairesine nakledilmiştir.

Has ahır hakkında bize bu bilgileri veren kısım şefi Necati Erdil:

— Kullanıldığı devirlerde has ahır başlı başına bir âlemdi, diye anlatmaya devam etti. Burada sadece has ahırdaki atlara bakan 300 kadar nalbandın bulunduğunu söylersek, her halde ahırın azameti hakkında bir fikir edinirsiniz. Bu nalbantlardan kimi baytar vazifesi görür, kimi nal ve çivi döğer, kimi de hayvanları nallarmış. Padişahların bindikleri atlara ise özel olarak yetiştirilmiş çok ehil nalbantlar bakarlardı. Buraya kadar anlattığım sadece atlara bakan kişiler. Bunun yanı sıra saraya mahsus 2000 katıra ve develere bakanlar da şüphesiz ayrıydı.

Istabl-ı Has, padişahlar Topkapı Sarayı'nda otururken kullanılırdı. Sonradan başka saraylarda ikamet etmeye başlayınca kendi kaderi ile baş başa bırakıldı. Burada bulunan eyerler, arabalar, bugünkü Mithatpaşa stadyumunun bulunduğu yer-

Sultan Abdülaziz'in zırhlı arabası.

deki Istabl-ı Âmire'ye nakledildi. Bu hal, devlet ahırının yıktırılıp, yerine stadyum yaptırıldığı zamana kadar devam etti. Devlet ahırı yıktırılıp, burada bulunan saltanat arabaları ve at takımları Topkapı Sarayı Müzesi'ne devredilince, müze idaresi, sarayın bu harap has ahırını onarıp, 1942 yılında «Saltanat Arabaları ve Eyerler Seksiyonu» olarak teşhire açtı.

Harem Dairesi ile irtibatı olan Raht Hazinesi kısmı ile İmrahor'da, bugün muhtelif at takımları halka gösterilmektedir. Tavla kısmında saltanat arabaları ile kadın eyerleri teşhir olunmaktadır. Seyis Dairesi kısmı ise depo haline getirilmiştir.

BİRBİRİNDEN GÜZEL 14 SALTANAT ARABASI

Saltanat arabaları dairesine girer girmez, kendinizi hayli büyük bir taş salonda bulursunuz. Salonun üç tarafı çepeçevre padişahların veya saray mensuplarının kullandıkları arabalarla çevrilmiştir. Arabaların bazılarının ön tarafında o zamanki kıyafetlere bürünmüş arabacılar oturtulmuş, duvarlarda, üzengilerden yapılmış panolar, salonun muhtelif köşelerinde ise Has Ahır'ın kalburüstü simalarının rengârenk kıyafetlere bürünmüş mankenleri yerleştirilmiştir. Bu dekor karşısında insan bir an için bile olsa kendini yıllar öncesinin Istabl-ı Has'ında farz ediyor. İmrahor Ağa'nın neredeyse bir köşeden fırlayıp, «Burada ne arıyorsun?» diye bağırmasını bekliyor. Hayal âleminde geziyor...

Hayran hayran birbirinden güzel bu arabaları seyrederken bir taraftan da kendi kendime hayıflanıyordum... «Yazık, diyordum, demek kala kala bu 14 araba kalmış.» Yanımda duran kısım şefi Necati Erdil'e beni üzen bu noktayı açtığım zaman, o hafifçe gülümsedi:

— Merak etmeyin, dedi. Arabaların hepsi bu kadar değil... Yerimiz fazla olmadığı için elimizdeki bütün saltanat arabalarını teşhir edemiyoruz. Seksiyonumuzda tam 52 tane saltanat arabası mevcut. Bunların 23' ü Lândo, 11 tanesi Kaleş, 8' i Kupa, 7' si payton, 2' si bahçe arabası, bir tanesi de Koçu'dur.

Kendisinden burada bulunan saltanat arabaları hakkında biraz bilgi vermesini rica ettiğim zaman hemen anlatmaya başladı:

— Elimizde bulunan arabalardan sadece 4 tanesi yerli yapı. Istabl-ı Âmire'de yapılmış. Hepsi XIX. asra ait. Daha önceki asırlarda, padişahlar arabaya değil, ata bindikleri için, elimizde eski Türk arabalarından örnekler yok. Geri kalanların

hepsi Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde özel olarak yaptırılmış. Kimi İtalya'da, kimi Fransa'da, kimi ise Almanya'da. Sultan Abdülaziz devrine ait olan arabalar demir tekerleklidir. Üzerinde tuğrası vardır. II. Abdülhamid devrinin arabaları ise lâstik tekerlekli olup, üzerine arması işlenmiştir... Arma yerinde ay ve yıldız olan arabalar ise maiyet arabalarıdır.

SARAY KADINLARININ ARABASI: KOÇU

Buradaki 14 araba içinde en ilgi çekeni hiç şüphe yok ki girişe göre sağ uçta bulunan kafesli arabadır. XVIII. yüzyıl saray kadınları için yapılan bu araba bilhassa genç kızlar tarafından ilgiyle ve biraz da hayretle seyredilmektedir. Koçu tabir edilen ve Torino'da özel olarak yapılmış olan bu saltanat arabası, diğerlerinden biraz daha irice. Her tarafı çepeçevre kafeslerle çevrili... Bu kafesler sayesinde arabanın içi görünmüyor. Baştan başa yaldızla süslü. Arabanın içi ise dışından daha güzel. Her taraf, üstünde âyetler yazılı, rengârenk kumaşlarla kaplı. Oturulacak yer yerine iki minder konulmuş. Bize daireyi gezdiren kısım şefi:

— Bakın, dedi, bu arabanın bir özelliği de içindeki bu minderlerdir. Bunları buradaki hiç bir arabada göremezsiniz. Saray kadınları, erkekler gibi arabada oturmaz, bu minderlerin üzerine bağdaş kurup, otururlarmış.

Kafesli arabada minderler üzerine bağdaş kurularak yapılan araba sefası... Her halde bu, bugünün genç hanım kızları için pek cazip olmasa gerek. Bu yüzden arabanın başına gelen genç kızlar, yıllar önce pek çok genç kızın binmek için can attıkları bu Koçu'ya biraz da alaylı bir şekilde bakıyorlar.

AYNALI ARABA

Giriş kapısının tam karşısında duran aynalı araba, salonda bulunanların en orijinali. II. Mahmud'a ait olduğu tahmin edilen bu saltanat arabası Lândo tipinde. Paris'te yapılmış. Araba basık ve sekiz köşeli olup, alt tarafı baklava şeklinde renkli aynalarla çepeçevre süslenmiş. Tavanı ise kırmızı - beyaz ve sarı - mavi camlardan yapılmış. Diğer tarafları ise yaldız ve bronzdan çiçek desenleriyle süslü. Koçu arabasının aksine, neresinden bakarsanız bakın, içini görüyorsunuz. Tıpkı bir billûr kâse gibi pırıl pırıl parlıyor. Altı köşesinde altı fener var. Arabanın muhtelif yerlerinde ay ve yıldız motifleri göze çarpıyor...

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN ZIRHLI ARABASI

Saltanat Arabaları Dairesi'nde teşhir edilmekte olan arabaların çoğu Sultan Abdülaziz devrine ait. Hepsi başlı başına bir sanat şaheseri. Kimi Milano'da, kimi Viyana'

Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide - sultan'ın saltanat arabası.

Şehzadelerin saray bahçesinde gezmeleri için yapılan bu arabanın en büyük özelliği, at yerine geyikler tarafından çekilmesiydi.

da, kimi Paris'te yapılmış. Muhtelif boyda, muhtelif tipte. İçleri rengârenk kumaşlarla kaplı.

Sultan Abdülaziz'e ait olan arabaların içinde en önemlisi hiç şüphe yok ki, Aynalı Araba'nın sağ tarafında ve onun tam karşısında duran «Zırhlı Araba»lardır. Evet, bu arabalar baştan başa zırhla kaplıdır ve arkasında muhafız yeri vardır.

Bana araba hakkında bilgi veren kısım şefi Necati Erdil'e:

— Bu arabalara zırhlı diyorsunuz ama, peki pencereler ne olacak... Gördüğüme göre bunlar cam, dediğim zaman,

— Bir dakika,

diye cevap verdi. Sonra arabanın kapısını açıp, pencerenin içindeki bir kapağı yukarıya doğru sürdü. Bütün camları aynı şekilde kapadıktan sonra:

— Nasıl, dedi, arabanın içinde oturan padişah artık bütün tehlikelerden uzaklaştı değil mi?.

Hakkı vardı. Camları kapanan araba, simsiyah bir heyulâya benzemişti. Her tarafı zırhla örtülmüştü.

II. SULTAN ABDÜLHAMİD'İN SALTANAT ARABALARI

II. Abdülhamid devrine ait olan saltanat arabalarının bir kısmı Paris'te, bir kısmı ise Istabl-ı Âmire'de yerli olarak yapılmış. Yerli arabalar kaleş tipinde. Girişe göre sol duvarın sol ucunda duran arabanın sanat yönü olduğu kadar tarihî değeri de önemlidir. Sultan II. Abdülhamid'in bizzat kendisinin sürdüğü bu araba, Paris yapısıdır. Beygirler ürktüğü zaman arabayı devirmesin diye yapımcıları arabaya özel bir mekanizma koymuşlar. Bu mekanizma koşumu ve oku ile birlikte beygirlerin otomatik olarak arabadan ayrılmasını sağlamış. Hayvan ürktüğü zaman padişah bu mekanizmaya dokunuyor ve araba beygirlerden ayrılmasıyla olduğu yerde kalıveriyormuş. Yani bir nevi fren vazifesi görüyor.

Sultan Hamid'in asıl saltanat arabası, bugün elimizde değildir. Hükümdarın bayram törenlerinde kullandığı ve birkaç çift at tarafından çekilen saltanat arabası, baştan başa som altın levhalardan yapılmıştı. Sultan Hamid tahttan indirilince, Yıldız Sarayı yağma edilirken (1909), bu araba parça parça sökülüp şunun, bunun elinde kalmıştır.

Ok atan araba adı ile anılan bu orijinal saltanat arabasının diğer bir önemi de tarihî yönden. Cuma namazından sonra yapılmak istenen suikastta arabası parçalanınca II. Abdülhamid bu arabayla saraya dönmüş...

VE DİĞERLERİ...

Saltanat arabalarının teşhir edildiği bölmenin sol tarafında duran üç tahtıravan ilk bakışta hemen dikkati çekiyor. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse katırların çektiği bu 3 tahtıravan, o muazzam saltanat arabalarının yanında çok sönük ve gösterişsiz kalıyor.

Tahtıravanların sağ arka tarafında Sultan Mehmed Reşad'ın Kupa tipi, Paris yapısı saltanat arabası durmakta. Ön camı bombeli olan bu araba da diğerlerine nazaran hayli küçük ve basık. Dört tarafı kapalı. Üzerinde de Sultan Mehmed Reşad'ın arması var.

Sultan Reşad'ın arabasının ön tarafında her tarafı açık bir bahçe arabası göze çarpıyor. Şehzadelerin Yıldız Sarayı'nın muazzam bahçesinde gezmeleri için yapılmış olan bu arabanın yegâne özelliği at ile olduğu kadar geyikler tarafından da çekilebilmesi...

Aynalı arabanın hemen yanı başında duran bir mezar taşı bu bölümü ziyaret edenlerin ilk bakışta dikkatlerini çeker. Genç Osman'ın atı «Süslü Kır» a ait olduğu tahmin edilen bu mezar taşı, saltanat arabaları dairesine bambaşka bir çeşni vermektedir.

Genç Osman'ın atı «Süslü Kır» ın «Saltanat Arabaları Dairesi» ndeki mezar taşı.

EYERLER KISMI

Saltanat arabalarının teşhir edildiği bölmenin sol tarafında, iki küçük taş odacık vardır. Burası Saltanat Arabaları Dairesi'nin, «Eyerler Bölümü» dür.

At takımları bölümünde teşhir edilen eşyalar, pek azı hariç, maddî bakımdan o kadar kıymetli değil. Öyle yakuttan, zümrütten veya buna benzer kıymetli taşlarla bezenmiş at takımlarını görmek ümidiyle bu bölmeye girerseniz, hayal kırıklığına uğrarsınız...

İki bölme, baştan başa at takımlarıyla dolu. Kimi cam mahfaza içinde, kimi tahta

Sultan Abdülhamid'in «Ok atan araba» diye tanınan arabası.

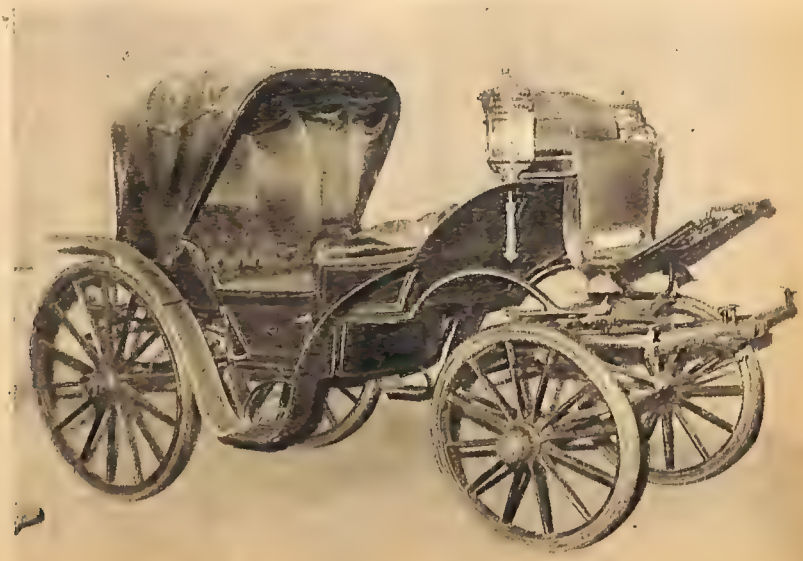

II. Sultan Abdülhamid'e, tahta çıkışının 25. senesinde Trablusgarblılar'ın hediye ettiği altın kaplama eyer.

sehpalar üzerinde, kimi duvarda duruyor. Her biri bir devrin sanatını dile getirmekte. At eyerleri, tek ve çift hörgüçlü deve eyerleri, fil eyerleri... Kimi Çerkesler'e, kimi Araplar'a, kimi Kâşgarlılar'a, kimi şu ülkeye, kimi bu ülkeye ait... Renk renk, boy boy, çeşit çeşit... Yekpare abanoz ağacından fildişi kakmalı olanı var, köselelisi var, envai çeşit deriden, üzeri işlemeli renk renk kumaştan yapılanı var...

Bu bölmede teşhir edilen eyerlerin en kıymetlisi, hiç şüphesiz II. Abdülhamid'e ait olan bir eyerdir. İkinci bölmede, bir cam mahfaza içinde bulunan bu eyer, II. Sultan Abdülhamid'e, tahta çıkışının 25. senesinde Trablusgarplılar tarafından hediye edilmiş. Üzengilerine varıncaya kadar, her tarafı altın kaplama. El sanatının bir harikası.

KADIN EYERLERİ

Kadın eyerleri, erkek eyerinden daima farklı olagelmiştir. Hele eskiden, kadın eyerleri büsbütün farklı yapılırdı. Çünkü o zamanlar, kadınların at üstünde oturuşu, şimdikinden farklıydı. Bu bakımdan saltanat arabalarının teşhir edildiği bölmenin sol ucunda bulunan kadın eyerleri buradaki eyerlerin en ilgi çekicisi. Gayet hafif ve yumuşak olan bu eyerlerin başlıca özelliği tek üzengili oluşu. Eyerin sol tarafında boynuz şeklindeki iki çıkıntı hemen dikkati çeker.

Sanki pamuktan yapılmış gibi yumuşacık olan bu eyere saray kadını, yan olarak otururmuş. Sol ayağını üzengiye geçirir, sağ ayağını ise dizi hizasından kırıp, eyerin üzerindeki iki çıkıntıya sokarmış...

Eyerler bölümünde, eyerlerden başka bir at, deve veya fil için lâzım olan bütün eşyalar var. Püsküllü at takımları, işlemeli deve ve fil örtüleri. Muhtelif boy ve şekilde üzengiler. Dizginler, göğüslükler. Sözün kısası, bir at, araba, deve veya fil için lâzım olan her türlü eşya burada mevcut... Hepsi de birbirinden nefis, hepsi de birbirinden güzel.

■

Evet, Saltanat Arabaları Dairesi'nde teşhir edilen eşyaların hepsi de birbirinden güzel... Fakat ne yazık ki güzellikleri yaşamaları için kâfi gelmedi. Yirminci asrın o muazzam süratine uyan dev taşıtları onları bir hamlede yuttu, ortadan kaldırdı, kalanlarını da Topkapı Sarayı'nın sol tarafındaki bu büyücek taş odada dünya durdukça yaşamaya mahkûm etti!...

Gelecek Sayımızda
ESKİ SİLÂHLAR

İLK TÜRK HEYKELİ

1958'de Kuzey Moğolistan'da Çek ve Moğol arkeologlarının müştereken yaptıkları kazılar sonunda Kök (Gök) Türkler'e ait yeni malzeme elde edilmiştir. Bunlar arasında, birtakım kısa kitabeler bulunduğu gibi, bilhassa bir heykel başı dikkati çekmektedir. Çek arkelogu Lumir Jisl, 1960'ta «Ural-Altaische Jahrbücher»in XXXXII. cildinde yayınladığı bir makalede, bu heykel başının, ünlü Köktürk prensi Kül Tigin'e ait olduğunu ileri sürmüştür. Bizi bu makaleden Erzurum Üniversitesi doçentlerinden Dr. Şinasi Tekin[*] haberdar etti. Bu heykelin büyük bir resmi de bugün Erzurum Üniversitesi'nin salonlarından birine asılmıştır.

Bahis konusu heykel başı mermerdendir. Köktürk anıtlarının bulunduğu bölgede meydana çıkarılmıştır. Bilindiği gibi, Türk dilinin ölümsüz eserleri arasında başta gelen Köktürk anıtları 3 tanedir. Bunların ikincisi, 21 ağustos 732'de, Kül Tigin adına, ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir. Köktürkler'in başkenti olan Ötüken yakınlarında bulunan Kül Tigin kitabesi, bugünkü Moğolistan'ın kuzeyindeki Koşu Çaydam gölünün güneyine ve Selenga ırmağı ile Orhon ırmağı civarına düşmektedir (47,30° enlem ve 102,30°

[*] Geçen sayımızda yayınlanan *Uygur Türklerinde Musiki* makalesinin yazarıdır. O makaleye isminin konması unutulmuştu (Hayat Tarih Mecmuası).

boylam); onun için bu kitabelere «Orhon Kitabeleri» adı da verilmiştir. Kül Tigin'e ait olduğu ileri sürülen, Dr. Ş. Tekin'in mecmuamıza resmini gönderdiği heykel başı, bugün Moğolistan devletinin başkenti Ulan-Bator (Urga) müzesinde bulunmaktadır.

Kül Tigin, Büyük Türk Hakanları'nın — Teoman'dan başlayarak — 88.'si ve Köktürk hanedanından gelen Türk imparatorlarının 20'si olan Bilge Kağan'ın 1 yaş küçük kardeşidir. 684'te doğmuş, 731'de savaşırken 47 yaşında ölmüştür. Babası İlteriş Kutluğ Kağan, annesi Elbilge Hatun'dur. Kutluğ Kağan, Köktürk tarihinin ikinci devresinin (Kutluğ devresi) ilk hükümdarıdır. Bilge Kağan, 716'da amcası Kapağan Kağan'ın öldürülmesi üzerine Büyük Türk imparatorluk tahtına çıktı. Kül Tigin, bu sıralarda 32 yaşında idi ve daha o çağda büyük askerî zaferleriyle ün kazanmış, Türkler tarafından çok sevilmişti. Ağabeyinin hakanlık tahtına oturması üzerine onun başkomutanı oldu ve 15 yıl boyunca Türk ordularının başından ayrılmadı. Hayatı savaş meydanlarında geçti.

Çinliler, 720'de Kırgız, Basmil, Uygur gibi bazı Türk kavimlerini ağır hediyelerle kandırarak Türk imparatorluğuna karşı ayaklandırdılar. Büyük Türk devletinin varlığı tehlikeye düştü. Fakat Kül Tigin'in askerlik dehası, Bilge Kağan ile kayınpederi ve başbakanı Bilge Tonyukuk'un büyük birer devlet adamı olmaları sayesinde Türk Devleti'nin bütünlüğü korundu. Ötüken yakınlarına kadar sokulan 300 000 kişilik Çin ordusu, büyük bozguna uğradı. Kül Tigin, Çin'i yılda 300 000 denk ipek vergiye bağladı. Türkler, Büyük Okyanus ile Hazar Denizi arasındaki Kuzey Asya'ya hâkim oldu.

KÜL TİGİN KİTABESİ

Kül Tigin kitabesinde Bilge Kağan'ın ağzından Türk prensinin şanlı hayatı anlatılır. Fakat bu ölümsüz eserin yazarı, Kül Tigin'in amcasının oğlu olan büyük Türk edibi Yulug Tigin'dir. Bilge Kağan, «Babam kağan öldükte kardeşim Kül Tigin küçük yaşta yetim kaldı» diye başlayarak, Türk prensinin savaşlarını anlatmakta, «Kül Tigin koyun yılında, 17'de öldü; dokuzuncu ayın 27'sinde yuğ (cenaze töreni) yaptırdım» diye bitmektedir.

Yuluğ Tigin, Bilge Kağan'ın ağzından Kül Tigin'in hayatını anlatırken ifade bakımından lirik ve romantik, fakat tarihî olaylarda son derece realisttir. Mübalâğa ve öğünmeye asla kaçılmamıştır. Türk milletini cihangir yapan faziletler anlatılırken, bunun yanında millî kusurlar da gayet açık bir dille ifade edilmektedir. Hatta kötü günlerden daha fazla bahsedilmiştir; bundan maksadın millî bir uyanış yaratmak olduğu açıktır. Bir ara Çin boyunduruğuna düşecek derecede zayıflayan tam bin yıllık Büyük Türk Hakanlığı'nın kalkınması ve Asya'nın kuzey yarısını yeniden ele geçirip Mete (Oğuz Han) çağındaki gücüne erişmesi, koyu milliyetçi bir ifadeyle anlatılmaktadır. Bu büyük kalkınmanın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Kül Tigin, yalnız devrinin değil, bütün Türk tarihinin unutulmaz şahsiyetleri arasında yer alır.

II. Cildimizin kapakları piyasaya çıktı

Okuyucularımız, cilt kapaklarını şimdiden almakla, ellerindeki sayıları daha temiz muhafaza etmek imkânını bulacaktır.

Zorla çalıştırılan

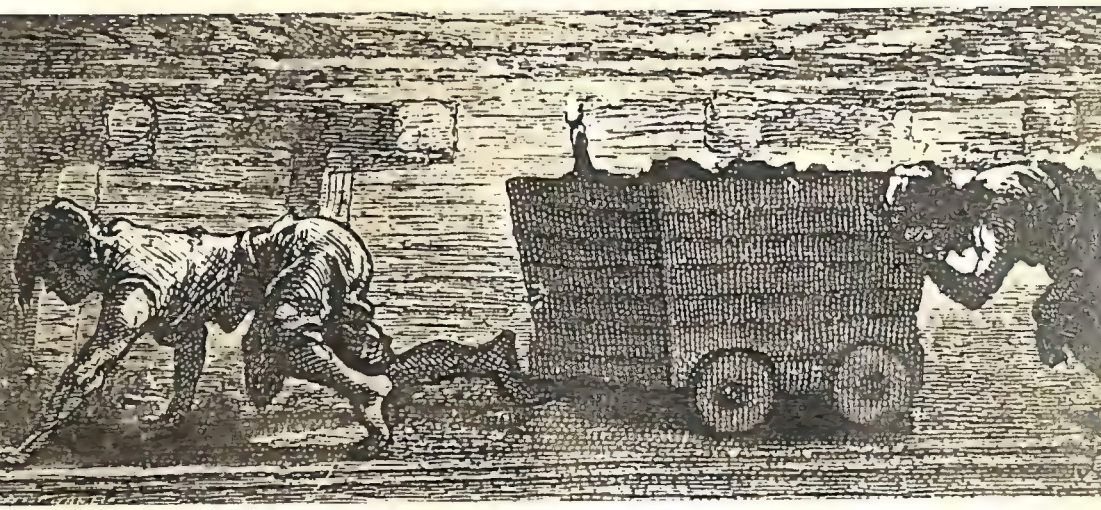

çocuklar

Çeviren :

Mazhar Kunt

«İngiltere ile Fransa arasında cereyan eden ekonomik savaşın en hararetli bir anında İngiliz sanayicileri Başbakan Pitt'e şikâyette bulunarak, işçilere verdikleri yüksek ücretlerin kendilerine vergi ödemek imkânını dahi bırakmadığını söylemeleri üzerine, Pitt onlara şu korkunç kelimelerle cevap vermişti: Çocukları çalıştırın.»

Bu satırları yazan ünlü tarihçi Michelet, muhakkak ki her zaman olduğu gibi, bu sefer de biraz romantik karakterinin etkisi altında kalmış olacak. Fakat ne de olsa bu sözlerde İngiltere'yi küçük düşürmek isteyen bir eda vardır. Pitt hiç bir zaman bu şekilde konuşmamıştır. Fakat 1796'daki bir konuşmasında çocukların işe koşulmalarının sağlayacağı menfaatlerden bahsetmekle, esasen mevcut bir âdete resmî bir karakter vermiştir.

Pitt özet olarak demişti ki:

«Çocukların mesaisinden neler beklenebileceğini tecrübe göstermiştir. Bu şekilde yetişen çocukların şimdiden ne kazandıklarını hesap etmek zahmetine katlansak, ihtiyaçlarını sağlamaya yeten bu mesailerinin memleketin sırtından ne ağır bir yük kaldırdığını ve millî refah ve zenginliğe ne derecede yardımcı olduğunu görerek hayrete düşeriz...»

Çocukları millî refah ve zenginliğin birer yapıcısı olarak kabul eden bu sınaî inkılâbı yukarıya geçirdiğimiz sözler kadar açıkça ve pervasızca tarif eden tabir bulunmasa gerek...

Başlangıçta, daha ziyade kimsesiz çocuklara iş veren İngiliz fabrikatörleri, bu çocuklara bakmak zorunda olan müesseselerden yardım gördüler, zira bunlar büyük bir yükten kurtuluyordu.

Kışla gibi binalara yerleştirilen işçi çocukların sefaletinin gizli kalması için bunlar dış dünya ile temas ettirilmiyor, tam manasıyla esir muamelesi görüyorlardı.

GÜÇ ŞARTLAR

Mesainin devamlı olduğu bazı fabrikalarda çeşitli ekipler aynı yataklarda yatırılıyor ve «yatakların soğuması»na meydan verilmiyordu. Çocuklara verilen yemek de siyah ekmek, bayat domuz yağı ve yulaf çorbasından ibaretti. Biçareler hiç bir zaman et yüzü görmüyordu. Hele süt ve sütlü madde katiyen verilmezdi. Çıraklarına süt ve taze et yemeği verdiği için, Samuel Oldknow adında bir fabrikatöre «iyilik babası» ismi takılmıştı.

Yoksullarla meşgul olan idarecilerle sanayiciler arasında düpedüz bir alım-satım muamelesi yapılır gibi pazarlık cereyan ederdi. Lâf olsun diye ilgililerin rızası alınırdı, fakat aslında bu zavallılar her bakımdan aldatılır ve birer köle gibi kullanılırlardı.

Böylelikle, o tarihlerde insana tiksinti veren anlaşmalar yapılmış oldu. Meselâ her sanayicinin 20 normal çocuk arasında bir de geri zekâlıyı kabul etmesi şart koşulurdu. Fabrikalara sürü ile çocuk gönderiliyor ve bunlar oralarda uzun yıllar acınacak şartlar içinde çalıştırılıyordu.

Lâkin çok geçmeden fakir çocuklar fabrikaların ihtiyaçlarını karşılayamaz oldu. Başlangıçta bunların çalıştırılmasına pek taraftar olmayan ana ve babaları yavaş yavaş çocukların sağladıkları kazanca alıştılar. Artık zavallı yavrular biraz kendilerini bilmeye başlar başlamaz, yani dört, beş yaşlarına gelince, işe koşuluyor; ana ve babalar son derece insafsız davranarak çocukları işe alıştırıyorlardı.

İşte bu suretle çocuklar sınaî inkılâbın hizmetine verilmiş oldular. Çağdaşları bu hali yadırgamak şöyle dursun, bilâkis çocukların tabi tutuldukları disiplini hayranlıkla karşılıyorlardı. Bir çok İngiliz sanayicisi Almanlar'ı örnek gösteriyor, orada çok çocuğu olan ailelerin çocukların, bazen dayakla, çalıştırılması sayesinde rahat ettiklerini, halbuki İngiltere'de çok çocukluların sefalete mahkûm olduklarını belirtiyorlardı.

VERİLEN CEZALAR

Çocuklar, iş durumuna göre günde 12-19 saat arası çalıştırılıyorlardı. Disiplin son derece sıkı idi. İstenilen iş hacmi sağlanmadığı takdirde gardiyan kılıklı adamlar çocuklara ceza keser ve ekseriya zavallıları döverdi. Zaten o zamanki zihniyet, çocuğun uyanık kalması için dayağa ihtiyaç olduğu merkezindeydi.

İşe, yemek yemek üzere günde bir defa kırk dakika kadar ara verilirdi, fakat bu müddet içinde bazen ustabaşıları vakit kazanmak bahanesiyle yavrulara makineleri temizletirlerdi; yalnız bu temizleme işi, makineler işlerken yapıldığından, çocuklar bir hayli pamuk tozu yutar, bazen da yaralanırlardı.

Cezalar da çok ağır ve insaf dışıydı: Vakitsiz pencere açmak çocuğa bir şiline, havagazını fazla harcamak 2 şiline, ellerini lüzumsuz yere yıkamak, çalışırken ıslık çalmak bir şiline mal olurdu. Manchester civarında bir fabrikada işçilerin su içmelerine müsaade yoktu. Hatta sarnıç kilit altında tutulurdu.

Bu şartlar altında çalışan iki çocuk babasının bir tahkik komisyonunun sorularına verdiği şu cevaplar durumu aydınlatmaya kâfidir:

— *Kızlar fabrikaya saat kaçta gidiyordu?*

— Altı hafta müddetle sabah üçte giderek gece onda döndüler.

— *Bu süre zarfında işe ne zamanlar ve ne kadar ara veriliyordu?*

— Kahvaltı için bir çeyrek saat, öğleyin yarım saat, bir çeyrek saat da su içmek için.

— *Çocukları uyandırmak güç oluyor muydu?*

— Evet, başlangıçta onları uyandırmak için dürtmek, zorla ayağa kaldırmak ve giyindirdikten sonra da işe göndermek icap ediyordu.

— *Uykuları ne kadar sürüyordu?*

GÜNDE DÖRT SAAT UYKU

— Akşam yemek yemeleri gerektiğinden, on birden evvel yatağa girmeleri mümkün değildi. Karım da vaktinde uyanamamak korkusu ile bütün gece uyanık duruyordu.

— *Yani çocuklar dörder saattan fazla uyuyamıyorlardı, öyle mi?*

— Evet. Bu hal 6 hafta sürdü. Normal olarak sabah 6'dan gece 8,30'a kadar çalışıyorlardı.

— *Bu yaşama şekli onları çok yoruyor muydu?*

— Çok. Ekseriya lokma henüz ağızlarında iken uykuya dalıyorlardı.

— *Çocukların başına hiç kaza geldi mi?*

— Geldi. Büyük kızımın parmağı dişlide koptu ve Leeds hastanesine yattı. Gündeliğini de derhal kestiler.

— *Çocuklarınızı döverler miydi?*

— Evet, dövüyorlardı.

— *Haftalık ücret olarak ellerine ne geçerdi?*

— Üç şilin. Fazla mesai yaptıkları zaman 3 şilin yedi buçuk peni alırlardı.

∴

Atelye ve fabrikalarda sıhhat kuralları-

Bir terzihanede çalışan, küçüklü, büyüklü işçiler.

na katiyen riayet edilmiyordu: Yer kazanmak için tavanlar alçak tutuluyor, zaten seyrek ve dar olan pencereler hemen hiç açılmıyordu. Yorgunluk çocukların serpilmelerine mâni oluyor, omurga kemiklerinde deformasyonlar meydana getiriyordu. Kazalar birbirini takip ediyor, birçok çocuklar ellerini, kollarını, parmaklarını kaybediyorlardı. Bundan başka fabrikaların havası son derece pisti. Pamuklu fabrikalarında, bütün tozlar çocukların ciğerlerine doluyor, onları çok geçmeden verem ediyordu. Hele keten dokunan atelyeler sıhhate çok muzırdı: Buradaki küçük işçiler ayakları suda, gayet rutubetli bir hava içinde çalışıyorlardı.

1784 yılına doğru Manchester'de «fabrika humması» denilen yeni bir hastalık çıktı ve çok geçmeden öteki şehirlere yayıldı. Bu hastalık bulaşıcıydı ve birçok kimsenin ölümüne sebep oluyordu...

İŞİN AHLÂKÎ CEPHESİ

Her yaştan ve cinsten insanın aynı yerde, karışık bir halde çalışması, ahlâk bakımından da gayet fena sonuçlar doğuruyordu. Ustabaşılar işçi kadınları ve çocukları hiç çekinmeden behimî arzularına alet ediyorlardı.

Bazı pamuklu dokuma fabrikalarında, en adi fuhuş yuvalarında bile görülmeyen rezil bir yaşayış şekli vardı. Patronların olup bitenlerden haberi yok değildi, fakat bu konuyu fazla deşmek işlerine gelmiyordu.

Birçok kimseler için fabrikalarda uygulanan ve kadın, erkek, çocuk farkı gözetmeyen bu hep birlikte çalışma usulü, düpedüz bir facia idi. Onlara göre fabrika cehennemin giriş kapısından başka bir şey değildi.

Şüphesiz o tarihte bile sosyal görevlerine bağlı bazı fabrikalar yok değildi. Bunlar erkek ve kadınları ayrı yerlerde yatırıyor, çocuklara okuma, yazma öğretiyor, küçüklerin oynayabilmeleri için alanlar ayırıyor, hatta onlara şarkı dersi bile verdiriyordu. Fakat bunlar pek nadir birer istisna teşkil ediyordu.

Gitgide çocukların maruz bulunduğu fena muameleler öyle bir raddeye vardı ki, nihayet bunların korunması lehinde bazı tedbirler almak gerekti. 1784 ve 1796 yıllarında biri Lancashire'de, öteki Manchester'de yayınlanan iki rapor çırakların fabrikalardaki sefil hayat şartlarını açığa vuruyordu. Bunların vardığı sonuçları özet olarak buraya alıyoruz:

1. Pamuklu fabrikalarında çalışan çocuk vesair işçiler sık sık bulaşıcı ateşli hastalıklara tutuluyorlar. Hastalık onlardan ailelerine de geçiyor.

2. Bulaşıcı hastalık olmasa bile, fabrika hayatı, kapanıklığı ve hareketsizliği yüzünden işçilerin sıhhatini bozmaktadır.

3. Çocuklarının hayatları pahasına kazandığı para ile yaşamaya çalışmak, ana ve babayı tembelliğe sevk etmektedir.

4. İşçi çocuklar, tahsil imkânlarından mahrum olmakta ve en basit din ve ahlâk kaidelerinden habersiz yetişmektedirler...

Maden ocaklarında çalıştırılan çocuklar.

ŞARTLAR DÜZELİYOR

Bu ve bunun gibi raporlar üzerine harekete geçen Avam Kamarası bir pamuklu fabrikası sahibi olan Robert Peel tarafından teklif edilen işçilerin durumunu ıslah yolundaki kanunu 6 nisan 1802 tarihinde kabul etti.

Bu yolda ilk teşebbüs olmak bakımından tarihî değeri büyük bulunan bu kanunun yarattığı inkılâbın esaslı noktaları şunlardır:

1. Atelyelerin duvar ve tavanları yılda iki defa kireçle badana edilecek ve havalandırılacak. Erkek ve kız çocukların yatakhaneleri ayrılacaktır.

2. Yemek zamanları hariç, günlük mesai 12 saatı aşamayacaktır.

3. Bütün çocuklar yazma, okuma, hesap öğrenecek ve dinî, ahlâkî eğitime tabi tutulacak, eğitim saatları iş saatlarından sayılacaktır.

4. Kanunun uygulanmasını sağlamak için müfettişler tayin edilecek. Bunlar her üç ayda bir teftişleri hakkında ilgili sulh hâkimine bir rapor vereceklerdir.

Bu kanunun hemen hiç bir tesiri görülmediği için daha başka maddelerle tamamlamak gerekti. Senelerce mücadeleden sonra parlamentodan güç hal ile geçirilen 1819 tarihli kanun bu maksatla kabul edildi.

Sırf pamuk sanayiine uygulanan bu kanun, 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını ve 16 yaşından küçük olanlara günde 12 saattan fazla iş verilmesini yasaklıyordu. Fakat maksat gene hâsıl olmadı, zira teftiş işi gevşek tutuldu.

Asıl etkili kanun «Fabrikalar yasası» ismi altında 1833'te kabul edildi. Bu kanun iki bakımdan önem taşıyordu: Bir kere yalnız pamuk değil, bütün tekstil sanayiini kapsamına alıyordu. Bundan başka devlet tarafından tam istihdama tabi tutulan dört müfettişin tayinini öngörüyordu. Her ne kadar bunların sayısı yetersiz idiyse de, bu vazifenin ihdası bile bir inkılâp mahiyetinde idi. Başka memleketler de bu tedbirlere uydular, fakat çok sonra.

Kanun ayrıca, 18 yaşından küçük olanların gece çalışmalarını yasaklıyor, 13 yaşından küçük olanlar için çalışma süresini 9 saat olarak sınırlandırıyor, çocukların sabah 5.30'dan evvel ve gece 8.30'dan sonra çalıştırılmalarını men ediyordu.

1844'te parlamento tarafından kabul edilen yeni kanun bazı açıkların kapatılmasına yardım etti. Bu yasa daha ziyade kadın ve çocukların maruz kaldıkları iş kazalarını bertaraf etmek amacını güdüyordu.

Bunu sağlamak için kanun, makinelerin dişli, kayış, volan gibi tehlikeli kısımlarının kapatılmasını emrediyordu. Aynı zamanda henüz hareket halinde bulunan makinelerin temizlenmesini de yasaklıyordu. Hele bu şartlar altında kadın ve çocukların temizlik işine koşulmasını kesin olarak durduruyordu.

Nihayet çocukların okuma, yazma öğrenmeleri de önemle ele alınıyor ve bu yolda müfettişlere büyük yetki tanınıyordu...

Aşağıda dört şahıs ve iki anıt fotoğrafı var. Her birinin yanında ve altında üçer isim yazılı. Yapacağınız şey, fotoğrafların bunlardan hangisi olduğunu bilmekten ibaret.

1) Mareşal Tito
Sukarno
Kruşçef

2) Papandreu
McMillan
Kosigin

3) Johnson
Adenauer
De Gaulle

4) Kral Hüseyin
Rıza Şah
Bumedyen

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

1) Brandenburg Kapısı (Berlin)
Akropol (Atina)
Konstantin anıtı (Roma)

2) Mausolus'un Mezarı (Halikarnas)
Zafer Takı Paris)
Hürriyet anıtı (New York)

Cevaplar: 1) Sukarno, 2) Kosigin, 3) De Gaulle, 4 — Rıza Şah. Anıtlar: 1) Brandenburg Kapısı, 2) Zafer Takı.

BIZD
AMERIKA

XIX. yüzyıldan bu yana sergicilikte büyük gelişmeler oldu. Solda, İzmir Fuarı, sağda Sergi-i Osmanî'den bir görünüş.

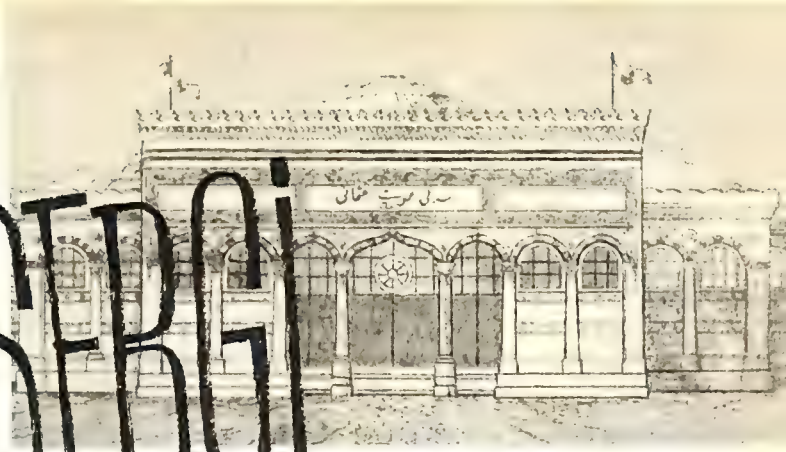

İLK SERGİ

Yazan:

Hüseyin Avni Şanda

SULTAN Aziz'in tahta çıktığı yıllarda, Avrupa'da olduğu gibi, fabrikalar ve okullar kurmaya, büyük bir donanma ve deniz tezgâhları tesisine teşebbüs edilmişti. Bu devirde, el tezgâhları, ortaçağ seviyesinde kalan imalâthanelerin bir kısmı, yavaş yavaş kapanıyor, yerini Avrupa eşyası satan dükkânlara terk ediyordu. Artık Avrupa'dan bol ve ucuzca ithal edilen kumaşlara ve her çeşit eşyaya rekabet etmek imkânsız bir hale gelmişti. Yerli sanayiin bu devamlı çöküşünden dolayı, esnaf şikâyete başlamış, bu hale bir çare bulunması için hükümete baş vurmuştu. Fakat, bu çöküntüye karşı, hükümet ne yapabilirdi? Yerli malını korumak için fazla gümrük resmi alamazdı. Böyle bir işe teşebbüs edilse, büyük devletler derhal karşımıza çıkar, ticaret serbestisinin, daha doğrusu kendi menfaatlerinin bozulacağını iddia ederlerdi. Çok defa sert bir hale gelen bu iddialara karşı koymak da elimizde değildi. Zira, bütçe açığını kapatmak için büyük devletlerden borç para almak ihtiyacı içinde bulunuyorduk.

Zamanın devlet adamları, o günün şartları içinde bile Batı ölçüsünde sanayileşme teşebbüslerine girişmek zorunda kalmışlardı. Bu maksatla, esnaf arasında şirketler kurarak, buhar makinesiyle işleyen imalâthaneler meydana getirmek için bir komisyon kurulmuştu. Bütün bu teşebbüslere, 1863 yılında başlanmıştı. Esasen o yıl içinde, Galatasaray Lisesi ve Osmanlı Bankası gibi, Batı ile ayrı ayrı şekillerde münasebetler sistemini geliştiren müesseseler kurulmuştu. Bundan başka, Avrupa'nın pamuk sıkıntısı geçirmesi yüzünden, Çukurova'da Avrupa fabrikaları ihtiyacı için pamuk üretimi işine girişilmişti. Öte taraftan, Ereğli'de daha fazla maden kömürü çıkarmak için yeni tesisler kurulmuştu. Bütün bunlar, bir tesadüf eseri olarak bir arada toplanmakla beraber, 1863 yılına bir kalkınma yılı manzarası verebilmişti.

SERGİCİLİKLE İLK ALÂKAMIZ

1851 yılında, Londra'da Kristal Palas'taki Milletlerarası sergiye katılmıştık. Sergicilikle ilk alâkamız, bu suretle başlamış oluyordu. Buna dair **Cerîde-i Havâdis**'te çıkan bir yazı (Yıl: 1850, sayı: 501) gelecek yıl Londra'da «Exposition» tabir edilir çarşı açılacağını bildirmekte ve bu sergiye Haşmetlû İngiltere Kraliçesi cenaplarının, vuku bulan daveti üzerine katılacağımız haber verilmektedir. Padişahın bir fermanıyla da Londra sergisine katılırken, o zamanki sergi anlayışımızın, ticarî zihniyetten pek uzak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Gönderilen mallar arasında, bulgur, tarhana, erişte, içyağı, balmumu, pekmez, tulum peyniri, pastırma, sucuk ile, keçi kılından yapılan çuvallar, hamam takımları bile vardır. Bunların İngiltere'de ne dereceye kadar müşteri sağlayacağı hiç düşünülmemişti. Fakat, tütün, tiftik, pamuk, kuru meyvalar, maden cevherleri ise, ihraç edilecek mallar arasında bulunuyordu. Bu bakımdan, sergiye gönderilmeleri isabetli bir hareket olmuştu. Bilgisizlik ve acemilik yüzünden, bir kısım

Sultanahmet meydanında açılan ilk Türk Sergisi: Sergi-i Osmani.

malların, serginin kapanmasına yakın Londra'ya vardığı anlaşılmıştır.

1863 sergisi hazırlıklarında, bu derecede aksaklıklar olmamış, sergicilik tekniğine uygun bir surette hareket edilmiştir. **Takvîm-i Vekaayî**'de yayınlanan bir beyanname de, serginin zamanın şartlarına göre, iyi bir surette tertip edildiği belirtilmektedir. Bu beyannameye göre, serginin gayesi şu unsurlar üzerinde toplanmaktadır:

1) Memleketimizde unutulmaya mahkûm olan sanat eşyasını, halka tanıtmak ve bu gibi sanatları tekrar canlandırmak lâzımdır.

2) Sergiyi, her şeyden evvel, bir imtihan meydanı olarak kabul etmeliyiz. Bu bakımdan, sanat ehli, malını elden geldiği kadar özenerek imal etmelidir.

3) Her kim ki, sanatında akranına nispetle üstün olursa, veyahut bir şey icat ederse, kendisine mükâfat verilecektir. Bu mükâfatı, eşyadan anlayan bir heyet tayin edecektir.

4) Her eyalet ve sancak tarafından tayin edilecek bir kimse, eşyayı sergiye getirecek, bunun bütün masraflarını mal sandıkları ödeyecektir.

Bütün bunlardan anladığımıza göre, sergi pek ucuza mal olmamıştır. Zira, Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir tarafından getirilen malların, her türlü masrafı, devlete ait olduğu gibi, sergi binasının yapılmasına ve tertibine ait masraflar da devlet kesesinden ödeniyordu. Bir tarihçinin yazdığına göre, bu işlere sarf edilen paranın yekûnu, 30 000 İngiliz altınını bulmuştur.

BİZDE İLK SERGİNİN TERTİBİ

Serginin tertip ve tanzim işlerine gelince: Padişahın bir iradesi ile sergi umurunun tanzimine Maarif Nazırı Mustafa Fazıl Paşa memur edilmişti. Kendisi uzun müddet Mısır'da, Avrupa'da bulunmuş, ticarî sergiler hakkında bilgi sahibi olmuştu. (Büyükbabası, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa idi). Sergi komisyonunda, Hariciye Nezareti Protokol Müdürü Kâmil Bey, Ticaret Nezareti Müsteşarı Server Bey, tüccardan Agaton Efendi bulunuyordu. Komisyon, haftada birkaç defa Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında toplanarak sergi işleriyle meşgul olmuştu. Bu arada, maddî zorluklarla karşılaşılmış, Avrupa mamullerini gösterecek olan pavyonun inşasına para bulunamamıştı. Bu durum karşısında, inşaat masrafını, Mustafa Fazıl Paşa üzerine almıştır. Bu pavyonda, buharla işleyen makineler teşhir edilmiştir. Yayınlanan bir resmî tebliğde, sanat ehlinin, yeni icat edilen bu makineleri, sergiye giderek görmeleri önemle tavsiye olunmuştur.

Sergi 13 bölüme ayrılmıştı:

1) Tarım ve orman mahsulleri,
2) Yiyecek maddeleri,
3) Sanayi mamulleri, tarım makineleri,
4) Kuyumculuk işleri,
5) İpek, keten, vün işleri,
6) Maden cevherleri,
7) Dokumacılık,
8) Kimyevî maddeler,
9) Deri işleri,
10) Moda eşyası,
11) Ev eşyası,

Sergi-i Osmanî'nin içinden bir görünüş.

12) Mimariye ait eserler, resimler,
13) Güzel sanatlara dair eserler.

Serginin ortasında, Türk mimarisine uygun bir tarzda, fıskıyeleri olan bir havuz da yapılmıştı. Havuzun yanı başında, yangın tehlikesine karşı özel kıyafetleriyle nöbet bekleyen tulumbacılar vardı. Kuyumculuk pavyonunda da, Basra'dan gönderilen ve bir misli dünyada görülmemiş iri bir inci tanesi, seyircileri pek meşgul etmişti.

Serginin en önemli bir yeniliğini, Avrupa'dan getirilen buhar makineleri ve çeşitli tarım aletleri teşkil ediyordu. Bunlardan, buhar makinesi ile işleyen bir tarım aletinin, Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Küçükçekmece'deki çiftliğinde, denemeleri yapılmış, görenler hayretler içinde kalmıştı. Bu denemelerden bahseden zamanın gazeteleri, yeni icat edilen ziraat aletinin, mevcut ziraat aletleriyle mukayese edilemeyecek derecede üstün kabiliyette olduğunu yazmışlardır.

SERGİ-İ OSMANÎ

Bütün bu hazırlıklar ve denemelerden sonra, Sultanahmet Meydanı'nda, Sergi-i Osmanî, 27 şubat 1863 günü törenle açılmıştır. O gün, ramazanın 9'uncu gününe tesadüf ediyordu. Sultan Abdülaziz Han, bir beyaz at üzerinde ve maiyetinde Sadrâzam, Mısır Hıdivi İsmail Paşa, Hariciye Nazırı Âlî, Serasker (Millî Savunma Bakanı) Fuad Paşalar, diğer devlet adamları bulunduğu halde, serginin açılış töreninde hazır bulunmuştu. Padişah sergide dört saat kadar kalmış, ilgililerden gereken izahatı almıştır. Bu sırada, serginin kuruluşunda büyük hizmetleri dokunan Mustafa Fazıl Paşa'ya da iltifat etmiştir. Ertesi gün gene sergiyi ziyaret eden Padişah, Hazine Dairesi'nde bulunan nadir eserlerin, kıymetli taşların da, ayrıca bir pavyonda gösterilmesi için lâzım gelenlere emir vermiştir.

1863 yılındaki Osmanlı İmparatorluğu haritasına bir göz atacak olursak, Rumeli vilâyetlerinden, Suriye'den, Arabistan'dan, Lübnan'dan, Bağdad ve Basra'dan, bugün Libya dediğimiz Trablusgarp'tan olmak üzere her biri bir iklime ait ne kadar çeşitli eşyanın bir arada toplandığını kolayca tahmin edebiliriz. Avrupa fabrikalarının da bu müesseseye katılmasıyla, Serg-i Osmanî o yıl dünya ölçüsünde büyük bir sergi haline gelmişti.

Sergiye giriş ücreti 3 kuruştu (zamanın ölçüsüne göre yüksek bir ücret). Sergi tüzüğüne göre, kadınlar ve erkekler burasını ayrı ayrı günlerde ziyaret etmişlerdi (Hıristiyan kadınlar bu kayda tabi değillerdi). Buraya, yabancı memleketlerden de büyük bir ilgi gösterilmiştir. O günkü gazetelerin yazdıklarına göre, Viyana'dan gelen 450 kişilik bir kafile, sergiyi gördükten sonra, İzmir'e de gitmiştir. Böylece Sergi-i Osmanî, yabancı turistlerin de İstanbul'a gelmelerine vesile olmuştur. Netice itibarıyla, yerli ve yabancı ziyaretçilerle sergi dolup boşalmış, frenk icadı denilen bu acayip makineler merakla seyredilmiş, gazeteler «fünün-ı cedide» (yeni bilimler) başlığı altındaki yazılarında, yeni makinelerin faydaları üzerinde durmuşlardır. Sergi binası program gereğince sonradan yıkılmıştır.

Tulumbacılar

Yazan : İhsan Birinci

ESKİ İstanbul'un âfetlerinden en mühimmi yangındı... Şehrin baştan aşağı ahşap olan binalarından biri tutuşunca, alevler pek kısa bir zamanda etrafındakilere sirayet etmek suretiyle o muhiti tamamen kül yığını haline getirirdi. 336 yıl içinde İstanbul'da 44 bin binanın yanmış olduğunu, yapılan istatistiklerden öğrenmiş bulunuyoruz. 1865'te Kumkapı yangınında 1 903 bina, 1875'te Üsküdar yangınında 687 bina, 1890'da Pendik yangınında 1 200 bina, 1908'de Çırçır yangınında 1 500 bina, 1911' de Aksaray yangınında 2 400 bina, 1912'de Ayasofya yangınında 885 bina yanmıştır. 1918 yılındaki yangın ise yangınların en büyüğü sayılmaktadır. O yıl Cibali-Altımermer yangınında yanan bina adedi 7 500'e yakındır. 1954'te Kapalıçarşı yangınında 1 364 dükkân harap olmuştur.

İşte küçük bir kıvılcımın zararlarını azaltmak maksadıyla bir çare düşünülmüş, I. Abdülhamid zamanında 1781 yılında vukua gelen ve tam elli saat süren meşhur Cibali yangınından sonra Nemçe devletine müracaat edilerek:

«Efrençkârî âlât-ı itfaiye istimalinde vukufu müsellem ve mümaresesi mücerreb bir şahısla kendüye münasibül-miktar hadem ve haşeminin terfik ve irsali...» düşünülmüştü.

Bunun üzerine Nemçe'den gönderilen David isimli bir Fransız Yahudisi mühendis, meşhur çardaklı tulumbayı yapmıştır. Türkiye'de asrî itfaiyeyi kuran bu adam sonraları ihtida ederek, Gerçek yahut Küçük Davud Ağa ismini almıştır.

Dört teneke su ile doldurulan bu ilk tulumbalar ihtiyaca cevap veremiyordu. Netekim 1864 Hocapaşa yangınından sonra 1870'te vukua gelen Taksim yangını da patlak verince, bu defa Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı François Jozef'e baş vurularak, bu işte ehil bir kimse istendi. Macar asılzadelerinden Kont Zeçini'yi gönderdiler.

Ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen bu zata, ferik rütbesiyle itfaiye kumandanlığı tevcih edildi. Kont Zeçini 1827'de kurulmuş olan yarı askerî itfaiye teşkilâtını, 26 eylül 1874'te dört taburlu bir alaya ve bir de bahriye taburuna tahvil etmek suretiyle vazifesine başladı.

Mühim yenilikleri meyanında, neferlerin başına sahtiyan enselikli pirinç taslar, bellerine kancalı kayışlar ve baltalar verdirdi. Ayrıca tulumbaları koşulu hale getirdi. Kendisi başta olmak üzere Taksim Talimhane'de ve Beyazıt'ta Bâb-ı Seraskerî meydanında, neferlerine talimler yaptırırdı. Yangın haberi duyulur duyulmaz, acı acı boru sesleri arasında beş, altı kişilik arabalar derhal harekete geçerdi.

KÖŞKLÜLER

Yangını evvelâ Galata ve Beyazıt kulesindeki gözcüler görür ve yangın «Köşklü» vasıtasıyla etrafa ilân edilirdi. Bu kulelerin iki yanına gündüzleri sepet, gece de fener asılırdı. Bunlar yangın Beyoğlu tarafında ise tek, İstanbul cihetinde ise çift olurdu. Yangın işaretini gören ve bu işle görevli topçular, hemen yedi pare top atardı. Böylelikle yangın ilân edilmekle beraber etrafı da bir korku sarmış olurdu. Köşklü mahalleye dağılarak bekçilere haber verir, onlar da demir uçlu sopalarını yere vura vura mahalleliye duyururdu.

Köşklüler, ayağı çabuk bıçkın külhanilerdi. Başta eğik fes bulunur, asker biçimi kısa ve kapalı yakalı, parlak düğmeli kırmızı ceket giyerlerdi. Pantolonlarının siyah bol paçaları, karakaçan denilen tulumbacı yemenisinin üzerine dökülürdü.

Enli kol kapaklarının kıvrık yırtmaçları altından sarı atlas astarını göstermek, zamanın külhanbeyi modasıydı. Elde ucu süngü gibi parlayan bir kargı ve bu kargının koştukça sallanan püsküllerli vardı. Geceleri de işkembe fener dedikleri muşambadan akordeon biçimi fener taşırlardı.

Bunlar kulelerden bir koptular mı, muayyen yerlerdeki bekçilere veya büyüklerin evlerine koşarlar, kırk, elli adım kala narayı basarlardı.

— Aaaayt, beyefendi, beyefendi, Galata'da Kalyoncukulluğunda!...

Yoldan geçenlerin «Uğur ola» demesi lâzımdı. Yoksa «Yangın nerede,» denirse, cevap olarak okkalı bir küfür yerlerdi. Sonra bekçiler bu vazifeye sokak aralarında devam ederlerdi. Yangın çıkan mahallenin sakinlerinden damlarına çıkıp tedbir olarak ıslak kilim, halı sarkıtanlar görüldüğü gibi pencerelerinden **Hilye-i Şerif, En'âm** asanları da olurdu.

Etrafı saran polisler arasında Zaptiye Nazırı ve diğer paşalar, arada bir saraya durumu bildirir raporlar uçururlardı:

«Harik müskiyyülhitam oldu. Marzi-i humayunlarına münafi hiç bir vaka görülmedi.»

«Müterakimin kâffesi dağılmıştır. İtfaiye-i humayununuz begayet cansiperane bezlü gayret üzereler.»

Mühim yangınların neticesinde, ertesi günkü gazeteler sitayişle bahsederdi:

«Merkez ve Birinci Fırka-i humayun kumandanı, müşiran-ı izamdan... paşa hazretlerine murassa iftihar nişan-ı zîşanı... Zaptiye nazırı maali müzahiri paşa hazretlerine bir kıta murassa Osmanî. Yaver-i hu-

susi paşalar, mutasarrıf beyler, polis müdürü ve serkomiserlerin de ya rütbeleri terfi, ya da mevcut nişanları tebdil kılınmıştır...»

KLASİK BİR TULUMBA TAKIMI

Esas mevzuumuzu teşkil eden mahalle tulumba takımları Bizans devrinden kalma sarnıçlardan, kuyulardan ve sık sık akmaz olan çeşmelerden kova, kazan ve güğümlerle su ikmalini yapardı. Takımlar, tulumbacı meclisince seçilen ağalar tarafından idare edilirdi. Daima resmî elbiseli olan bu kişiler, takımlarını at üstünde takip ederlerdi.

Tulumbacıların kıyafeti, yaz, kış başlarında keçe külâh, takke, kefiye veya baş açık. Üstlerinde bir fanilâ, altlarında diz kapaklarını biraz aşağı geçen dizlik. Ayaklar çıplak, yalnız kışın ve yağışlı havalarda, dikişli yemeni. Bu yemenilerden en iyisini son zamanlarda Çeşmemeydanı'nda Şakir Usta ile Ali Baba imal ederdi. Giyimler takım olarak yeknesaktı. Meselâ Çeşmemeydanlılar kırmızı fanila, beyaz dizlik giyerdi.

O zamanın tulumba takımlarını bir bakıma şimdiki futbol takımlarıyla kıyaslayabiliriz. Filhakika devamlı olarak birbirleriyle bir yarışma halinde bulunur; halk da şu veya bu takımı tutardı.

Takım: İkisi öncü, diğer ikisi de artçı olmak üzere dört kişiden teşkil edilirdi. Bunların gerisinden değiştirici diğer takımlar gelirdi.

Baş Reis: Koğuşta sandık kalkarken takımları adamına göre tayin edip, yangına giderken de at üzerinden en geriden gelmek suretiyle takımının intizamla gidişatını kontrol ederdi.

İkinci Reis: Sandığın yanında, bir eli sandığın kenarında olduğu halde koşar ve yorulan takımı seslenmek suretiyle değiştirirdi. Şahıslar isimleriyle çağırılmayıp, koğuşlarındaki tertiplerine göre hitap edilirdi. Meselâ «Al Muşlu» dedi mi, tulumbacıların en endamlıları, daha ziyade birbirlerine boy ve kuvvet bakımından uygun olan bu baş takım sandığa girerdi. Ekser geçit yerlerinde ve merasimlerde sandığı bunlar alırdı. Diğer takım isimlerini «Murad», «Sarızeybek» diye anabiliriz.

Borucu ile Fenerci ve iki baskı kolunu taşıyan iki kişi sandığın önünden gider, hortumcu da arkadan gelirdi. Sandık, yangın mahalline boş olarak gider, oradaki kırbacılar, sakalar vasıtasıyla kuyu ve çeşmelerden suyu temin edilirdi. Tulumba kolları münavebe ile basılırdı. Tulumbanın en biçimlisini Bahriye üsteğmeni Kör Halit evinde imal ederdi (Şaşı olduğu için bu lakapla anılırdı).

Tulumbacıların bu işlerindeki menfaatine gelince; yangın yerinde, yangın iyice sönünceye kadar nöbetçi kolu olarak bir sandık bırakılır. Bina sigortalı ise, oraya gelen sigorta memuru tarafından yangını söndüren sandığın ikinci reisine bir makbuz verilir ve ertesi günü baş reis veya ikinci reis tarafından sigortadan ücreti alınırdı. Ev sigortalı değilse, sahibi tarafından orada kurban kesilir, baş reise de takımı için «Birer kahve içersiniz» diyerek bir veya iki sarı lira verilirdi.

TULUMBACILIK ZEVKİ

Tulumbacılığa meraklı olanlar; her ne işte olursa olsunlar, köşkten veya kuleden yangın haberini alır almaz işini bırakıp der-

hal sandığın başına koşarlardı .Bir gün Aksaray noktasını bekleyen Kâtip İsmail adlı bir polis memuru, önünden geçen tulumbayı görünce, vazifesini terk edip bir yandan koşarken, öte yandan da elbisesini soyunmuş ve sandığın içine koymuştur.

Gene Kocamustafapaşalı İbrahim Câsim adındaki diğer bir polis memuru da karakolda olsa bile koşar, resmî elbisesini sandık başında soyunur, tulumba koluna asılırdı. İşgal senelerinin Galata merkez memuru Tulumbacı Mustafa da lakabı veçhile tulumbacılık yapardı.

Meraklı tulumbacılardan Tatar Zekeriya, Çeşmemeydanı sandığı reisi Sırrı Bey'le at üzerinde yangına giderlerken, çıkan arbedede savurduğu saldırma ile kolundan yaralanmış ve kesilen kolu sebebiyle Çolak Zekeriya diye a nılmıştır. Sonraları bu şahıs gene bir yangın dönüşünde Meyyit yokuşunda Sırrı Bey'i bıçaklayarak öldürmüştür.

BİR YANGIN DÖNÜŞÜ HÂTIRASI

1919'da, Dördüncü Daire (Cerrahpaşa) tulumbacıları koğuşlarında yatar kalkar, gündüzleri de sahildeki kum motorlarından 30 kuruş yevmiye ile kum çekerlerdi. Osman Ağa idaresindeki sandığın reisi de Siirtli Hello Hasan idi.

Bu Dördüncü Daireliler öteden beri Davutpaşa Mahkemesi sandığı ile zıt giderdi.

Bir gün Çarşıkapı'da zuhur eden bir yangına giden bu iki hasım sandık yangın mahalline vardıklarında, ateşin çoktan sönmüş olduğunu gördüler. Beyazıt'tan Aksaray'a doğru geriye dönen Davutpaşa Mahkemesi sandığı ile Şehzadebaşı tarafından çıkan Dördüncü Daireliler, Lâleli'de karşılaştılar.

Kalabalık oluşlarına güvenen Daireliler' den, Karakaş Mustafa bir nara atarak:

— İşte Dört Daireli!...

Demesiyle beraber sandığı öne atıldı.

Bu suretle tulumbacıların ananevî yarışlarından birinin daha işareti verilmiş oluyordu. Bunu gören Topal Basri durur mu, o da mukabil narasını savurduktan sonra:

— Eğer bu sandığı önünüzden kaçırırsanız, size verdiğim gündelikleri haram ederim, diye gürleyince, Davutpaşa Mahkemesi sandığı da peşlerinden koptu gitti. «Heeeyt karada kaplan, denizde aslan...»

Yalnız bu yarışın hususiyeti başkaydı. Çünkü önden giden sandık birinci takımdan, geriden gelen sandık ise ikinci takımdan teşkil edilmişti. Görenler Davutpaşalılar'ın yetişeceğine ihtimal vermiyorlardı. Ama böyle olmadı. Davutpaşa Sandığı hasmına tam Aksaray karakolu önünde yetişti. Yenilgiye uğrayan Daireliler hırslarından omuzlarındaki sandığı parçaladılar.

Bu durumu öğrenen Osman Ağa, çok hırslandı. Sandığında ne kadar şehir çocuğu varsa hepsini daireden çıkarttı. Onların yerine otuz kadar rıhtım gümrük hamalını dairesine tulumbacı olarak yerleştirdi.

1910 SENELERİNİN MEŞHUR TULUMBACILARI

Çeki Rıza	: İkinci Daire Ağası (Şehzadebaşı)
Köfteci Süleyman	: Sonraki
Kör Osman	: Dördüncü Daire Ağası (Cerrahpaşa) Cerrahpaşa hastanesi karşısında bir tulumba koğuşu vardı.
Kör Ahmed	: Altıncı Daire Ağası (Beyoğlu)
Galip Reis	: Çeşmemeydanının çapkın, süslü giyinen efendi tulumbacı reisi
Remzi (Derli)	: İkinci Reis (Hâtıra sahibi-1308 doğumlu)
Hulûsi Bey	: Aksaray baş reisi
Çerkes Hurşid	: Fehim paşanın kabadayı tulumbacılarından
Arap Hüsam	: Şehremini tulumbacısı
Arap Mustafa	: Mevlânakapı tulumbacısı
Arap Şaban	: Koca Mustafapaşa tulumba reisi
Kâtip İsmail	: Koca Mustafapaşa tulumba ikinci reisi
Topal Basri	: Davutpaşa mahkemesi son zaman tulumbacısı
Timur Reis	: Fatih Sandığında
Arap Osman	: » »
Hüseyin	: Kardeşi
Arap Aziz	: Mengene (Çiftehavuzlar) muhitinin reisi
Beygirci Mehmed	: Çarşıkapı muhitinin tulumba reisi
Kör Suphi	: Çarşıkapı muhitinin tulumba ikinci reisi
Ahmed Reis	: Odunkapı (Kesercilerde) sandığı reisi
Kâzım Reis	: Odunkapı (Kesercilerde) sandığı reisi (sonraki)
Arap Ziver	: Cibali sandığı reisi (Vapur iskelesine giren sokağın solunda koğuşları vardı.)
Yorgancı Avni	: Cibali sandığı reisi (Sonra aynı muhitte meyhanecilik yaptı)
Sarı Hafız	: Üsküplü sandığı reisi (Cami içinde idi) kabzımallık yapardı.
Kara Haf. Mehmed	: Üsküplü reisi (Sonradan buradaki camiin imamlığını yaptı)
Arap Ali	: Galata sandığı reisi
Bahri Bey	: » » »
Kasımpaşalı Nuri	: » » »
Tatar Yakup	: » » »
Pamukçu İhsan	: Oldukça zengin aklıselim sahibi bir kabadayı olup, meraklı tulumbacılardandı. Ekseri masrafları bu görürdü.
Âşir Baba	: Tulumbacı reislerinin bindiği piyasanın en iyi atlarına sahipti. (Unkapanında tulumba yoktu)

Sıvas Kongresinde Amerikalı Bir Gazeteci

Yazan: Prof. FREDRİCK LATİMER

SİZE tarihî bir maceramın hikâyesini anlatmak istiyorum.

1958 yılında, Stanford Üniversitesi'nde bulunan Hoover Kulesi'ndeki çalışma odamızda, Profesör Karal bana: «Sıvas Kongresi'nde bir Amerikalı gazeteci bulunduğunu biliyor musunuz?» diye sordu. «Evet» diye cevap verdim. «Mr. Browne imiş, Atatürk ondan **Nutuk**'ta bahseder. Mr. Browne'ın kim olduğunu birçok arkadaşlarıma sordum, fakat kimse bir şey bilmiyor,» dedim. Profesör Karal bana, «Ama bunu öğrenmelisiniz, düşünün Mr. Browne, tarihimizde çetin bir dönüm noktasında, Sıvas Kongresi'nde, olup bitenleri görüp işiten tek yabancı idi» cevabını verdi.

Bu konuşma beni Kaliforniya'dan Florida'ya kadar ve hatta kısmen Türkiye'ye kadar sevk eden bir araştırmanın başlangıcı oldu.

İlk önce, Atatürk'ün Büyük Nutku'nda Mr. Browne hakkında söylediklerini hatırlatayım.

1934 tab'ının 74'üncü sayfasında Atatürk şöyle yazıyor: «Bir küçük malumat daha vereyim. Sıvas'a gelmiş olan, gazeteci Mr. Browne ile bizzat görüşmeyi münasip gördüm. Muhatabını suhuletle anlayan çok zeki bir genç.» Bu Atatürk'ün ağzından, yüce bir değerlendirme idi. Profesör Karal merakımı uyandırmıştı, fakat öz konumdan ayrılmamaya karar vermiştim ve hem de Mr. Browne'ın kim olduğunu arayıp bulmaya nereden başlayacaktım?

Kader gizli yollardan amacına ulaşır. Birkaç gün sonra seçkin arkadaşım bana iki satırlık, ağustos 1919 tarihli İstanbul gazetelerinin birinden bir küçük haber kupürü uzattı. Metin şu idi: «Amerika'daki Chicago Tribune gazetesi yalnız Türkiye'ye ait bir ilâve sayı neşretmiştir.» Bu benim için küçük değil, büyük bir haberdi. Böyle bir ilâveyi Amerika'da hiç bir üniversite kütüphanesinde görmemiştim, bilhassa kullanılan malzeme Atatürk'ün bahsettiği Mr. Browne tarafından gönderilmiş ise, çok kıymetli bir kaynak olabilirdi.

Hoover Kütüphanesi, **Chicago Tribune**'un 1919 ağustosuna ait sayılarının mikrofilmini memnunlukla getirtti ve ben çalışmaya koyuldum; fakat binlerce sayfa içinde yaptığım araştırma boşa gitti. Bunlarda Türkiye'deki huzursuzluğa ait bir kaç haber vardı; fakat ne özel ilâve, ne de Mr. Browne'a

ait bir şey bulamadım. Gazeteye yazdım. Cevap kısa ve kesindi: «**Chicago Tribune** özel ilâve yayınlamamıştır.» Bu araştırmanın sonu gibi göründü. İstanbul gazetesinin yanıldığı anlaşılıyordu.

İĞNE İLE KUYU

Gazeteler bazen yanlış yaparlar, bilhassa yabancı isimlerde. İstanbul'daki gazete **Chicago Tribune** yazarken **Chicago Daily News**'u kastetmiş olamaz mıydı? Tekrar mikrofilimler getirttim ve yeniden işe başladım. Bu defa altın madenini on dakika içinde keşfetmiştim. **Chicago Daily News**'un ilk sayfasında Türkiye'deki durum hakkında bir yazı vardı, tarihi de 7 ağustos 1919, «Özel muhabirimiz Louis Edgar Browne'dan,» diyordu.

Gazetenin sayfaları arasında onun izini günden güne artan bir heyecanla takip ettim: «Konya, 1 eylül, 1919: Bütün Anadolu haksızlık karşısında alevlenmiş durumda. Hükümet Müslüman halkı sessizce teslim olmaya zorluyor. Kurul — yani Mustafa Kemal tarafından sevk edilen milliyetçiler — Hükümetin ya müzakere yolu ile Yunanlılar'ın memleketten gitmelerini sağlamasını, yahut da memleketi savaşa götürmesini istiyor.»

Browne'ın bundan sonraki haberi şöyle başlıyordu: «Yarın Sıvas'ta toplanacak olan Müdafaa-i Hukuk Kongresi padişahı ve tahtını korumak istiyor; fakat eğer padişah milletin isteğini dinlemezse, kongre bunun sonuçlarından mesuliyet kabul etmeyecektir.»

Buraya kadar Browne'ın haberleri doğru görünüyor ve milliyetçilerle yakın temasta bulunduğunu gösteriyordu. Şimdi sıra Sıvas'ta! Mikrofilmi makinede sabırsızlıkla çevirdim. Fakat her günün otuz-kırk sayfalık gazetesinde manalı tek bir satırı bile kaçırmamak endişesiyle büyük bir dikkatle çalışıyordum. Fakat çok fena... Mr. Browne'dan 5, 6, 8 (**Daily News** Pazarları çıkmıyordu.) 9, 10, 11, 12 eylülde bir kelime bile yoktu. Kongre 11 eylülde sona ermiş, Mr. Browne Sıvas'ın tozlu yollarında kayıplara karışmıştı. Gittikçe artan bir korku ile Mr. Browne'dan veya Sıvas'tan bir kelimeye bile rastlamadan gazetenin eylül sonuna kadar olan sayfalarını hızla çevirdim.

Nutuk'un Mr. Browne'ı, asıl ismi Smith veya Jones olan başka birisi olabilir miydi? Ekim ayına geçtim ve ağır ağır bakmaya başladım, fakat fazla ümitli değildim. On iki gün daha geçti ve ben vazgeçmek üzereydim. Derken 13 ekimde **Chicago Daily News**'un birinci sayfasında büyük siyah harflerle şu başlığı gördüm:

Milli Mücadele yıllarında Türkiye'ye gelen Amerikalı gazeteci Mr. Browne.

PADİŞAH ÜLTİMATOMU KABUL ETMEYİNCE YENİ TÜRKİYE MECBUREN KURULUYOR.

Louis Edgar Browne Anadolu Liderlerinin Emirlerini Dinliyor. Milliyetçiler VI. Mehmed'e İstanbul Telgrafhanesine Koşarak Tekliflerini Kabul Etmesini Bildiriyorlar. İsteklerinin Kabul Edilmemesi Üzerine Anadolu İstanbul'la Münasebetlerini Kesmiştir.

Daha aşağıda da şunlar vardı: «Mr. Browne... Türkiye topraklarında yedi ay geçirdikten sonra, şimdi Paris'e gelmiştir.» Tarih de «13 ekim» idi. Mr. Browne 4 eylülde Anadolu'da ortadan kaybolmuş, 39 gün sonra, tekrar haber veren bir gazeteci «atlatması» ile, Paris'te ortaya çıkmıştı. Susmasını Müttefiklerin sansüriyle izah ediyor ve bunu «Harp içinde rastladığım en insafsız sansür» diye tasvir ediyordu. Bir gazeteci için ne felâket! Cebindeki bu büyük haberle yanarak 39 gün geçirmek... diye düşündüm ve okumaya devam ettim. Browne şöyle yazıyordu:

«Kemal Paşa ve Rauf Bey'le aynı yerde kaldım. Bu zatların Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nun liderleri oldukları münakaşa götürmez.» Bir gazeteci için ne tecrübe ve ne fırsat! diye düşündüm. Müjdemi paylaşmak için üç kat merdiveni uçarak çıkıp Prof. Karal'ı getirdim. Browne'ın sütunlar dolusu yazısından bir kısmını beraber okuduk.

Bu yazı serisi **Daily News**'da birkaç gün göze çarpacak şekilde yer alıyordu: «Küçük Asya'da durumu tetkik etmek için gönderilen Amerikalı Komisyon üyesi Charles R. Crane, Sıvas Kongresi'ne delege olarak iştirake davte edildi; fakat kâfi zamanı yoktu, onun yerine ben gittim. (Mr. Crane, Başkan Wilson'un Paris'ten gönderdiği King-Crane Komisyonu'nun ortak başkanıydı. Bu komisyonun görevi, mağlup Osmanlı İmparatorluğu halkının ilerde sahip olmak istedikleri hükümet ve bilhassa yabancı bir manda hakkındaki arzularını ilk elden öğrenmekti. Komisyon Arap topraklarında işini bitirmiş, o sırada İstanbul'daki bütün zümrelerin görüşlerini incelemekteydi.)

«Kongrenin vardığı kararları Dahiliye Nazırına telgrafla haber verdikleri zaman, nazır bunları padişaha bildirmeyi reddetti ve Mustafa Kemal ile Rauf'a 'Hainler ve caniler' diye hitap etti. Bunun üzerine onlar da Dahiliye Nazırına 'İngilizler'e birkaç meteliğe satılmış ucuz balık' diye hitap ederek cevap verdiler.

«Bunun üzerine Mustafa Kemal telgrafhanede, benim de hazır bulunduğum, bir genel kurul topladı. Rauf Bey bütün konuşmaları bana tercüme etti. Mustafa Kemal derhal zecrî hareketlerin lâzım olduğunu ısrarla söyleyince pek sevindi. Bununla beraber Atatürk Anadolu'nun desteği olmadan harekete geçmeyi reddetti.

«O akşam şahit olduğum kadar verimli bir haberleşme, asla işitmedim. Yarım saat içinde Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa telgrafla Sıvas'a bağlandı. Hattın bir başında Mustafa Kemal, diğer başında da sırasıyla bu şehir ve vilâyetlerin askerî komutanları ve mülkî amirleri yer almışlardı. Bütün durum olduğu gibi izah edildi. Bir tek istisna ile Anadolu, Mustafa Kemal'e kendi kararıyla hareket etmesi ve sonuna kadar işi götürmesi için talimat verdi.» (İstisna teşkil eden vilâyet, İtalyan taburlarının işgali altındaki Konya'ydı.)

Bildiğiniz gibi Kemal'in liderliğindeki milliyetçiler, Anadolu'nun başşehirle bütün münasebetlerini kestiler; on gün içinde, İstanbul'daki Damat Ferit Paşa kabinesi, bu hareket dolayısıyla istifaya mecbur kaldı. Milliyetçiler için daha uygun olan yeni bir kabine kuruldu ve yeni bir Osmanlı Parlamentosu için seçimlere geçildi. Seçimi milliyetçiler kazandı ve böylece Sıvas ve Ankara'da hazırlanmış olan Misak-ı Millî, son Osmanlı Parlamentosu tarafından resmen benimsendi. Misak-ı Millî, İstiklâl Savaşı ve Lozan Barışı'nın üzerinde mücadele edilip kazanıldığı esaslarını teşkil etmiştir. «Telgraf Savaşı», Sakarya Savaşı kadar katî idi. Amerikan kamu oyu ve genel olarak dünyanın büyük bir kısmı, bu büyük olayın ilk haberlerini ve Mustafa Kemal ile milliyetçi hareketin ilk doğru tasvirlerini Louis E. Browne vasıtasıyla **Chicago Daily News**'un sayfalarından aldılar.

İş buraya gelince, «bu adamı bulmalı ve onunla konuşmalıyım», diye düşündüm.

İrade-i Milliye gazetesinde neşredilen teşekkür yazısının fotokopisi.

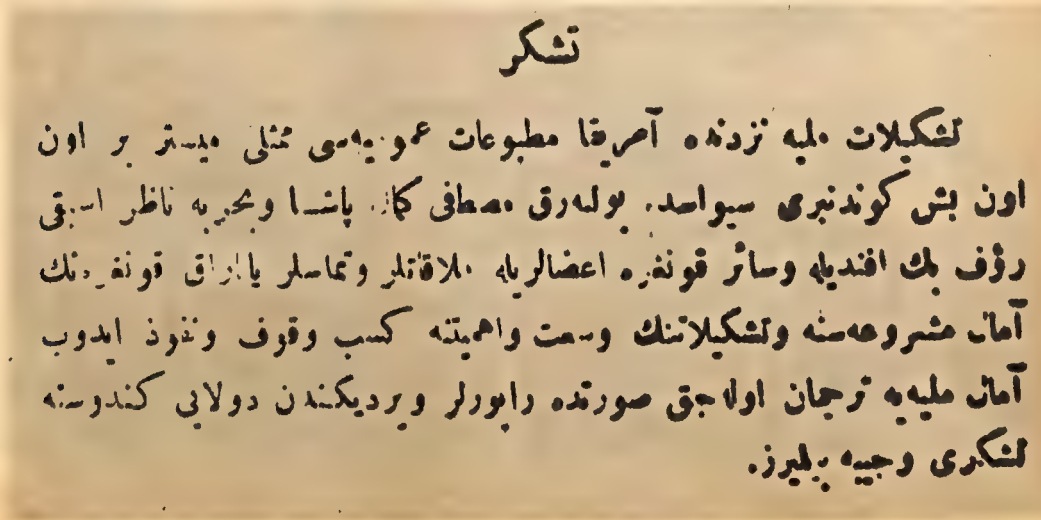

تشكر

لشكيلات ملیه تزدنده آمریقا مطبوعات عمومیه‌سی ممثلی میستر بر اون
اون بش کوندنبری سیواسده بولنه‌رق مصطفی کمال پاشا وبحریه ناظر اسبق
رؤف بك افندیلر وسائر قوندره اعضالریله ملاقاتلر وتماسلر یاپارق قونغره‌نك
آمال مشروعه‌سنه ولشکیلاتنك وسعت واهمیتنه کسب وقوف وتفوذ ایدوب
آمال ملیه‌یه ترجمان اولاجق صورتده راپورلر ویردیکندن دولایی کندوسنه
لشکری وجیه بلیرز.

Mr. Browne'ın adresini bulabilmek için en son «Kim Kimdir» e başvurdum. Fakat bu baskıda Louis E. Browne yoktu. Naşirlere yazdım; Mr. Browne'ın 1951' de öldüğünü bildirdiler; son adresi Florida' da Gainesville'di. Mr. Browne'a giden yollar böylece sona ermiş, görünüşte benim araştırma da bitmişti.

Mr. Browne'ı öyle sevmiştim ki, bu haber üzücüydü. İşin ucunu bıraktım. Fakat iki hafta kadar sonra içimde bir rahatsızlık duymaya başladım. Gainesville'de hâlâ bir Mrs. Browne bulunabilirdi. Ve o, kocasının Türkiye'deki tecrübelerine dair bazı şeyler hazırlayamaz mıydı? Gainesville'e bir mektup yazdım, ama çok az ümidim vardı. Üç gün içinde Mrs. Browne'dan uzun ve heyecanlı bir mektup aldım; kocasına duyduğum alâkadan mütehassis olmuştu. Kocası ona sık sık Türkiye'den ve Mustafa Kemal Paşa'dan bahsedermiş. «Lou, her şeyi saklayan bir insandı: tavan arasında onun kâğıtlarıyla dolu kutular ve sandıklar var. Belki de hiç biri sizi ilgilendirmez; fakat eğer isterseniz, gelip onları gözden geçirin.» Mektubu Hoover Enstitüsü'nün Müdürü Dr. Rotwell'e gösterdim. Hiç tereddüt etmeden: «Düşünülecek bir şey yok... Florida'ya gitmelisiniz; parayı bir yerden bulacağız,» dedi.

Üç gün Mrs. Browne'ın tavan arasındaki bir sürü sandık ve kutuları elden geçirdim. İlk gün öğleden sonra yarı açılmış, tozlu bir mukavva kutudan başlamaya karar verdim. Onun için de üzerinde «Türkiye 1919» yazılı bir dosya buldum. Bu dosyada Browne'ın Türkiye'de kaldığı zamana ait bütün önemli kâğıtları, muntazam bir şekilde birbirine tutturulmuş olarak duruyordu. Mr. Browne hayranlığımı kazanmıştı: «Atatürk her halde böyle bir insanı takdir ederdi,» diye düşündüm. Browne'ın Türkiye'den gazetesine gönderdiği haberlerin hepsi, Milliyetçilerin Sıvas'ta 14 eylül 1919'da yayınlamaya başladıkları **İrade-i Milliye**'nin birinci ve ikinci nüshaları; eski Osmanlı Türkçesi ile iki vesika — Browne'ın sakladığı evrak arasındaydı. Birisi Erzurum Kongresi'nin, diğeri Sıvas Kongresi'nin kararları — dar, uzun, esmer kâğıtlara el yazısıyla yazılmış İngilizce tercümeleri de bunlara eklenmişti.

O zaman Anadolu'da, her şey gibi, yazı kâğıdı da kıttı. Browne'ın Sıvas'a gitmeden önce Ankara'da Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa ile yaptığı gizli konuşmalar bir deste küçük kâğıt üzerine yazılmıştı. Browne'ı Ankara istasyonunda karşılayan genç milliyetçi subay, otele kendisi ve Browne'ı, Mr. Smith ve Mr. Jones diye değil, «Loyd George ve Clamenceau» diye kaydettirmişti. Sıvas Kongresi'nin bir çok delegeleri, padişahın ve müttefiklerin muhalefetinin doğurduğu tehlikeler dolayısıyla hüviyetlerini gizlemişler, kendilerini «tüccar» diye kaydettirmişlerdi; zannederim ki pek azı bu genç subay kadar şen yürekliydi.

Araştırmalarım sırasında birkaç tane ufak, fena basılmış ve özel hiçbir önemi olmayan fotoğrafa da rastladım. Bu büyük bir hayal kırıklığına sebep oldu.

Bununla beraber araştırmalarımın ikinci gününde Browne'ın cep defterlerini, birbirine dikkatle bağlanmış olarak bulunca maneviyatım yükseldi. Amma bunlarda Sıvas'a ait ilgi çekici bir şey bulamadım.

Daha ilk günden gözlerim, bir demir kutunun üstündeydi; üçüncü gün ondan başka yoklamadığım hiç bir şey kalmamıştı. Bu kutunun anahtarını rica ettim; ama böyle bir anahtar yoktu. Mrs. Browne onu bir çilingire açtırmayı ve araştırmamı ilgilendirecek her şeyi bana yollamayı vaat etti. En kıymetli kâğıtları Hoover Enstitüsü'ne ödünç olarak götürmeme cömertçe müsaade etti. Candan teşekkürlerimle, hava meydanına gitmek üzere, Mrs. Browne'ın evinden ayrıldım.

Ertesi gün Hoover kulesine döndüğüm zaman, Prof. Enver Ziya Karal ve ben bütün kâğıtları gözden geçirdik. Karal çok memnun olmuştu. Erzurum Kongresi kararlarının haşiyeleri arasında Mustafa Kemal'in eliyle ve kurşun kalemle yazılmış notlar buldu; bunlar Sıvas Kongresi'nde yapılacak değişikliklere ait direktiflerdi. Prof. Karal aynı zamanda **İrade-i Milliye**' de «Teşekkür» başlıklı bir yazı gösterdi. Burada şöyle yazılıydı:

«Teşkilât-ı Milliye nezdinde Amerika matbuat-ı umumiyesi mümessili Mr. Browne on beş günden beri Sıvas'ta bulunarak Mustafa Kemal Paşa ve Bahriye Nazır-ı Esbakı Rauf Beyefendi ile vesair kongre azalarıyla mülâkatlar ve temaslar yaparak kongrenin âmâl-i meşrû'asına ve teşkilâtının vüsat ve ehemmiyetine kesbi vukuf ve nüfuz edip âmâl-i millîyeye tercüman olacak surette raporlar verdiğinden dolayı kendisine teşekkürü vecibe biliriz.»

Sıvas Kongresi'nin başkaca resmî bir teşekküründen henüz haberimiz yoktur.

Fakat ya demir kutu? Mrs. Browne vaadini tuttu. Benim Palo Alto'ya gelmemden iki gün sonra taahhütlü bir mektup aldım. İçinde zamanla sararmış, küçük ve katlanmış bir kâğıt vardı. Profesör Karal ve ben kâğıdı dikkatle açtık. Bu, Sıvas Kongresi' nin Amerikan Senatosu'na Anadolu'daki gerçek durumu incelemek üzere bir komisyon gönderilmesi için yollanan mektuptu. Mektup Mustafa Kemal Paşa ve Kongre' nin idare heyeti üyeleri tarafından Avrupaî tarzda — Latin harfleriyle — imzalanmıştı.

Mr. Browne'ı Anadolu'da gösteren temsilî bir resim.

Niçin bu mektup Mr. Browne'a verilmişti? Bunu bilmiyoruz. Belki de asıl nüshası kaybolursa diye ikinci bir orijinal nüshası ihtiyaten kendisine verilmişti. Tabiî biliyoruz ki, birinci nüsha Senato'ya erişmiştir. Hatırlayacaksınız ki, böyle bir mektup göndermek teklifi, Sıvas Kongresi'nce nihayet kabul edilmişti. Böylece Mustafa Kemal, Sıvas Kongresi'nde münakaşa edilen yabancı manda tekliflerini bertaraf edebilmişti.

Mr. Browne'un 1922 eylülünde bir Amerikalı arkadaşına gönderdiği mektubun kopyası, belki de beşerî alâkaların en büyüğünü gösteriyordu.

Rocky Mountain News, Denver, Colorado, 22 eylül, 1922

«Sevgili Lacy,

«Bir seneden fazla bir zamandan beri bir Colorado çiftliğinde çift sürüyorum. Sıhhatim o derece bozulmuştu ki, bir şeyler yapmam lâzımdı ve bu metot bir sonuca varmak için en kolay vasıtayı bana verdi.

«Oh ne mutlu. İzmir'den gelen son haberler beni ne kadar memnun ediyor. Her günün yeni gelişmeleri, omuzlarımdan yılların yükünü alıyor.»

Louis E. BROWNE

Bu mektup Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesinden on üç gün sonra yazılmıştır. Mektubunun son satırında «omuzlarından büyük bir yükün kalktığını» işaret ediyor. Bu ne demektir? Mr. Browne bu başarıyı senelerce evvel, dünyada kimsenin inanmadığı bir zamanda hesaplamış ve bu istikamette yazmıştır. Bir mesuliyet altına girmişti. Şimdi söyledikleri hakikat olmuştu.

"SON ÇAĞ" Mecmuasından iktibas edilmiştir.

F.B.I.

Varşova Casusu

Varşova'daki Amerikan Büyükelçiliği ikinci kâtibi Scarbeck, F.B.I. tarafından tevkif ediliyor

Çeviren : OZ DOKUMAN

1961 YILIYDI; yanlış bir hareketin, dünyayı atom savaşına sürükleyeceği bir devre. Amerikan tarihinde ilk defa, bir diplomat bazı gizli vesikaları, demirperde ajanlarına veriyordu.

Olay, Varşova'nın karanlık sokaklarında başladı. Bir ara Ren nehrinin ılık ve güneşli kıyılarında durdu, sonra Washington'daki Dışişleri Bakanlığının büyük ve loş bir odasında son buldu.

İrvin C. Scarbeck, 41 yaşında, gözlüklü bir diplomattı, 1952 yılından beri dışişlerinde çalışıyordu. Çeşitli kademelerde görev aldıktan sonra, 1958 yılında, Varşova Büyükelçiliğine tayin edildi. Vazifesi pek önemli sayılmazdı, elçilik personelinin işlerine bakıyordu. Büyükelçi Jacob Beam, kendi personeline, Washington'la yapılan her nevi haberleşmeyi okumalarını, hatta gizli ve önemli vesikalar hakkında da bilgi sahibi olmalarını söyler, onları bunun için teşvik bile ederdi. Buna rağmen, Scarbeck, ilk yıllarda, pek vazifesi olmadığı için elçilik gizli arşivini karıştırmaz, hatta merkeze gönderilen şifreli telgraflara da bakmazdı. Büyükelçi Beam, aynı zamanda, personelin, zaman zaman, «moral seyahatleri» yapmalarını isterdi.

[Varşova, bir Batılı diplomat için pek de cazip bir yer değildir. Daimî olarak Polonya gizli ajanlarının takibi altındadır, sonra, evlerine, yahut elçilik binalarına yerleştirilmiş gizli dinleme cihazlarından da oldukça şikâyetçidirler.]

Scarbeck'in çıkan fırsatlardan yararlanarak seyahate gitmemesi ve son zamanlarda, gecenin ilerlemiş saatlarına kadar, elçilik binasında çalışması, Dışişleri Bakanlığı güvenlik mensuplarından Victor Dikeos'un gözünden kaçmıyordu.

Victor Dikeos, personelin durumu kadar, elçilik binasına yerleştirilmiş gizli dinleme cihazlarının bulunması, elçiliğe ait bazı sırların saklanması ile de uğraşırdı.

1961 yılının nisan ayında, Dikeos'a bir haber ulaştı. Scarbeck, bir Polonyalı kız için, Almanya'ya giriş vizesi istemişti. Bu sıralarda Batı Almanya'nın, Polonya ile diplomatik münasebetleri yoktu ve Amerikan konsolosları, Batı Almanya adına, giriş vizesi veriyorlardı. Polonyalı genç kızın, Frankfurt'ta çok hasta bir ağabeysi vardı, genç kız ölmeden önce onu görmek istiyordu.

GİZLİ TAHKİKAT BAŞLIYOR

Victor Dikeos, bu haberden sonra, zihnini kurcalayan bazı noktaları sıralamaya başladı: Polonyalı kız için giriş vizesi istenmesi, Scarbeck'in, birdenbire, Washington'la yapılan haberleşme ve gizli vesikaları okuma isteği, gecenin ilerlemiş saatlarına kadar, arşivi taraması ve iki gün için Frankfurt'a gitmesi... Hemen o gece, Washington'daki Dışişleri Bakanlığı Gizli Ajanlar Şefi William O. Boswell'e ve Batı Almanya'daki Amerikan Elçiliği'nde bulunan gizli ajan Kenneth Knauf'a şifreli birer telgraf çekti. Eğer Scarbeck, Frankfurt'a giderse, Knauf onu göz hapsine alacaktı. Bunun için de Washington'un tasvibi gerekiyordu. Çünkü, elçilikteki hiç bir ajanın elçilik personelinin özel hayatına karışmaya ve onu takip etmeye hakkı yoktu.

William O. Boswell, telgrafı alır almaz, yardımcısı Charles W. Lyons'la bu durumu görüştü. Lyons, eski bir F.B.I. ajanıydı. Uzun tartışmalarından sonra, Dikeos'a şifreli bir talimat gönderdiler: Scarbeck, göz hapsinde olacaktı, ve Frankfurt'a giderse, takip edilecekti.

13 nisan günü, Knauf bir telgraf aldı. 12 nisan gecesi, Scarbeck 1952 model WZ-01-16 plakalı bir Cadillac otomobil ile Varşova'dan ayrılmıştı, ve Frankfurt'taki, Amerikan elçilik personelinin ikametlerine tahsis olunan evlerin birinde kendisi için bir oda ayırtmıştı. Knauf, telgrafı alınca, hemen Scarbeck'in kalacağı evin karşısındaki bir evde, bir yer kiraladı, ve takibi tam bir başarıyla yapabilmek için, Alman entelijansından da yardım istedi.

TAKİP SIKLAŞIYOR

13 nisan gecesi Scarbeck, Frankfurt'a vardı, ve doğruca tuttuğu eve indi. Ertesi gün hiç çıkmadı, 15 nisan sabahı, evden çıktı, otomobiline binip gitti, arkasından da, siyah ufak bir araba hareket etmişti. Bunu pencereden gözleyen Knauf, Alman entelijansının, Scarbeck'in arkasında olduğunu anladı; biraz sonra, ufak telsiz cihazıyla kendisine, Scarbeck'i gözden kaybettiklerini haber verdiler. İlk zamanlar, takip, Scarbeck şüphelenmesin diye biraz gevşek tutulacaktı. Ama, Alman entelijans memurlarının söyleyecek bir sözü daha vardı: Scarbeck, evden çıktıktan pek az sonra, iki köşe ötede biraz yavaşlamış, orada bekleyen bir genç kızı otomobiline almıştı. Genç kız, esmer, çok zayıf, saçlarını çok kısa kestirmiş biriydi, kırmızı siyah bir İskoç eteklik ve siyah bir deri ceket giyiyordu.

Knauf, haberi hemen Washington'a iletti, Charles Lyons, ona, Scarbeck'in yardı-

---

NOT: F.B.I., Amerikan Federal Polis Teşkilâtıdır.

Amerikan mukabil casusluk şefi (CIA) John McCone (solda).

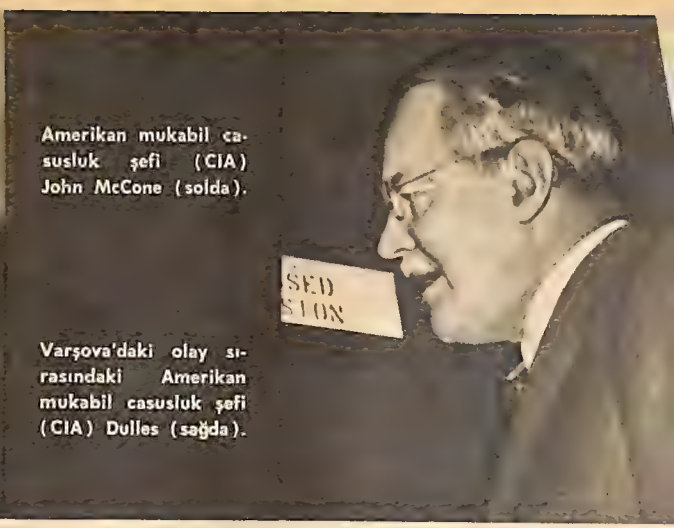

Varşova'daki olay sırasındaki Amerikan mukabil casusluk şefi (CIA) Dulles (sağda).

mıyla vize alan Polonyalı genç kız hakkında bilgi toplamasını bildirdi. Kızın adı, Urszula Discher idi.

16 nisan sabahı Scarbeck, gene erken saatlarda evden ayrıldı. Tabiî Alman entelijansına ait ufak siyah otomobil de Cadillac'ın arkasından hareket etti. Scarbeck, evden çıkar çıkmaz, Knauf pencereden evi gözetlemeye başladı. Bir zaman geçti, birden evin kapısı yavaşça aralandı, esmer, çok zayıf bir kız çıktı, hızlı hızlı yürüdü, köşeyi dönerek kayboldu. Knauf, hemen tanıdı; bu, Polonyalı kız Urszula Discher'di.

Bu sefer takip oldukça sıkı geçti, durum sık sık Knauf'a telsizle bildiriliyordu. Scarbeck, bir gün önceki köşede yavaşlayarak genç kızı otomobile almış, sonra süratle Ren kıyılarına doğru uzaklaşmıştı. Scarbeck ve Polonyalı kız, Ren kıyılarındaki bir motelde eğlenirlerken, Alman entelijansı da boş durmuyor, Urszula Discher hakkında bilgi topluyordu.

POLONYA GİZLİ TEŞKİLÂTI DURUMU BİLİYOR MU?

Washington'da Lyons ile Boswell, bir noktada tereddütlü görünüyorlardı; acaba Polonya entelijansı Scarbeck ile Urszula arasındaki münasebeti biliyor muydu? Görünüşte öyle olması gerekiyordu. Önce, Polonya çalışabilecek gençlere, kolay kolay pasaport vermiyordu. Sonra, Scarbeck'in Frankfurt seyahati evvelden kararlaştırılmış hissini uyandırıyordu. Lyons'un fikri şu idi: Urszula Discher, ya bir Polonya gizli ajanıydı, ya da Polonya entelijansı; Scarbeck'le olan münasebetini öğrenmiş ve onu, bu işe zorlamıştı, ama gerçek, Discher'in bir pasaport aldığı ve bunun da her halde, bir şey karşılığı olarak verildiği idi.

Dışişleri Bakanı Dean Rusk ile uzun tartışmalardan sonra, Scarbeck'in şimdilik, görevine devam etmesine karar verdiler, çünkü elde henüz, Scarbeck'in, Polonya entelijansına, gizli vesikalar aktardığına dair kesin deliller yoktu. Bu arada, Polonya elçiliğindeki Dikeos'a şifreli bir telgraf çekildi: Dikeos, elçilik arşivini tarayacak, ve «çok önemli ve gizli vesikaları» arşivden temizleyecekti. Bu işin, Scarbeck Varşova'ya dönmeden önce bitmesi lâzımdı. Dikeos hemen, elçilik şifre memuru ile işe koyuldu, ve kısa bir zamanda, arşivi istenilen hale getirdi.

Varşova'daki Amerikan Büyükelçiliği gizli arşivi hazırdı artık, ama Scarbeck hiç de Varşova'ya dönmeye niyetli görünmüyordu. Frankfurt'tan bir telgraf çekerek, hastalandığını ve bir hafta sonra döneceğini bildirmişti.

21 nisan günü Scarbeck, her zamanki gibi, Urszula'yı alarak otomobiliyle gezintiye çıkmıştı, Alman entelijansına ait otomobil de peşindeydi. Scarbeck birden arabadan inerek, kendisini takip eden otomobile yaklaştı ve Varşova elçiliğinde ikinci kâtip bulunduğunu, yanındaki kızın da sevgilisi olduğunu ve yakında evleneceklerini söyledi. Sonra neden dolayı kendisini takip ettiklerini sordu. Alman entelijans memuru, bu söze bir cevap bulamadı, bir şey söyleyemeden oradan uzaklaşmak zorunda kaldı. Durum Knauf'a bildirilince, o da, takibi bir zaman gevşetmelerini bildirdi.

ALMAN POLİSİ DE İŞİN İÇİNDE

Fakat Scarbeck, ertesi günü, mahallî polise giderek, kendisini göz hapsinde tuttuklarından şikâyet etti. Fritz Cordes, onun arkadaşıydı ve polis teşkilâtında yetkili bir kişiydi. Cordes, polisin bundan haberi olmadığını, hatta otomobillerin kendi teşkilâtına ait bulunmadığını ifade etti.

Scarbeck'in, polis müfettişi Cordes'le olan sıkı dostluğunu Knauf haber alınca, işi biraz daha kurcalamak lüzumunu duydu. Yaptığı tahkikatta, Fritz Cordes'in, işgal sırasında Amerikan yüksek komiserinin şoförü olduğunu ve Scarbeck'le bu sırada tanıştığını öğrendi. Şimdi sahneye bir de, Fritz Cordes çıkmıştı. Acaba, o da mı, bu casusluk zincirinin içindeydi?

Bu sırada, Knauf, iki şey öğrendi: Scarbeck, Frankfurt'un aşağı mahallelerinin birinde, genç kız için, ucuz bir ev kiralamıştı, sonra Polonyalı Urszula'nın Frankfurt'ta yaşayan bir erkek kardeşi yoktu. Peki, Urszula Discher'e, Almanya'dan, erkek kardeşinin ölmek üzere olduğunu bildiren telgrafı kim çekmişti? Demek, pasaport almadan önce, Polonya polisine gösterdiği telgraf baştan başa uydurma idi. O halde bu meselenin üzerine dikkatle eğilmek zamanı gelmişti.

Şimdi Washington'da Lyons'un zihnini önemli bir nokta kurcalayıp duruyordu. Urszula Discher'in Polonya'ya dönmemesi onun, Polonya entelijansıyla iş birliği yaptığı şüphesini kuvvetlendiriyordu. Hele, Frankfurt'tan çekilen uydurma telgraf, bu tahmini perçinlemekteydi.

Artık, Washington'daki Amerikan entelijansı, bazı gizli vesikaların demirperde gerisine aktarıldığına kani olmuştu ama, hangi vesikaların olduğunu pek kestiremiyordu. Eğer, şifre, Polonyalıların eline geçmişse, bu Amerikalılara pek pahalıya mal olacak bir hadiseydi. Bütün elçiliklerde kullanılan şifreyi değiştirmek zorunda kalacaklardı.

Scarbeck, 3 mayıs günü Varşova'ya döndü, Polonyalı kız Frankfurt'ta kalmıştı. Scarbeck'in dönüşünden sonra, elçilik arşivine hiç uğramaması, tabiî, Dikeos'un gözünden kaçmadı, yalnız, Scarbeck, elçilikte çalışan bir Polonyalı müstahdemle gizli gizli konuşuyordu. Belki de Scarbeck'e, elçilik arşivinin temizlendiği fısıldanmıştı.

Washington, bundan sonra, daha fazla durmanın ve beklemenin pek fayda sağlayamayacağı, bir an önce demirperde gerisine nelerin aktarıldığının öğrenilmesi gerektiği fikrine vardı. Şimdi bütün mesele, hissettirmeden, Scarbeck'i merkeze çekmek ve ağzından, ne gibi vesikaları Polonyalılara verdiği hususunda bilgi almaktı.

Varşova'daki Amerikan büyükelçiliğinde meydana çıkarılan casusluk olayı sırasında, Amerikan Dışişleri Bakanı olan Dean Rusk

Bir casusun yakalandığı zaman üstünde bulunan silâhlar.

TUZAK HAZIRLANIYOR

Bunun üzerine, Dışişleri Bakanlığı Scarbeck'i hemen Napoli'ye tayin ediverdi. Ancak, Napoli'de görevine başlamadan önce, Bonn'a uğrayacak ve bölge hakkında istişare ettikten sonra mutat talimatı almak için Washington'a gidecekti.

Bu arada Knauf'a şifreli bir talimat gönderildi, Knauf, Almanya'da Scarbeck' le konuşacak ve onu itiraf ettirmekten çok, gerçeği öğrenmeye çalışacaktı. Bu plandaki tek tehlike, Scarbeck'in durumdan şüphelenip, demirperde gerisine kaçmasıydı. İşte o vakit, işler altüst olacak, Amerikan entelijansı, hangi vesikaların, Polonyalıların eline geçtiğini hiç öğrenemeyecekti.

4 haziran günü Scarbeck, ailesini alıp, Varşova'dan ayrıldı. Karısını ve çocuklarını Dusseldorf'ta bıraktıktan sonra, Bonn'a hareket etti. Ertesi sabah saat 9'da, Bonn'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin kapısından içeri giriyordu. Ancak Alman entelijansı, 5 haziran sabaha karşı saat 5'te, Urszula Discher'in Frankfurt'taki evinden çıktığını ve 5 trenine binerek Bonn'a gittiğini tespit etti.

Scarbeck'in elçilikte istişare edeceği memur, tesadüfen Frankfurt'a gitmişti ve yardımcısı James Polk Farber'e, bir talimat bırakmıştı: Scarbeck gelirse, Farber onu Frankfurt'a getirecekti. Knauf, Frankfurt'ta onu bekliyordu. Knauf konsolosluk binasında, bazı meseleler hakkında soru sorarken, öte yandan da Alman entelijansı, polis müfettişi Fritz Cordes ile Urszula Discher'i tevkif etmekle meşguldü. Knauf, sorgusunu birden ciddileştirdi, ve Polonyalı kızla olan münasebetini kurcalamaya başladı. Scarbeck önceleri inkâr edecek oldu ama, sonra kızın tevkif edildiğini öğrenince her şeyi anlattı. Diğer odadaki bir teyp, konuşulanları kaydediyordu.

Urszula Discher, bir gün Varşova'daki Amerikan elçiliğine gelerek iş istemiş, onu gören Scarbeck de kızı beğenmişti. Kıza Varşova'da bir ev tutmuş, beraber yaşamaya başlamışlardı ama, Polonya entelijansı bir gün eve baskın yapmış, eğer, Scarbeck, kendi hesaplarına casusluk yapmazsa, durumu büyükelçiye bildireceklerini ve aynı zamanda kızı hapsederek, askerlere tecavüz ettirecekleri tehdidinde bulunmuşlardı. Scarbeck, kızı seviyordu ve ne derlerse yapmaya razı olmuştu. O sadece, arşivdeki gizli vesikaları alıyor, Polonya entelijansına veriyor, onlar da fotoğraflarını çektikten sonra iade ediyorlardı.

Birkaç gün sonra gizli ajanlar refakatinde Scarbeck Washington'a getirildi ve kısa bir muhakeme sonunda 30 yıl hapse mahkûm edildi. Böylece Amerikan diplomasi tarihindeki ilk casusluk olayı kapanmış oluyordu.

2 AĞUSTOS
1965 seçim devresi kanunen başladı. Siyasî partiler seçim çalışmalarını hızlandırıyor.

6 AĞUSTOS
Alpaslan Türkeş'in parti başkanı seçilmesi üzerine CKMP'den istifa eden iki bakan Hasan Dinçer ve Seyfi Öztürk bakanlıktan da istifa ettiler.

7 AĞUSTOS
Hazım Dağlı, Millî Savunma Bakanlığına, Mustafa Kepir de Köy İşleri Bakanlığına tâyin edildi.

8 AĞUSTOS
Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki Türk heyeti Rusya'ya hareket etti.

● Yunanistan'daki siyasî kriz devam ediyor. Kral aleyhinde gösteriler yapıldı.

● Singapur, Malezya federasyonundan ayrılarak bağımsız bir devlet haline geldi.

9 AĞUSTOS
Suat Hayri Ürgüplü Rusya Başbakanı Kosigin ile görüştü.

10 AĞUSTOS
Türk - Sovyet resmî görüşmeleri başladı.

11 AĞUSTOS
Eşine rastlanmamış derecede korkunç bir trafik kazası sonunda 30 kişi öldü. Ankara'dan Istanbul'a gelen bir otobüs, Hendek yakınlarında asit sülfürik yüklü bir kamyona çarptı, gece karanlığında devrilen kamyondan akan asitlerin içine düşen yolcular eriyerek can verdiler.

12 AĞUSTOS
Türk - Sovyet görüşmeleri sona erdi.

13 AĞUSTOS
Atina'daki siyasî buhran gittikçe artıyor. Nümayişler çoğaldı. Yeni hükümet kurulamıyor.

15 AĞUSTOS
A.B.D.'nde Los Angeles şehrinde zencilerle polisler arasındaki çatışmalar sonunda ölenler oldu. 28 kişinin öldüğü bildiriliyor.

17 AĞUSTOS
Başbakan Ürgüplü ve beraberindeki heyet Rusya'dan döndü.

18 AĞUSTOS
Yunanistan'da siyasî buhran devam ediyor. Kral, Çirımokos'u kabineyi kurmakla görevlendirdi.

19 AĞUSTOS
485 sayılı kanuna uyularak, vergi beyannamelerine tabi müesseselerin ödediği vergi tutarlarının ilânına başlandı.

21 AĞUSTOS
Birleşik Amerika'nın Gemini-V denemesi başladı. Bir Titan füzesiyle fezaya fırlatılan sunî peykin içinde, iki astronot, Gordon Cooper ve Charles Conrad var, 3 900 kilo ağırlığındaki peyk, sekiz gün mahrekte kalacak, bu arada astronotlar çeşitli incelemelerde bulunacaklar.

23 AĞUSTOS
Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekâi Dorman Millet Partisinden istifa etti.

26 AĞUSTOS
Ordu terfi listesi açıklandı. Buna göre 3454 subay bir üst dereceye terfi etmiş bulunuyor.

29 AĞUSTOS
Gemini-V Dünya'ya döndü. Uzayda kaldığı 8 gün zarfında dünya etrafında 120 tur yapan Gemini-V sunî peyki, Ruslar'ın 119 saatlık feza uçuş rekorunu büyük bir farkla kırarak dünyaya döndü. Denize konan astronotlar bir helikopterle Lake Champlain uçak gemisine götürülerek törenle karşılandılar.

● 1965 seçimlerinin milletvekili aday adayları arasında ön seçim yapıldı.

● Modern mimarînin babası meşhur Fransız mimarı Le Corbusier öldü.

30 AĞUSTOS
Zafer Bayramı bütün yurtta kutlandı.

31 AĞUSTOS
Bingöl'de depremden 229 ev yıkıldı.

Kitaplar Arasında

Bir Devin Düşüşü

İgor Gouzenko, **Bir Devin Düşüşü (The Fall of a Titan)**, Rusça'dan İngilizce'ye çeviren: Mervyn Black, İngilizce'den Türkçe'ye çeviren: Ağası Şen, İstanbul, 1965, Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Matbaası, Genel Dağıtım: Bateş, 10 TL.

Son günlerde Devlet Havayolları genel müdürü olan emekli hava kurmay albayı Ağası Şen, İgor Gouzenko'nun Batı dünyasında büyük yankılar yapan ve son 10 yıl içinde tam 44 dile çevrilen ünlü romanını, dilimize kazandırmıştır. Bu romanıyla İgor Gouzenko, Nobel edebiyat armağanına namzet olmuştur. Romanın aslı 600 küsur sayfadır, sonradan 200 sayfalık diğer bir nüshası yayınlanmıştır. Ağası Şen, bu ikinci nüshayı Türkçe'ye çevirmiş, fakat yer yer, ilk nüshadan nakiller de var.

İgor Gouzenko, 1919'da Rusya'da doğmuştur. 1943'te teğmen rütbesiyle Sovyetler'in Ottawa (Kanada) büyükelçiliği şifre memurluğuna atanmış, 1945'te, 109 son derece gizli vesikayı yanına alarak, Kanada hükümetine siyasî mülteci olarak sığınmıştır. Gouzenko, günümüze kadar Sovyet ajanlarının tehdidi altındadır ve değişik isimlerle, Kanada'nın şurasında, burasında, Kanada polisinin himayesinde yaşamaktadır. Batılılar'a teslim ettiği vesikalar sayesinde, Sovyetler'in Birleşik Amerika, Kanada ve İngiltere'deki gizli servis şebekesi yakalanmış, geçici bir müddet için çökmüş ve komünistlerin casusluk için kullandıkları akıl almaz metotlar biraz daha iyi öğrenilebilmiştir. Yazar, elimizdeki romanını 4 yılda yazmıştır. Bu eser, ilk romanıdır. Daha önce hikâyeler kaleme almıştı.

Romanın konusu, son derece ilgi çekicidir. Büyük Rus edibi Maksim Gorky'nin hayatı anlatılmaktadır. Maksim Gorky, Çarlık devri Rusya'sında ihtilâlci yazılarıyla büyük etki yapmış, sosyalist ihtilâlinden sonra Sovyetler'de millî kahraman olarak alkışlanmış, fakat hayatının son yıllarında düştüğü hatayı anlayarak ve komünistlerin insanlığa aykırı davranışlarından nefret ederek, eski fikirlerinden dönmüştür. Son yıllarını gizli polisin baskısı altında geçiren büyük edibin adı, Moskova ve Leningrad'dan sonra en büyük Rus şehri olan Gorky'ye verilmiştir ki, eskiden bu şehrin adı Nijniy Novgorod idi.

Vatandaşlarının insan gibi yaşadığı hür bir Rusya uğruna hayatını, büyük istikbali olan mesleğini bırakıp 20 yıldan beri her an ölüm tehdidi altında gizli bir hayat geçirmeye razı olan Gouzenko'nun hayatı, 10 yıl kadar önce filme de alınmıştı.

Romanda yazar, Rusya'daki hayatını, fakülte arkadaşı olan bir kızla evlenmesini ve Gorky'nin Sovyet rejimi içinde nasıl bir çıkmaza düştüğünü, meraklı, ibrete değer, tatlı bir dille anlatmaktadır. Birbiri arkasından iktidara gelip eski iktidar mensuplarını bütün kadrolarıyla «temizleyen» bir avuç komünistin, dünyayı ele geçirmek için on milyonlarca vatandaşlarını öldürmeleri, 200 milyon vatandaşlarını en küçük insanlık hakkı tanımayarak baskı altında tutmaları güzel sayfalar halinde okunuyor. Rejimden yarım yüzyıl geçtiği halde bir odada birçok ailenin oturduğu, işçisinin grev hakkı olmayan bu garip sosyalist ülkede yapılan Batı dünyası mensupları için akla gelmez işler dile getiriliyor. Hür, insanın insan sayıldığı bir Rusya'nın hasretiyle yanan roman, Ağası Şen'in akıcı, temiz ve sade Türkçe'siyle bir çırpıda okunmaktadır. 44 dile çevrilmiş bir eseri Türkçe'mizde de görmek, sevindiricidir.

Türlü Yönleriyle AYAŞ

Mehmet Aldan, **Türlü Yönleriyle AYAŞ, Bir Meskûn Yer İncelemesi,** Ankara, 1965, Ayyıldız Matbaası, 240 sayfa, 20 TL., isteme adresi: Mustafa Şen, Işıklar Caddesi, Işık Han, Ankara.

İmparatorluk Türkiyesi'nin son zamanlarında ve Atatürk devrinde, vilâyet ve şehir tarihçiliği, çok rağbet gören bir konuydu. Sonradan bu konuya olan ilgi azaldı. Bazıları mütehassıs tarihçi olmak üzere birçok ilim adamımız çok güzel vilâyet ve şehir tarihleri yazmışlar, ele aldıkları yerdeki hemen bütün kitabeleri toplamışlar, anıtları incelemişler, o yerin yatiştirdiği ünlü kişilerin biyografilerini tespit etmişlerdir. Halil Edhem Eldem'in Kayseri ve Niğde, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kütahya, Sıvas ve Balıkesir, İbrahim Hakkı Konyalı (Atis)'nın Erzurum, Akşehir, Alanya, Konya, Mustafa Çağatay Uluçay'ın Manisa, Rıfkı Melûl Meriç'in Akşehir, Osman Fevzi Olcay'ın Amasya, Süleyman Fikri Erten'in Antalya, Hüseyin Hüsâmeddin Yasar'ın Amasya, Mübârek Galib'in Ankara, Memduh Turgut Koyunluoğlu'nun İznik ve Bursa, Kâzım Baykal'ın Bursa, Fevzi Kurdoğlu'nun Gelibolu, Tosyalı-zâde Dr. Rifat Osman'ın Edirne, Osman Nuri Peremeci'nin Edirne, Talat Mümtaz Yaman'ın Kastamonu, Mehmed Önder'in Konya üzerinde yazdıkları kitaplar, bu konuda ilk akla gelenler arasındadır. **İslâm Ansiklopedisi**'nde de bilhassa Ord. Prof. Besim Darkot ve Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın bazen başlı başına bir monografi uzunluğunda vilâyet ve şehir tarih ve coğrafyasına ait değerli incelemeleri vardır. Nihayet Hayat müessesesi geçen yıl, büyük ve çok resimli bir **Türkiye Ansiklopedisi** yayınlamış ve burada bütün vilâyetlerimizin tarihçeleri verilmiştir. Bugünkü coğrafyaya ait bahislerinin Metin Tuncel tarafından kaleme alındığı **Türkiye Ansiklopedisi**'nin geri kalan bahislerini bu satırların muharriri yazmıştır.

İşte şimdi elimizdeki tanıtmak istediğim monografi de, bu hayırlı geleneğin son örneğidir. Son yıllarda yayınlanmış ilmî değeri çok düşük olan, hatta bulunmayan vilâyet monografileri içinde Mehmet Aldan'ın eseri bir istisna teşkil ediyor. Üstelik konu olarak, Ankara'ya bağlı küçük bir kasaba olan ve tarihte hiç bir önemli yeri bulunmayan Ayaş'ın seçilmesi, bir kat daha dikkati çekiyor. 1952-58 arasında 6 yıldan fazla Ayaş kaymakamı olan müellif, Belçika'da geçirdiği 2 yıl dışında, 1958'den sonra da eseri üzerinde çalıştığını kaydediyor. Şimdi İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdür Yardımcısı olan Mehmet Aldan, amatör bir tarihçi olarak, başarılı bir eser vermiştir. İdarecilerimiz arasında millî kültüre eğilen ve başarılı eser verebilecek dereceye gelen şahısların yetişmesi bizi çok memnun etmiş ve ümitlendirmiştir.

Çok iyi bir baskıyla basılmış olan eserde, Ayaş'ın tarih, coğrafya ve anıtları, iktisadî ve kültür durumu hakkında akla gelebilecek her türlü bilgi, bütün kaynakları gösterilerek toplanmış. Eserin ikinci kısmında Ayaş'ın yetiştirdiği tarihî şahsiyetlerin biyografileri alınmış ve Ayaşlı şairlerin şiirlerinden bol örnekler verilmiş. Ayaş, XVI. asrın tanınmış mutasavvıfı Bünyâmîn-i Ayaşî'yi, bu zatın torunlarından olan İmrahor Mes'ud Mehmed Ağa'yı, kardeşi şair Vezir Es'ad Muhlis Paşa'yı, bunun oğlu ünlü şair ve edip Vezir Sâdullah Paşa'yı yetiştirmiş bir kasabadır. XVIII. asrın başlarında çocuk hekimi olarak ün kazanan ve Hacettepe Çocuk Hastanesi'ne büstü konan büyük ilim adamı Hekim Şâban Şifâî de Ayaşlı'dır.

Mehmet Aldan'ın Türkçe'yi iyi bildiği anlaşılıyor. Bütün eski metinler iyi ve doğru bir imlâ ile nakledilmiştir. Birçok ilim adamımızın eserlerinde bile eski metinlerin perişan ve yanlış bir imlâ ile yazıldığı hatırlanacak olursa, amatör bir tarihçiyi takdir etmemek imkânsızdır.

Eserde pek az hata var. Birkaç yerde (s. 17 vs.) Hititler hakkında eski bir alışkanlıkla «Etiler» deniyor. Türkçe «akça» kelimesinin sonundaki ek Farsça tasgîr eki sanılıp kelime «akçe» diye geçiyor (s. 30 vs.). Fakat bu yanlışı birçok ilim adamımız da yapmaktadır. S. 31'de adı geçen Cuinet'nin («Guinet» değil) kitabının ismi yanlış nakledilmiş, müellif galiba bu eseri görmemiştir. S. 131'de «padişah II. Mahmud» gibi garip bir tabir var. Aynı sayfada «vezirlik= paşalık» deniyor. Vezirlikle paşalığın hiç bir alâkası yoktur. Vezir olmayan birçok rütbe sahibi de «paşa» sanını taşır. Vezirlik, mareşal karşılığı olan en yüksek rütbedir. Vezirlere «atûfetlû» değil, «devletlû» diye hitap edilir. «Utûfetlû» şekli yanlıştır ve s. 132'deki bu lâkaplara ait açıklama tarzı yanlış bir anlamanın eseridir. Bir yerde de «kitle» yerine «kütle» geçiyor (s. 171). Bu ufak tefek hataların dışında elimizde örnek, mükemmel bir mahallî monografi var. Müellif, çeşitli bakımlardan tebrike şayandır.

Y. Ö.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları, bu sayfalarda cevaplandırılmaktadır.

Ali Canıtez (Beyoğlu-İstanbul)

8. sayımızda çıkan Uygur Türkleri'nde Musiki yazısı kimindir?

Erzurum Atatürk Üniversitesi doçentlerinden Dr. Şinasi Tekin tarafından yazılan bu makaleye, bir dalgınlık eseri olarak imza konması unutulmuştur. Özür dileriz. Şinasi Tekin, Uygur devri Türk tarih, medeniyet ve dili mütehassısı olan genç bir tarihçidir. Kendisinin başka yazılarını da yayınlayacağız.

Şevket Altopçu (Fâtih-İstanbul)

7. sayınızın göbeğindeki cami hangi camidir?

Edirne'deki Eski Cami'dir. Mimarı Konyalı Hacı Alâeddin'dir. Çelebi Sultan Mehmed tarafından 1413 yılında tamamlattırılmıştır.

Savaş Kara (Aydın)

Tarihin meşhur casusları kimlerdir? Meşhur destanlar hangileridir?

Binlerce yıldan beri her millet muhtelif vesilelerle casusluk faaliyetlerine yer vermiştir. M.Ö. II. bin yıllarında Firavun III. Thutmoses'in casusu Thute'nin, Pers İmparatoru I. Sarhas'ın casusu Ephialtes'in adları bugüne kadar geldiğine göre, bunlar önemli kişiler olsa gerek. Osmanlılar'da casusluk çalışmaları devletin kuruluşuyla birlikte başlamıştır. XVIII. yüzyılın Fransız casuslarından Jean Henri Maubert, Napoléon'un casusu Karl Schulmeister tarihin en ünlü casusları sayılır. XIX. yüzyıl Amerikası'nın en ünlü casusları E. Van Lew ve Timothy Webster'dir.

XX. yüzyılın dünyaca tanınmış casusları I. Dünya Savaşı'nda Almanlar hesabına çalışan Mata Hari, Arap kabilelerini Türkler'e karşı kışkırtan Thomas E. Lawrence, atom bombası sırlarını Ruslar'a satan Klaus Fuchs, gene Ruslar hesabına casusluk eden Julius ve Ethel Rosenberg'dir.

Tarihin en eski ve en tanınmış destanı Sümerler'den kalma Gılgamış Destanı'dır. Türkler'in en yaygın destanı ise Oğuz Kağan Destanı ile Ergenekon Destanı'dır. Almanlar'ın Siegfried Destanı da dünyaca tanınmış destanlar arasındadır.

A. İhsan Gök (Aydın)

Dünyada ilk harabe nerede ve ne zaman bulundu?

Bu hususta kesin bir şey söylenemez. İncil ve Kur'ân-ı Kerim'de eski harabelerden bahsedilmektedir. Modern arkeolojik çalışmalar Milât'tan binlerce yıl öncesine varan şehirlerin bulunmasını sağlamıştır.

Mehmet Şentürk (Ankara)

Türk bayrağının tarihi, geçirdiği safhalar hakkında bilgi verir misiniz? Rumî yıl neye göre başlamıştır? Hicrî takvim ile aradaki fark neden ileri gelir?

Türk bayrağı hakkında etraflı bir yazı yayınlayacağız. Rumî takvimde de başlangıç, Hicrî takvim gibi, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretidir. Ancak yıl esası olarak Hicrî takvimin aksine güneş yılı kabul edildiğinden aradaki fark meydana gelmiştir.

M. İlyas Subaşı (Kayseri)

Bahsettiğiniz hususlar dikkate alınacaktır. Alâkanıza teşekkür ederiz.

Ali Tortamış (Demirci)

Yıldırım Bâyezid nasıl intihar etti?

Yıldırım Bâyezid'in intihar ettiği rivayeti yaygındır. İntihar fikrini tutanlar, yüzüğünde sakladığı zehirle kendini öldürdüğünü söylerler. Birkaç tarihçi de, başını, içine konduğu demir kafesin çubuklarına

vurarak öldüğünü yazar. Fakat Yıldırım'ın, büyük teessürünün şiddetlendirdiği hastalığından, tabiî bir ölümle öldüğü rivayeti, intihar rivayetinden çok daha kuvvetlidir.

Enver Bilgi (Denizli)

1 — İlk yazı ne zaman bulundu?, 2 — Cengiz, Türk müdür?, 3 — Türk Mezarı'nda kim gömülüdür?, 4 — Tutankamon'un mumyası nerededir?

1 — İlk yazı, tahminen M. Ö. 4 000 yıllarına doğru Mezopotamya'da Sümerler tarafından bulunmuştur. Bu, tarihe başlangıç olarak kabul edilir. Bildiğiniz gibi, tarih, yazının keşfi ve kullanılmasıyla başlar. Daha önceki zamanlara «tarih öncesi» denir ve bununla tarih ilmi değil, «prehistuar» denen ilim uğraşır. Bu ilmin metotları tarih metodundan farklıdır.

2 — Cengiz, Moğol'dur ve Moğollar, Türkler'le akraba bir kavim olmakla beraber Türk değildir. Cengiz'in Moğol hükümdarı olmakla beraber ailesinin eski Göktürk hakanlarından indiği, yani Türk olduğu hakkında bir nazariye vardır. Fakat böyle de olsa biz milliyeti kanda değil, dil ve kültürde aradığımız için, Moğol sayılır, olsa olsa «Moğollaşmış Türk» denir, çünkü Moğolca konuşuyordu. Bununla beraber Cengiz'in torunlarının en büyük kısmı hızla Türk'leşmiş ve devletleri, Türkçe konuşulan, Türk kültürünün hâkim olduğu Türk devletleri haline gelmiştir. Bu bakımdan Cengiz'in Türk tarihindeki yeri çok önemlidir.

3 — Suriye'deki Türk Mezarı'nda, Osman Gazi'nin büyük babası ve Ertuğrul Gazi'nin babası olduğu rivayet edilen Süleyman-Şah yatmaktadır. Daha doğrusu böyle olduğuna inanılmış ve bu mezar, bugüne kadar millî yerlerimizden biri olarak kabul edilmiştir. Bunun için, Lozan Antlaşması'nda, Suriye'de kalmasına rağmen, Türk Mezarı ve çevresi, Türkiye'ye bırakılmıştır.

4 — Tutankamon'un mumyası ve hazineleri Kahire Müzesi'nde, Mısır'dadır. Bu firavun (Mısır imparatoru), M.Ö. 1351 - 1342 yılları arasında saltanat sürmüştür.

Cidden meraklı ve güzel sorular sormuşsunuz, sizi tebrik ederiz.

Alâeddin Nasuhioğlu (Şişli-İstanbul)

Şeyh Said Efendi bestekâr mıydı?

Şeyh Said Özok'un bestekâr olmadığını, dergimizde çıkan «Türk Bestekârlarının Asıl Meslekleri» başlıklı makalemiz münasebetiyle söylüyorsunuz. Ancak bu zatın elimizde Acem-Aşîran ve Muhayyer makamlarında iki ilâhî ve Hicaz makamında bir şarkısı vardır. Verdiğiniz diğer bilgiler için teşekkür ederiz.

Günyüz Demirhan (Taksim-İstanbul)

Osmanlı tarihinde birbirini takip etmek suretiyle tahttan indirilmiş 3 padişah var mıdır?

Vardır. Sultan Aziz, V. Murad ve II. Abdülhamid, birbiri arkasından gelen 3 padişahtır ve üçünün de saltanatı, tahttan indirilmek suretiyle son bulmuştur.

Mehmet Çelik (Sinop)

İkinci Viyana kuşatmasında Kırım Hanı niçin ihanet etti? — Kanuni'nin kaç oğlu vardır? — Tarih Mecmuası'nda bir Osmanlı tarihi tefrika edemez misiniz?

Kırım hanı Murad Giray'ın İkinci Viyana kuşatmasında ihanet etmesinin sebebi, bizzat kendi itirafıyla da sabit olduğu gibi, Osmanlılar'ı kıskanması, Viyana düşerse Osmanlılar'ın Kırım'ın iç bağımsızlığına son verecekleri korkusuydu. Murad Giray ve daha bazı Kırım hanları, kendilerini, Cengiz Han'dan geldikleri için, Osmanoğulları'ndan daha asil sayıyorlardı. — Kanunî Sultan Süleyman'ın oğulları sırasıyla Veliaht-Şehzade Mustafa, Şehzade Mehmed, II. Sultan Selim, Şehzade Bâyezid ve Şehzade Cihangir'dir. Son dördü Hurrem Haseki-Sultan'dan doğmuştur. Kanunî öldüğü zaman, hayatta kalan tek oğlu Veliaht-Şehzade Selim'di. II. Selim sanıyla babasının yerine o geçti. — Bir Osmanlı tarihi tefrika etmemiz imkânsızdır. Okuduğunuzu söylediğiniz Türkiye Tarihi bu konuda size yetersiz mi göründü ki böyle bir şey istiyorsunuz?

Sevgi Genç (Ankara)

Osmanlı imparatorluğundan ayrılan Hıristiyan devletler hangileridir?

Vaktiyle Osmanlı imparatorluğuna dahilken ayrılan Hıristiyan devletler Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Kıbrıs, Polonya ve Sovyetler Birliği'ne dahil cumhuriyetlerden Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Moldavya, Beyaz Rusya, Litvanya'dır.

M. Demirci (Aksaray-İstanbul)

Anadolu'nun Türkleşmesi meselesi üzerinde hangi kitaplar vardır?

İltifatlarınıza ve temennilerinize teşekkür ederiz. En büyük yeri okuyucularımızın büyük çoğunluğunun arzu ettiği gibi Osmanlı tarihine veriyoruz. Anadolu'nun Türkleşmesi hâdisesi için, Hayat'ın yayınladığı Türkiye tarihinin II. cildini ve bu ciltte gösterilen kitapları okuyabilirsiniz.

Halit Sezgül (Ünye)

Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlu hangisidir?

Kur'ân'da bu oğulun Hz. İsmail mi, Hz. İshak mı olduğu isim verilerek tasrih edilmemiştir. Ekseri müfessirler Hz. İsmail olduğunu söylemekteyseler de, Hz. İshak olduğunu iddia eden müfessirler de vardır.

Cahit Ardıç (Divriği)

Yıldırım Bâyezid'in türbesi nerededir? Selçuklular Anadolu'ya kimin idaresinde geldiler?

Yıldırım Bâyezid, Bursa'daki türbesinde gömülüdür. Fâtih'ten önceki 6 padişahın hepsinin türbesi Bursa'dadır. — Selçuklular'ın Anadolu'ya akınları, Malazgirt'ten bir hayli eskidir. Sultan Alp Arslan, Malazgirt zaferini kazanınca, aynı hanedanın bir prensi olan Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ı Anadolu'nun fethiyle görevlendirmiştir. I. Süleyman-Şah, Türkiye'nin ilk hükümdarı ve devlet başkanı, Anadolu fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusudur. Anadolu Selçuklu imparatorları, onun neslinden gelmişlerdir. Anadolu'ya gelen Selçuklular, 24 Oğuz boyundan da zümreleri getirmişlerdir. Bunların başında Selçuklular'ın mensup olduğu Kınık ve Osmanoğulları'nın mensup olduğu Kayı boyları gelir. Anadolu'ya gelen Türkler arasında, az olmakla beraber, Oğuzlar dışında kalan Türk kavimleri de vardır. Uygurlar gibi.

Eşref Kandemir (Kartal-İstanbul)

Tarih Mecmuası nasıl ciltlenecek? Ertuğrul Bey'in babası Gündüz Alp mi?

Tarih Mecmuası'nın ciltlerinin nasıl olacağını ilân etmiş bulunuyoruz. — Ertuğrul Bey'in babası, kesine yakın bir ihtimalle Gündüz Alp'tir. Ertuğrul Bey'in babasının adının Süleyman-Şah olduğunu şimdi hemen hiç bir tarihçi kabul etmiyor.

Osman Kiracı (Yozgat)

1 — İlk atom bombasını Almanlar mı, Amerikalılar mı yaptı?, 2 — Poitiers Meydan muharebesini Müslümanlar niçin kaybettiler?, 3 — II. Mahmud'un annesi Hıristiyan olarak mı, Müslüman olarak mı öldü?

1 — İlk atom bombasını Amerikalılar yaptı ve Hiroşima ve Nagasaki'ye atılıp Japonya'nın teslim olması sağlandı. Almanlar, 1944'te atom bombasını imal etmek üzereydiler. Fakat bombanın hazırlandığı Peenemünde üssünü İngiliz gizli servisi keşfetti ve bu üsse akıl almaz miktarda bomba atılarak üs, yerle bir edildi. Bu suretle Almanlar'ın atom çalışmaları 2 yıl kadar geride kaldı. Amerikalılar öne geçti. Atom çalışmalarını idare eden genç Alman bilgini Baron von Braun, bu bombardımandan tesadüfen kurtuldu. Almanya teslim olunca Ruslar da, Amerikalılar da von Braun'ı ele geçirmek için seferber oldular. Amerikan gizli servisi, genç bilgini öncelikle bulmaya muvaffak oldu. Bugün Amerikan vatandaşı olan von Braun, Amerika'daki feza araştırmalarını idare etmektedir. Rusya'daki feza araştırmaları da, Rusların 1945'te ele geçirdikleri Alman bilginleri tarafından yapılmaktadır.

2 — 732 Poitiers meydan muharebesinde Araplar'ın Franklar'a yenilmesinin sebebi, Charles Martel'in baskın tarzında yaptığı taarruzun başarı vermesidir. Poitiers şehrini alan Araplar, böyle bir ordunun üzerlerine geleceğini tahmin etmedikleri için gafil avlanmışlardır.

3 — II. Mahmud'un annesi Müslüman doğmuş ve Müslüman ölmüştür. Nakş-ı Dil Vâlide-Sultan'ın bir Fransız asılzadesinin kızı olduğu hakkındaki tamamen uydurma rivayeti duymuş olacaksınız.

İsmail Arabacı (Yenişehir-Bursa)

1 — Enver Paşa, Sarıkamış'ta 80 000 Türk'ü öldürtmüş, aslı var mı?, 2 — Türk büyüklerinin tek sayfa resimlerini basacak mısınız?, 3 — Cilt kapakları ne şekilde hazırlanıyor?

1 — Enver Paşa, Sarıkamış taarruzunda, III. Ordu'nun mühim kısmını karlı dağlara gömmek suretiyle büyük bir başarısızlığa uğramıştır.

2 — Türk büyüklerinin tek sayfa veya küçük boyda resimlerini her zaman basıyoruz ve basmakta devam edeceğiz.

3 — Ciltlerimizin ne şekilde olacağını mecmuamızda ilân ettik.

Şani Özfidan (Konya)

1 — Her sayınızda hiç olmazsa bir makaleyi İslâm tarihine ayıramaz mısınız?, 2 — Dünyada ne kadar Türk var, bunların ne kadarı Müslüman'dır?, 3 — Macarlar aslen Türk mü?, 4 — Osmanlı devrinde yetişen en büyük bilginler kimlerdir?

1 — Fırsat buldukça İslâm tarihine dair yazılar yayınlamak, programımıza dahildir. — 2 — Dünyada şimdi takriben 80 milyon Türk yaşamaktadır; bunun 78 milyon kadarı Müslüman'dır. — 3 — Macarlar, son derece bol Türk kanı bulunan ve esasen Türkler'le akraba olan bir kavimdir. — 4 — Osmanlı devrinde yetişen büyük bilginleri burada saymamız mümkün değildir. Hayat müessesesinin yayınladığı **Türkiye Tarihi**'nde, her yüzyılda Türkler'in yetiştirdiği en büyük adamların, bu arada bilginlerin kronolojik listeleri verilmektedir.

Koleksiyon
yapan
okuyucularımıza

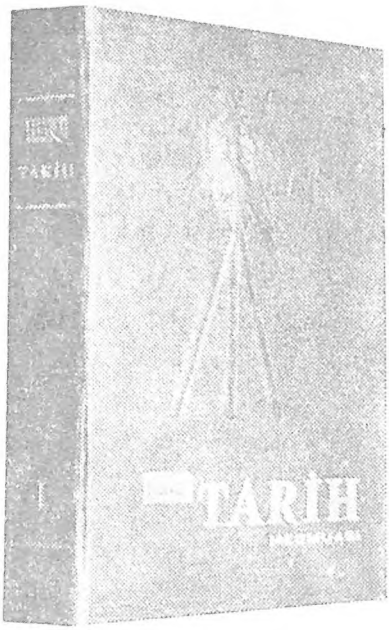

Hayat TARİH MECMUASI

Cilt kapakları satışa arz edildi.

2. Cildimizin kapakları da hazırlandı. Okuyucularımız cilt kapaklarını şimdiden almakla, mecmualarını muhafaza etmek imkânını bulacaktır.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arz edilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Yeni çıkmış olan Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müvezzie ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

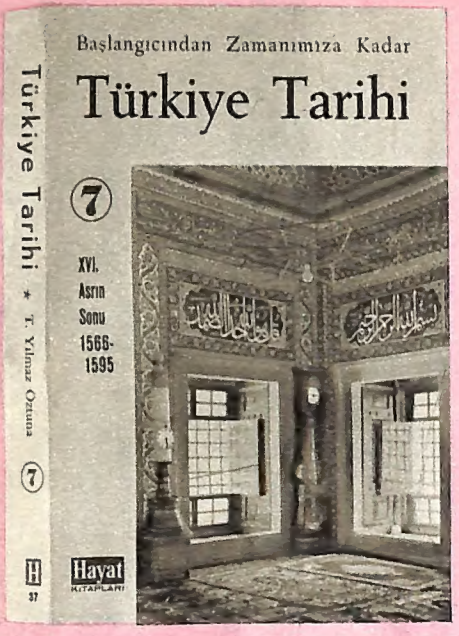

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı

7. Cilt XVI. Asrın Sonu (1566-1595)

Türkiye'de en çok satılan kitap olan bu eser, Türkçe'de ve bütün dillerde yazılmış ilk umumî Türkiye tarihidir.

288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı, resim, haritalar, listeler, bibliyografya ile her cilt 7,5 liradır.

Dağıtım: Bateş Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul